

BRAUN ÉVA
ZÉKÁNY KRISZTINA
KOVÁCS-BURKUS ERZSÉBET

MAGYAR NYELV

УДК 811.511.141(075.3)

Б 87

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ МОН України від 10.01.2018 № 22)*

**Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено**

Браун Є.

Б 87 Угорська мова для закладів загальної середньої освіти з навчанням угорською мовою. 5 клас : підруч. для закл. заг. серед. осв. / Є. Л. Браун, Х. І. Зикань, Є. С. Ковач-Буркуш. – Вид. 2-ге, доопрац. відп. до чинної навч. прогр. – Львів : Світ, 2018. – 216 с. : іл.

ISBN 978-966-914-088-3

УДК 811.511.141(075.3)

© Браун Є. Л., Зикань Х. І.,
Ковач-Буркуш Є. С., 2018
© Видавництво „Світ”,
оформлення, 2018

ISBN 978-966-914-088-3

Kedves gyerekek!

Köszöntünk benneteket az ötödik osztályban. A nyári szünidő bizonyára kellemesen telt el, és most újult erővel, frissen láthattok hozzá a tanuláshoz.

Az elemiben tanult ismereteiteket magyar nyelvből most tovább fogjátok bővíteni. Az így megszerzett tudás hozzájárul ahhoz, hogy jobban megismerjétek anyanyelveteiket, annak szerkezetét, felépítését, rendszerét. A helyes nyelvismeret pedig alkalmassá tesz majd benneteket arra, hogy szépen használjátok a nyelvet: választékosan fogalmazzatok és helyesen írjatok.

A tankönyv hasznos társatok lesz a tanulás során, segítséget nyújt az új ismeretek elsajátításában. Az itt található tananyagban sok új információt, új fogalmat találtok, ami bizonyára érdekessé teszi számotokra a tankönyvet, és további tanulásra ösztönöz benneteket.

Az anyanyelv az egyik legfontosabb kincse az embernek. Ezt vigyázni, becsülni és ápolni kell egész élete során. Ez a tankönyv segítségekre lesz ebben.

Vedd figyelembe a következő jeleket:

	Gyakorló feladatok, mindenki oldja meg őket!		Helyesírási és helyes kiejtési gyakorló
	Szabályok, amelyeket meg kell tanulnod!		Kérdések, feladatok
	Gondolkodtató feladatok		Év végi ismétlés
	Összefoglaló kérdések		Kulcsszavak
	Házi feladatok		Érdekes információk
	Szerepjáték		Közmondás

A szerzők

A KOMMUNIKÁCIÓ

kommunikáció, nyelvi közlés, beszédhelyzet, tartalom, üzenet, érzelmek

A **kommunikáció**val (latin: *communico* – közöl, megoszt) a körülöttünk zajló történéseket, eseményeket tudjuk közölni egymással. Ehhez nem kell feltétlenül megszólalnunk. Ha szomorúak vagy vidámak vagyunk, ez az arcunkról leolvasható. Néha elég egy pillantás, egy kézmozdulat, esetleg egy útjelző tábla, vagy egy kitűző, hogy megértsük az információt, amit hordoz.

Kommunikáció az is, ha magunknak készítünk emlékeztető feljegyzést, vagy ha az információ egy harmadik személyen keresztül jut el a címzettig.

De nem csak az ember képes kommunikálni. Az állatok is kommunikálnak és jeleket használnak. Az emberek és az állatok jelrendszere azonban alapvetően különbözik egymástól. Az állatok artikulátlan hangokat adnak ki, az emberi nyelv ezzel szemben artikulált hangokból áll. Az állat, például a kutya jelkészlete korlátozott, legfeljebb 80 jelet használ és 160-ra tanítható meg.

A növények nem adnak ki hangot, mégis képesek a kommunikációra. Az ablakpárkányodon lévő virág is jelzi idővel, hogy elfelejtetted meglocsolni.

A kommunikáció – közlésfolyamat.

Már az ősember is kommunikált, s a társadalom fejlődésével nőtt az információcsere lehetőségeinek száma is.

1. Mit tudsz az ősemberről, hogyan kommunikált?

Ma, a tudomány és a technika világában számtalan lehetőségünk van arra, hogy információt továbbítsunk vagy fogadjunk pillanatok alatt.

2. Sorolj fel minél több tömegkommunikációs eszközt!

Az emberi fejlődés legnagyobb vívmánya, amely megkülönböztet bennünket a többi élőlénytől, az a **beszéd tudománya**. Az összefüggő beszéd által vagyunk képesek megfogalmazni gondolatainkat, érzékeltetni hangulatunkat, tanulni, felidézni emlékeinket.

A NYELV ÉS A BESZÉD

Kodály Zoltán szavai szerint: „*Semmi sem jellemző annyira egy nyelvre, mint sajátos hangzása. Olyan ez, mint a virág illata, a bor zamata, a zománc, az opál tüze. Megismerni róla a nyelvet már megszűröl, mikor a szót még nem is értjük.*”

A nyelv egy képesség, amelynek a segítségével gondolatainkat, érzelmeinket, akaratainkat másokkal közölni tudjuk. Ezt a képes-

séget számos nyelvben a legfontosabb beszélőszervről, a **nyelvről** nevezték el.

A nyelv a gondolkodás, a gondolatok, az érzelmek kifejezésének eszköze, az emberi kommunikáció legfontosabb tényezője.

A nyelv – szavak és szabályok rendszere.

A nyelv nem állandó jelenség. Az ember és a társadalom fejlődésével sokat változik a nyelv is. A legtöbb változás mindig a szókincsben történik, hiszen naponta találunk fel új dolgokat, amelyeknek nevet is kell adni. A dologgal aztán elterjed a neve is a köztudatban. Így van ez napjainkban például a számítástechnika szavaival (*billentyűzet, egér, e-mail* (magyarul: *drótposta*)). A nyelvben mindig vannak továbbá elavult szavak, valószínűleg azért, mert már a dolgot sem ismerjük, használjuk, amit valaha jelentettek (*rokka, fonográf, zabla, levente*).

3. Magyarázd meg a kiemelt szavak jelentését az előző években tanultak alapján!

Beszéd közben **beszédhangokat** képezünk, ezek **szavakká** állnak össze, a szavakból pedig **mondatokat** alkotunk. A szavak a **szóalékok** segítségével nyernek értelmet a mondatokban.

4. Javítsd ki a mondatok helyesírásában talált hibákat! Írd le helyesen a mondatokat!

Pisti a baráttyáival ment moziba délután meg irta a leckéét vacsóra után édesannya monta hogy tanújja meg a verset tanulás után nyugottan ment piheni

5. Írd ki a szövegből a kutyaugatást jelentő szavakat! Más állatok kapcsán keress hasonlókat!

Miért ugat a kutya?

Mert az ugatás a kutya „beszéde”.

A liba gágog, a kacsza hápog, a kakas kukorékol, a marha bóg, a juh béget és így tovább, minden állatnak jellegzetes a hangja. Erről ismerik meg egymást akkor is, ha nem látják fajtársukat, és szaglászuk sem árulja el a másik jelenlétét. A magasabb rendű állatok (madarak, emlősök) hangjából sok minden felismerhető, így a kutyából is.

Ugat, hogy észrevetesse magát: a gazdájával, a másik kutyával, az idegennel, ha mérges, ha figyelmeztetni akar. *Csahol*, ha dühös, de tehetetlen: rohan egy kocsi után, de nem tudja elérni. *Nyüsszít*, ha fél, vagy fáj valamije. *Vonít*, ha ismeretlen és ezért félelmes jelenséggel van dolga: ha telihold van, ha fúj a szél, és elviszi a szagokat, ha kutyák szagát hozza a szél, de ő be van zárva, és nem tud kimenni. *Vakkant*, ha jól érzi magát, és ennek tanújelét akarja adni, például, ha a gazdája simogatja. *Morog*, ha támadásra készül.

(*Teknős Péter*: Kérdezz! Felelek mindenre)

6. Beszéljétek meg, mit jelent az anyanyelv fogalma! Olvassátok el a szó kialakulásának a történetét!

...Ezelőtt százötven-kétszáz évvel még igen sok rokon értelmű kifejezés volt mellette. Nevezték az anyanyelvet honi nyelvnek, nemzeti nyelvnek, született nyelvnek, szülő nyelvnek, haza nyelvnek, anyai nyelvnek... Balázs János szerint az anyanyelv kifejezés győzelmét valószínűleg nagyban elősegítette a német nyelvben már használatos, azonos értelmű Muttersprache szó.

(*Lőrincze Lajos*: Anyanyelvünk – édes anyanyelvünk)

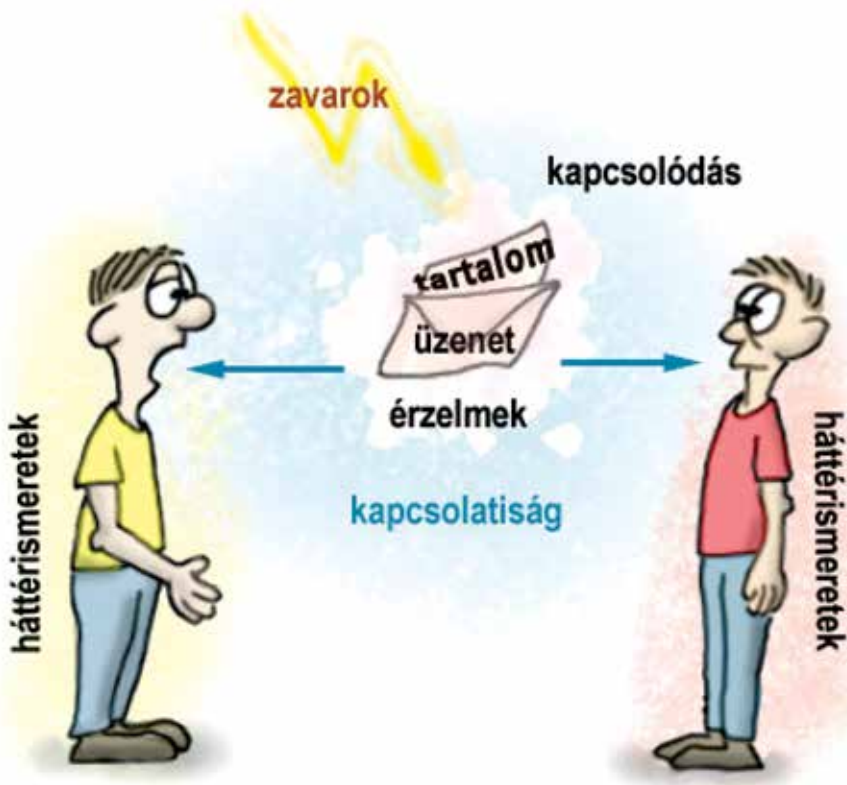
A beszéd – vagyis a nyelv alkalmazása – nem veleszületett képesség, azt a fejlődés során szerezzük, tanuljuk. Anyanyelvünket gyermekkorunkban édesanyánktól tanuljuk, ezen a nyelven gondolkodunk és álmodunk. De az évek folyamán más nyelvekkel is kapcsolatba kerülünk. Vidékünkön elengedhetetlen, hogy már az iskolában megtanuljunk az állam nyelvén beszélni ahhoz, hogy jól tudjunk érvényesülni a későbbiekben. A magyar és az ukrán nyelv elsajátításán kívül lehetőségünk van a többi kárpátaljai kisebbség (orosz, szlovák, román) nyelvének és kultúrájának megismerésére, amivel saját műveltségünket gyarapíthatjuk.

A nyelv felhasználása, alkalmazása a beszéd, tehát nyelvi közlés.

A beszéd – nyelvi közlés.

Peti és Pali beszélgetnek. A szavak és mondatok – **üzenet** vagy információ, amelynek mindig van **tartalma**. Beszéd közben a fiúk a mondandójukat **érzelme**ekkel is kiegészítik, ezeket jól mutatja az arcuk, a kézmozdulataik. **Kapcsolat** van köztük, ami azt jelenti, hogy mindkettőjüket érdekli a téma, amiről szó van és amiről

véleményt akarnak cserélni. Saját véleményüket a **háttérismere-
teiknek** köszönhetik, azaz olyan tudásnak, amely alapján véle-
ményt formálhatnak valamiről. Mihelyst megszólal Peti, Pali pedig
ráfigyel, létrejön közöttük a **kapcsolódás**. Beszélgetésüket külső
hatások érik, például a háttérben más emberek is társalognak, han-
gosan szól a rádió, az utcai háttérzajok (gépkocsiforgalom) is lehet-
nek **zavarok**.

Ismert magyar emberek így vélekedtek a nyelvről:

Kazinczy Ferenc (1759–1831): „A nemzetnek legfőbb kincse a nyelv.”

Tolnai Vilmos (1870–1937): „Vedd el a nemzet nyelvét, s a nemzet meg-
szűnt az lenni, ami volt: nyom nélkül elenyészik, beleolvad, belehal az őt
környező népek tengerébe.”

Kodály Zoltán (1882–1967): „A magyart is tanulni kell, még a született
magyarnak is. Ha nem csiszolja, újíttja folytonosan, beroszódásodik.”

A nyelv és a beszéd összehasonlítása

NYELV	BESZÉD
a beszéd alapja, a kommunikáció eszköze	a nyelv alkalmazása, maga a kommunikáció
jelrendszer és szabályrendszer	a rendszer eszközeinek használata
hagyományos	aktuális, mindig az adott helyzettől függ
független az egyéntől	függ az egyéntől
társadalmi jelenség, egy nemzet kollektív alkotása	mindig egyéni

7. Mondjatok öt, beszélést jelentő rokon értelmű szót!

8. Írjátok le az alábbi szólásokat, magyarázzátok meg jelentésüket, majd helyettesítsétek ezeket a kifejezéseket a minta szerint!

1. Olajra lép. **2.** Bottal ütheti a nyomát. **3.** Füle botját sem mozditja. **4.** Benőtt a feje lágya. **5.** Borsot tör az orra alá. **6.** Élére rakja a garast. **7.** Kimutatja a foga fehérjét. **8.** Lóvá tesz. **9.** Feni a fogát. **10.** Tejben-vajban fürdik. **11.** Köti az ebet a karóhoz. **12.** Ráhúzza a vizes lepedőt.

Például: kereket old – megszökik

9. Mikor használjuk az alábbi beszédről szóló közmondásokat? Hogyan értelmezed a jelentésüket?

1. Az okos ember kevés szóból is ért. **2.** A szavaknak súlya legyen, ne száma! **3.** A szavaknál hangosabban beszél a tett. **4.** Hallgatni arany, beszélni ezüst. **5.** Száz szónak is egy a vége. **6.** A buta fecseg, az okos beszél, a bölcs hallgat. **7.** Magad ha vagy, magadra figyelj, emberek közt szavadra ügyelj. **8.** Aki fecseg neked, fecseg rólad is.

10. Olvasd el a tanító mesét, majd fogalmazd meg, mi a mese tanulsága! Mire tanít?

A MÉHECSKE ÉS A GALAMB

A szorgos méhecske

Egy napon a méhecske beleesett a patakba és majdnem megfulladt. A parton ült egy galamb és a segítségére sietett. Egy falevélből csónakocskát hajtogatott és a méhecskéhez beengedte a vízbe.

A méhecske, ha nehezen is, de belemászott a csónakba és kievickélt a partra. A parton megszáritotta a szárnyait és elszállt. A szabadítójáról persze nem feledkezett meg. Eltelt néhány nap és a méhecske észrevette, hogy egy vadász a puskáját emeli

valamilyen állatra. Ijedten vette észre, hogy segítőjére, a galambra céloz az ember. Nem gondolkodott sokáig. Hirtelen odaszállt a vadász kezéhez és megcsípte az ujját, amitől persze a vadász leejtette a puskáját.

Gondolhatjátok, hogy a méhecske milyen boldog volt; most ő mentette meg azt az állatot, aki korábban az ő segítségére sietett.

Roberto Jose fotója, 2016

- Veled is előfordult már, hogy a barátodnak nyújtott segítséget később viszsza kaptad? Írd le a történetedet néhány mondattal!
- Milyen közmondást csatolnál a történethez?

11. Írjátok le az alábbi nyelvvel kapcsolatos szólásokat, magyarázzátok meg jelentésüket!

1. Egyszer a nyelv édesít, máskor megdöf, keserít. **2.** Többen vesztek el nyelvek által, mint fegyver által. **3.** Megoldódik a nyelve. **4.** Gonosz nyelv nagy tüzet gyújthat. **5.** Vétkesek közt cinkos, aki néma. **6.** A seb, melyet lőfegyver okozott, begyógyulhat, de az a seb, melyet nyelv ejtett, sohasem gyógyul be. **7.** Az álmoknak szíve nem ott jár, hol nyelve.

A SZÖVEG

szöveg (beszédmű), élőbeszéd (beszélt nyelv), írott forma (írott nyelv), szövegértés

A szöveg, más néven a beszédmű, a nyelv és a beszéd legnagyobb egysége.

A szöveg állhat egyetlen mondatból, de a sok ezer mondatos regény is szövegnek tekinthető, hiszen egymással összefüggő mondatok sorából áll.

A szöveg jellemzői:

- **tartalom** – végig jelen van, erről szól a beszédmű;
- **szerkezet** – a szöveg kisebb egységekre tagolódik: fejezetek, bekezdések, mondatok, mindezek pedig három nagy részt képeznek: *bevezetést, tárgyalást, befejezést*;
- **a szövegösszetartó erő** – ide sorolunk mindent, amitől a szavak, mondatok stb. összefüggnek egymással (pl. a szavak toldalékok segítségével állnak össze mondatokká; a műben a cselekmény folyamatos, minden új mondat az előzőhöz képest új információt tartalmaz; jellemző a szereplők egymáshoz való viszonya stb.);
- **cél** – minden megnyilatkozás, így a beszédmű is valamilyen céllal íródik vagy hangzik el: néha csak ismertetni, közölni akarunk valamit, más alkalommal meg akarunk győzni valakit (vagy másokat) is az igazunkról.

12. Azt a mondatot, hogy *Köszönöm szépen*, sokféle helyzetben, sokféleképpen mondhatjuk. Hogyan mondjuk (és közben hogyan viselkedünk) akkor, ha:

- nagyon örülünk egy ajándéknak;
- az ajándék nem tetszik, de nem akarjuk megbántani az ajándékozót;
- megkínálnak valamivel és elfogadjuk;
- megkínálnak valamivel, de nem fogadjuk el;
- útbaigazítást kérünk és egy felnőtt válaszol;
- egy osztálytársunk figyelmeztet, hogy a padban felejtettünk valamit?

13. Milyen helyzetben, milyen nyelvhasználatban hallhatjuk ezeket a megszólításokat? Milyen lehet a viszony a kommunikációs partnerek között?

asszonyom, kedvesem, öregúr, ügyfél, néni, mester, kegyelmes úr, tata

14. Írjatok a táblára egy szót, majd egyesével egészítsétek ki új szavakkal úgy, hogy az eredmény értelmes mondat legyen!

Például: A macska

A macska nyávog.

A macska hangosan nyávog.

A macska nagyon hangosan nyávog.

A macska nagyon hangosan nyávog a fán.

A macska nagyon hangosan nyávog a magas fán.

Szóban és írásban egyaránt kommunikálunk, így el kell különítenünk egymástól az élőbeszédet (beszélt nyelv) és az írott formát (írott nyelv).

- A **beszélt nyelvnek** az az előnye, hogy gyors, egyszerű és színes. Manapság a telekommunikációs eszközök is lehetővé teszik az élőbeszéd használatát.

Ilyenkor a **beszélő** és a **hallgató** (vagy befogadó) között létrejön a **szövegértés**.

- Az **írott nyelvnek** is van előnye: amit leírnak, az megmarad az emberiség számára szinte örök időre. Az ilyen írásokból, könyvekből tudhatjuk meg, hogyan éltek elődeink sok ezer évvel ezelőtt. Az írott nyelv segítségével a távollévőkkel is közölhetjük gondolatainkat.

Ebben az esetben az **író** mondandóját a befogadó **olvasással** ismeri meg.

A beszéd és az írás összehasonlítása

BESZÉD	ÍRÁS
Több százezer éves, egyidős az emberrel	Kb. 5000 éves
A fülünkkel érzékeljük (akusztikus)	A szemünkkel fogjuk fel (vizuális)
Térbelileg kötött, kis távolságra terjed	Térbelileg kötetlen, nagyobb távolságban is terjeszthető
Időbelileg kötött: a hang pillanatnyi, múltó jelenség	Időbelileg maradandó: az írás „örök”

BESZÉD	ÍRÁS
Az emberi test önmagában hozza létre, egyéb segédeszköz nélkül	Segédeszközöket igényel (toll, papír)
Hangokból épül	Betűkből épül
Megértését segítik a kézmozdulatok, arcjáték, testtartás	Megértését pl. fénykép, rajz stb. segítheti
Kevesebb az idő a mondat, a szöveg megformálására, szegényebb a szókincs; egyszerű vagy hiányos szerkezetű mondatok; szünetek, töltelékszavak jellemzik	Több idő jut a mondat, a szöveg megformálására, utólagos javítás, változtatás; részletes, pontos fogalmazás; gazdag szókincs jellemzi

15. Olvassátok fel a mesét szerepek szerint! Írjátok tovább a mesét úgy, hogy illeszkedjen a címhez!

A HÉTSZÉPSÉGŰ KIRÁLYKISASSZONY

Hol volt, hol nem volt, hetedhét országon is túl, volt egyszer egy szegény ember, s annak egy nagy kamasz fia, úgy hívták, hogy Kolontos Bandi. No, nem is hiába hívták Kolontosnak ezt a legényt, mert csupa ostobaság volt minden cselekedete. Az apját, az anyját majd felvetette az erős búbánat, hogy a fiuk mindenükből kiforgatja a nagy ostobaságával. Egyszer azt mondja az asszony a fiának:

– Eredj, fiam, öntözd meg a virágokat, mert a nagy melegségben mind elszáradnak.

Fogja magát Bandi, lemegy a pincébe. Volt ott három hordócska bor, felviszi a kertbe, s ráöntözi a virágokra. Sokszor látta, hogy az emberek, ha bort isznak, jókedvük kerekedik, s amint a bort elöntözte, még meg is kérdezte a virágokat:

– Jókedvetek van, ugye? Meghiszem azt!

Máskor meg azt mondták neki, hogy hintse meg az udvart homokkal, hogy egyenes legyen. Hanem Bandi azt gondolta, hogy jobb a liszt a homoknál, s ami liszt volt a háznál, azt mindet felhintette az udvaron. Jó ki az apja, nézi, hogy mit csinál Bandi.

– Jaj, te világbolondja, te, mit tettél?

– Talán bizony nem elég egyenes az udvar? – kérdezte Bandi.

– Hiszen megállj, mindjárt megegyenesítlek én! Előkapott egy husángot, jól elnadrágolta Bandit, de bizony nadrágolhatta, attól ugyan nem jött meg az esze. (...)

(Benedek Elek)

16. Mondjon mindenki egy igét! Fogalmazzatok szöveget az összes szó felhasználásával!

A BESZÉD CÉLJA ÉS CÍMZETTJE

Ha beszélgetünk valakivel, mondandónknak mindig van célja, beszédpartnerünk pedig a címzett, akihez intézzük szavainkat.

A beszédnek a beszédhelyzettől függően más és más célja lehet. Ezek a következők:

- **tájékoztatás** – ekkor főleg kijelentő mondatokkal írunk vagy beszélünk;
- **érzelemkifejezés** – ha érzelmeinket, hangulatunkat, érzéseinket kívánjuk közölni, ezeket gyakran felkiáltó és óhajtó mondatokkal fejezzük ki;
- **felhívás** – amikor cselekvésre szeretnénk készíteni a címzettet, azaz a beszédpartnert vagy az olvasót, és ennek kifejezésére sok felszólító mondatot használunk;
- **kapcsolat, kapcsolatteremtés** – akkor jön létre, ha például köszönünk, megszólítjuk azt, akihez szólni kívánunk;
- **kapcsolatfenntartás** – megkérdezzük partnerünket, érti-e azt, amit mondunk, figyel-e ránk;
- **kapcsolatzárás** – a beszélgetés lezárása és a másiktól való búcsúzás;
- **értelmezés** – ekkor magáról a nyelvről a nyelv segítségével beszélünk. Amikor valamit nem értünk meg, például nem ismerjük a szó jelentését, a nyelv segítségével érdeklődünk utána;
- **gyönyörködtetés** – amikor a beszélőnek vagy írónak csupán az a célja, hogy a hallgató vagy olvasó gyönyörködjön a beszédmű szépségében. Például minden vers magunkban való elolvasásakor, illetve szavalásakor ez a cél érvényesül. A gyönyörködtetést elősegíti a szavak megfelelő összeválogatása: *S mire élér szeme a túlsó határra, leesik fejről véres koronája* (Petőfi Sándor). Élőszóban pedig fontos a **hangsúly**, a **beszédtempó**, a **helyes hanglejtés** és **hangerő** stb. betartása.

17. Gyűjtsetek köszönési formákat!

Ma használt köszönési formákat;
 ritkán használt köszönési formákat;
 szavak nélküli köszönési formákat;
 gyűjtsetek olyan sportokat, amelyekben a küzdelmet kölcsönös
 üdvözléssel kezdik és zárják! Szerintetek ennek milyen jelentősége
 van?

18. Gyakorold a helyes kiejtést az alábbi nyelvtörökkel!

BÖGRE-BÁL

Bödön ledübben
 Réztál lecsattan,
 Fazéknak lángon
 Tejhabja lobban.
 Rebben a lámpa,
 Daráló járja,

Egerek jönnek
 A bögre-bálba.
 Kemence döngi,
 Vastepsi zengi,
 Füttyül a kulcsluk
 Nincs itthon senki.

(Kiss Anna)

***

Csengeri csikós itat a Tiszán,
 tizenhárom cserépcsengő cseng
 a csengeri csikós csikójának
 a nyakán.

A kommunikáció lehet:

- **közvetlen** – amikor a kommunikációnál mindkét fél jelen van;
- **közvetett** – amikor az információt valamilyen eszköz közvetíti (televízió, megírt képeslap, tankönyv stb.);
- **egyirányú** – ilyenkor a beszélő vagy az író közli a mondanivalóját anélkül, hogy közvetlenül választ kapna rá;
- **kétirányú** – amikor a kommunikációban részt vevők reagálnak egymás mondandójára. Ilyenkor fontos szerepe van a kézmozdulatoknak, hangerőnek.

Például: **közvetlen, egyirányú:** a tanár előadása az iskolában;
közvetlen, kétirányú: két barát beszélgetése;
közvetett, egyirányú: televízióadás;
közvetett, kétirányú: telefonbeszélgetés.

19. Írjatok mind a négy típushoz saját példát!

20. Az alábbi párbeszédben húzd alá azokat a szövegrészeket, amelyek a címzett „válaszait” jelentik!

MARI: Tudod, hogy Laci milyen tök rendes.

ÉVA: Aha.

MARI: Képzeld, ráfogták, hogy lopott az öltözőben.

ÉVA: Atyám!

MARI: Egyből mindenki ráfogott mindent. Holnap lesz a fegyelmi.

ÉVA (*kezét a szája elé teszi*)

MARI: Én leszek ott az osztály képviselőjében.

ÉVA: Nagyon ügyes legyél!

Karikázd be a fenti feladatban, hogy ki a közlő!

Ha a hallgató nem csupán a beszélő által elmondottakra reagál, hanem átveszi a szót, és a témához új információkkal járul hozzá, akkor **beszélőváltás** történik, azaz a közlőből befogadó, a befogadóból közlő lesz.

A MONOLÓG ÉS A PÁRBESZÉD

monológ (görög *monologos* – egyedül beszélő); **párbeszéd, dialógus** (görög *dialogos* – beszélgetés)

Az előző években már megismerkedtetek a monológ és a párbeszéd fogalmával. Mindennapi életünkben és a szépirodalomban is találkozhatunk monológokkal, olyan hosszabb magánbeszédekkel, amelyekből a beszélő, illetve a szereplő gondolatait, érzéseit, a többi szereplőhöz való viszonyát ismerjük meg.

A dialógus, párbeszéd két vagy több személy között. Rövid, esetenként hiányos mondatok jellemzik, hiszen a beszélgetésben résztvevők látják egymás arckifejezéseit, mozdulatait is.

21. Állapítsd meg az *Idegen szavak szótára* segítségével, mi a különbség a *monológ* és a *dialógus* szó jelentése között!

22. Mondjatok olyan helyzeteket, amikor a közlések

monológ formájában hangzanak el;

dialógus formájában hangzanak el!

23. Felismeritek-e a mesét a monológ alapján? Folytassátok a történetet, és játsszátok el!

– Köszönöm, Róbert Gida. Te vagy az egyetlen az egész társaságban, aki, úgy látszik, ért valamit a számárfarokhoz. A többiek... nem mondok semmit. Nem tehetnek róla, hogy nincs képzeletük. Az ő számukra ez a testrész nem jelent semmit... Azt hiszik, csak arra való, hogy lógjon!

24. Olvassátok el az alábbi népmesét szerepekre osztva! Ügyeljetek a megfelelő hangjelekre!

A REST LEÁNY

Volt egyszer egy rest leány, aki mindig kilenc párnán ült. Megkérte egy legényt, de a leány anyja azt mondta neki:

– Ó, fiam, ő nem való neked. Nem tud dolgozni, se szőni, se fonni, se varrni. Mást se csinál, csak ül a kilenc párnán.

– Nem baj, majd én is kilenc párnán tartom.

Elviszi, lakodalmaznak. Eltelik a lakodalom, s az ura fölteszi a kilenc párnára. Azt mondja neki reggel:

– No te kicsi feleségem, én elmegyek a mezőre, de le ne szállj a kilenc párnáról. Én már főztem magamnak, később egyél majd te is. Látod azt a kecskebőrt ott a falon? Az főzzön nekünk estére, mert ha nem, jaj lesz neki. Délben parancsolj rá, hogy szálljon le és főzzön.

A fiatalasszony meg csak ült a kilenc párnán, s mondogatta a bőrnek, hogy szálljon le, főzzön, mert ha az ura estére hazajön s nem lesz étel, rosszul jár. De a kecskebőr meg sem mozdult. Hazajön este az ember, s a feleségét sírva találja:

– Mi a baj, feleségem? Miért sírsz? – kérdezi az ember.

– Már hogyne sírnék, mikor olyan éhes vagyok, mint a farkas. Reggeltől semmit sem ettem.

– Hát a bőr nem csinált ételt?

Mesetár illusztráció, 2013

– Az bizony nem, kedves uram. Annyit mondtam neki, kérleltem, szidtam, mégsem hallgatott rám.

– No nem baj – mondja az ura –, majd elintézem én, hogy holnap főzzön.

Lekapja a bőrt a falról, s azt mondja a feleségének:

– Terítsd a hátadra, hadd verjem meg.

S elkezd ütni a felesége hátán. Hiába mondja az asszony, elég volt már, hogy holnap biztos főz majd, de az ember csak verte.

– Nem engedlek, mert ő se sajnált téged, mikor egész nap éhen tartott.

Aztán amikor azt gondolta, hogy már elég neki, visszaakasztotta a helyére. A párnákat fölpuhította, fölvette a feleségét az ölébe, föltette a párnákra, s azt mondta:

– No, kicsi feleségem, üljél csak a párnákon, én meg hozom az ennivalót.

Hozta is az ember a vacsorát. Másnap reggel megint mondja az ember:

– No kicsi feleségem, most el kell mennem, parancsolj a bőrnek, főzzön, mert ha nem, baj lesz.

Déltájban az asszony egyre mondogatta a bőrnek, hogy főzzön, de nem szállott le a szegről. Sírt, könyörgött neki, mindhiába. Este ismét fölterítette az ura a hátára, s jól megverte. Másnap, mikor az ember elment a mezőre, s az asszony látta, hogy a kecskebőr nem akar leszállni, leszökkent az ágyról, a kilenc párnáról, elkezdett mosogatni, sepregetni, főzni.

Este az ura mindent rendben talált.

– No, kicsi feleségem, hallgatott rád a bőr?

– Bizony, lelkem uram, mindent ellátott.

– Ugye hogy használt a verés, te meg azt mondtad, ne üssem. Ezután nem ennyi verést adok, ha nem lesz étel, hanem annyit, hogy ki se bírja. De le ne szállj a párnákról!

– Dehogy szállok. Én onnét csak parancsolok, ez meg mindent elvégez.

De bizony csak addig ült a párnákon, míg az ura el nem ment dolgozni. Akkor leszökkent, s munkához fogott.

Meglátogatta az édesanyja, kíváncsi volt, hogy van a lánya.

Hát majdnem kétségbeesett, mikor azt látta, hogy sepreget, tisztogat s főzi az ételt.

– Mi történt leányom, hisz te otthon semmit sem csináltál!

– Ej, édesanyám, dolgoznom kell, mert látja azt a bőrt a szegen?
Úgy kiverik, csak úgy porzik.

– Minek törődsz te avval? – kérdezi az anyja.

– Én avval nem törődöm, de mikor ütik, a hátamra kell vennem.

Akkor értette meg az édesanya, hogy miért kezdett dolgozni a leánya

Így járt a rest leány, így tanult meg dolgozni.

- Írd le a mese rövid tartalmát!
- Milyen közmondást írnál hozzá?

25. Kaptál egy új játékot, a barátod eljön megnézni. Írj párbeszédet, amiben megmutatod az új játékodat!

26. Egészítsétek ki az alábbi hiányos telefonbeszélgetést, majd adjátok elő! Mi okoz zavart ebben a beszélgetésben? Hogyan kellene helyesen kommunikálniuk?

– ...

– Pá!

– ...

– Talán.

– ...

– Igen.

– ...

– Nem.

– ...

– Talán.

– ...

– Viszlát.

A HELYES BESZÉD TARTALMI ÉS FORMAI KÖVETELMÉNYEI

logikus következetesség, tömörség, világos megfogalmazás, érthetőség, változatosság, képszerűség

A beszéd megfogalmazásakor mind tartalmilag, mind formailag törekednünk kell a helyességre. Ehhez be kell tartanunk bizonyos szabályokat. Figyelnünk kell arra, hogy beszédünk ne zavarjon

másokat, ezért jól érthetően, de helyes hangerővel beszéljünk. Ne felejtjük el, hogy nem illik a másik szavába vágni, és természetesen a jó modor egyéb szabályait sem szabad figyelmen kívül hagyni.

A beszéd tartalmilag akkor helyes, ha logikus, tömör és világos.

27. Olvassátok fel az alábbi történetet kifejezően!

ISTEN VELED, GÓLYAMADÁR!

... A két gólyánk elment. Szent István király napján láttam őket utoljára a mezőn. Nem halásztak, csak álltak-álldogáltak elgondolkozva a fűben; ott álltak mind a ketten. A fecskék vidáman csapongtak fölöttük a levegőben. Azok még nem gondoltak akkor az elutazásra.

Furcsa két madárfaj a gólya meg a fecske, hogy tavasszal mindig idejön a másik világrészből: ősszel meg mindig visszatér a másik világrészbe. De ott nem raknak fészket, és nem költenek, csak itt minálunk. Melyik hát az igazi hazájuk?...

De hát miért megy el a gólya, miért megy el a fecske, ha a mi falunkat érzi otthonának? Ó, bizony könnyű azt kitalálni... Elközelget az ősz. Az október hideg leheletétől dermedten hullanak el a bogarak milliói. A december szele kemény kérget fagyaszt a vizekre, s a téli ég felhői hóval borítják be a mezőket.

Miből éljen akkor a szegény gólya meg a szegény fecske? Éhen halna meg itt az istenadta valamennyi.

...Talán éppen most repülnek fenn a szédítő magasságban a tenger fölött. Talán éppen most kiáltja az egyik gólyafiú:

– Anyácskám, elfáradtam!

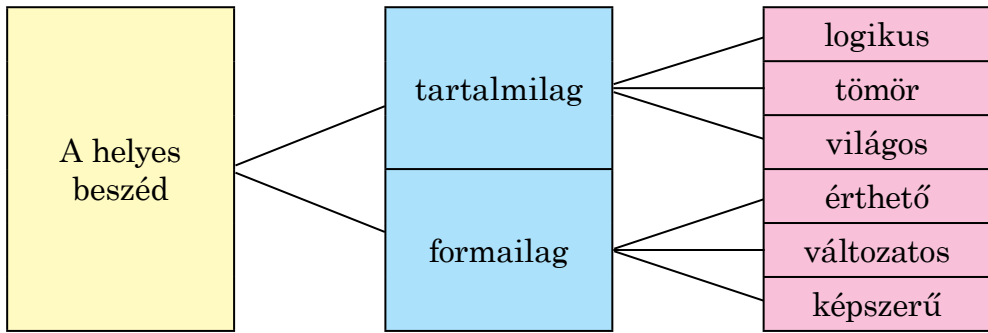
– Terjeszd ki a szárnyadat – feleli bizonyára az anyja.

S megszűnik a szárnyak levegőverése. Az egész gólyacsoport kiterjesztett szárnnyal leng a levegőben.

(Gárdonyi Géza)

Formailag akkor helyes a beszéd, ha érthető, változatos és képszerű.

28. Olvasd el *Nemes Nagy Ágnes* versét, és mondd el saját szavaiddal, milyennek képzeled el a tájat, amit leír!

NYÁRI RAJZ

Hogy mit láttam?
Elmondhatom.
De jobb lesz,
ha lerajzolom.
Megláthatod te is velem,
csak nézd,
csak nézd a jobb kezem.

Ez itt a ház, ez itt a tó,
ez itt az út, felénk futó,
ez itt akác, ez itt levél,
ez itt a nap, ez itt a dél.
Ez borjú itt, lógó fülű,
hasát veri a nyári fű,
ez itt virág, ezer, ezer,
ez a sötét gyalogszeder,
ez itt a szél, a repülés,
az álmodás, az ébredés,
ez itt gyümölcs, ez itt madár,
ez itt az ég,
ez itt a nyár.

Majd télen ezt előveszem,
ha hull a hó, nézegetem.

Nézegetem, ha hull a hó:
ez volt a ház, ez volt a tó.

(Képeslap-ábrázolás)

29. Mondjatok véleményt az alábbi párbeszédék szereplőiről! Milyen szabályokat nem tartottak be? Egészítsétek ki a szöveget úgy, ahogy véleményetek szerint helyes lenne!

1. – Elmegyünk ma kirándulni?
– Hm.
– Lenne kedved velem jönni?
– Hm.
2. – Miért nem cseréltél vizet az akváriumban?
– Tudod, éppen jött a postás, amikor elkezdtem volna. Olyan szimpatikus fiú a postás. Még moziba is meghívott. Milyen szép kék szeme van! Te, anya, te hogyan ismerkedtél meg apával?
3. – Jó napot kívánok! Kaphatnék húsz deka mazsolát?
– Nincs mazsola.

A TÁRSADALMI ÉRINTKEZÉS SZABÁLYAI

Az emberi élet megjelenése óta az egymással kapcsolatban lévő emberek minden történelmi időszakban kialakították az adott kor szokásait, vallását, történelmi helyzetét leginkább tükröző viselkedési rendszert.

Az emberek között a hétköznapi életben kialakult részben íratlan, részben írott érintkezési szabályokat viselkedési normáknak, szokásoknak nevezhetjük. Ezek nem csak időről időre változhatnak, de befolyásolja őket a használók életkora, a baráti kör szokásai, az iskolázottság stb.

Viselkedésünk akkor helyes, ha beszédünk is alkalmazkodik az adott helyzethez.

Illik betartani az alábbi szempontokat a társadalmi érintkezés minden fajtájában, így a beszédben is:

- jó modor;
- figyelmesség;
- udvariasság;
- mások iránti tapintat.

Sokszor halljuk, hogy valakinek a stílusával baj van: udvariatlan, bántó, nem veszi tekintetbe a másikat. Ez egyszerűen azt jelenti, hogy nem alkalmazkodik kellőképpen a kommunikációs helyzethez. Márpedig ahhoz, hogy szándékunkat megvalósítsuk, arra van szükség, hogy beszélgetőtársaink számára kellemes, jobban mondva, a beszélgetési normákhoz alkalmazkodó partnerek legyünk. A legtöbb esetben az emberek egy része nem szándékosan udvariatlan vagy

bántó, csak például nem tud barátságosan magázódni vagy tegezõdni.

A **megszólítás**nak igen nagy szerepe van a kommunikációban, hiszen az emberek egymás közti viszonyát jelzi.

Régen gyakori jelenség volt, hogy a házaspárok magázódtak. Tegezõ formát csak a férj használhatott a feleségével folytatott társalgáskor. De magázódtak a tizenéves fiúk és lányok is. Az úr–szolga viszonyt jelezte, hogy a magasabb társadalmi helyzetû ember tegezte a ranglétra alacsonyabb fokán állót, míg az csak magázódo formát használhatott. Ma a felnõtt–gyerek viszonyra jellemzõ ez. Napjainkban már egyre ritkábban fordul elõ, hogy a gyerekek a szüleit vagy akár a nagyszüleit magázzák.

Érdemes megemlíteni a magázódásnak egy különleges fajtáját, a tetszikezést. A tetszikezés az udvarias magázásnak az a fajtája, amelyet általában a fiatal az idõssel szemben használ. Manapság már ritka, de elõfordul ez az egykorúak között is, ha különösen hangsúlyozni akarják az egymás iránt érzett tiszteletüket.

Az elmúlt századokban a megszólítás a „kend” volt, tiszteletadást fejeztek ki vele. A tegezéssel csak azokat illették, akiket kevésbé tisztelték, akik alacsonyabb rangban voltak. A házastársak között a férj tegezte feleségét és a gyermekeit. Az asszony – rögtön a lakodalom után – még akkor is magázta (kendezte) a férjét, ha gyerekkori játszópajtások voltak, és a házasságukig tegezõdtek.

30. Gyűjts minél több helyzetet, amelyben két ember kölcsönösen magázza vagy tegezi egymást, és olyanokat is, amikor az egyik tegezi, a másik pedig magázza a partnerét!

- kölcsönösen tegezõdnek
- kölcsönösen magázódnak
- egyik tegezi, a másik magázza a partnerét

31. Hasonlítsátok össze az állatok tanult idegen nyelvet a magyarral a tegezés és magázás szempontjából! Melyek a különbségek és a hasonlóságok?

32. A társadalomban az emberek egymás mellett élnek, kapcsolatban vannak egymással. Ezért nem mindegy, hogyan szólítják egymást, miként kommunikálnak. Olvasd el *Fésüs Éva* meséjét! Mi a véleményed a tölgyfa viselkedéséről? Mondd el a mese rövid tartalmát!

A BÜSZKE TÖLGYFA

Volt egyszer a Köröskörül erdőben egy Sudár, fiatal tölgyfa. Kék ég felé nyújtózkodott, lombjain át arany napfényt szitálgatott, és erős gyökerével a föld minden erejét magába szívta. Ő volt a legszebb az erdőn. A madarak vágyakozva nézték erős Ágai hajlását, védelmező lombját. Szerettek volna fészket rakni, de a tölgyfa dölőfösen rázta magát.

– Hess innen, hangos népség! Nem leszek fészektartó! Szép koronám nem ilyenre termett. Hess, hess!

Még a pihenő madárkát sem tűrte meg az ága hegyén, és ha olykor egy-egy tudatlan kis jövevény mégis megpróbálkozott rajta a fészkerakással, a büszke tölgy lerázta magáról a félig elkészült madárfészket. Őszidőben a mókusok vidáman felkapaszkodtak a derekára, és szépen kérték:

– Olyan éhesek vagyunk! Adj egy kis makkot!

A tölgyfa akkorát reccsent mérgében, hogy a mókusok ijedtükben majdnem lepotyogtak róla. Csak a hízalgó szél tudott befurakodni a lombjai közé. Annak a duruzsolását hallgatta reggeltől estig. Lassan mindenki elkerülte. Már az őz sem mert a kérgéhez törleszkedni. Igazán mondom, egyszer a saját szememmel láttam mellette kibújni egy gombát a földből, de amint észrevette, hogy hol van, gyorsan kalapot emelt, és elgyalogolt máshova. Képzeljétek! ... már az árnyéka sem kellett senkinek! Egy darabig így is megvolt a tölgyfa. Hanem idővel az Évgyűrűk vastagítani kezdték a derekát, és – tetszett vagy nem tetszett! – belebújt a kukac. Hosszú éjszakákon át kegyetlenül rágta. A tölgyfa hasogató fájdalmakra ébredt.

Tavasza volt akkoriban. Minden fa boldogan érezte magában az új nedvek keringését, csak a tölgyfa állt rosszkedvűen, magányosan, szárazon. A féreg egyre jobban gyötörte.

– Ó, jaj nekem – sóhajtotta –, elpusztulok!

A büszke tölgyfa

Keserves nyögését meghallotta a közelben tanyázó mókusasszonyka. Tüstént abbahagyta fiacskái mosdatását.

– Miért nem szóltál, hogy beteg vagy? – kérdezte sajnálkozva. – Mindjárt idehívom Harkály doktort!

– Nem kell! Nem kell! – hadonászott a fa. – Biztosan bosszút állna rajtam, és összevagdalna a csőrével, amiért nem engedtem be az odúmba.

– Ugyan, mit képzelsz? – csóválta fejét a mókus, és azért is elfutott a harkályért.

Harkály doktor tüstént ott termett. Még pici, piros sapkáját sem vette le a fejről. Nem sokat törődött a tölgyfa nyögésével. Végigkúszott rajta, körbekopogtatta, azután egy helyen megállt, és erős csőrét mélyen kérgébe ütötte.

– Megvagy, Ferge mihaszna!

Ügyesen kiemelte, és – volt, nincs! – már el is tüntette éhes kis begyébe. A tölgyfa felsóhajtott:

– Jobban vagyok!

Körös-körül őzek, mókusok leskelődtek, madarak figyelték, hogy mi lesz, Mindenki örült, amikor a doktor bekapta a kukacot. A tölgyfa pedig csodálkozva kérdezte:

– Miért segítettél rajtam? Hiszen énám mindenki haragszik!

Erre a körülállók kacagni kezdtek, és a harangvirágok összekocantották fejcskájukat.

– Ó, te tölgyfa! ... Senki sem haragszik rád, hanem te haragudtál az egész világra!

Harkály doktor hozzátette:

– Beteg voltál, de most már meggyógyulsz. Orvosságot is rendeltem: sok vidámságra, madárdalra van szükséged.

– Meglesz! Meglesz! – kiáltották az állatok, és mindjárt körültáncolták

A tölgyfa nagyon sokáig nem tudott szólni, csak állt közöttük, szégyenkezve. Aztán egyszer csak gondolt egyet, és kitárta ág-karjait a madarak felé:

– Gyertek ide, hozzám!

Azok nyomban odasereglettek és örömben olyan vidáman kezdtek csivitelni, füttyögetni, énekelni, mintha mi sem történt volna.

• Jellemezd a tölgyfát! A jellemvonásokat írd be a füzetbe!

33. Az alábbi párbeszéd részlet a 19. században hangozhatott így el. Írjátok át úgy, ahogyan ma beszélgetnétek!

- Szolgája az úrnak!
- Szolgája vagyok az úrnak!
- Mint van, mint szolgál az egészsége?
- Csak úgy, lassan, lassan, szokás szerint.
- Ugyan, menjünk egy kevéssé sétálni!
- Én reá állok.
- Menjünk a bátyám kertjébe, ott szép társaságot lelünk.
- Ha azzal az emberséggel viseltetik hozzám, hogy odavezessen, végtelenül lekötelez engem.

A BESZÉD TÉMÁJA ÉS MONDANIVALÓJA

téma, mikrotéma

A beszéd egyik legfontosabb tartozéka a **téma**, amely már a szöveg megfogalmazása előtt létezik. A szöveg teljes szerkezetét áthatja, egyes szakaszoknál kiegészülhet más témájú gondolatokkal is azért, hogy érthetőbbé tegye az eredeti gondolatsort. A beszéd vagy írott szöveg végére a téma fokozatosan kiteljesedik, a címzettben pedig megfogalmazódik a mű üzenete, mondanivalója.

A szöveget szakaszokra bontjuk, ezek a bekezdések. Minden bekezdésnek – esetenként egy-egy mondatnak is – saját **mikrotémája** van, amely kapcsolódik a teljes szöveg témájához, annak részét képezi. A verseknél ilyen szakaszok a versszakok.

A téma szoros tartozéka a **tartalom** és a **mondanivaló**.

A tartalom a nyelv segítségével átadott gondolat vagy gondolatok sorozata.

A mondanivaló az az üzenet, érték, információ, amit a beszélő vagy író közölni akar.

34. Osszátok szakaszokra az alábbi szöveget!

Hol volt, hol nem volt, volt a világon egyszer egy körte-muzsika, amelyik arról volt nevezetes, hogy csak akkor szólt, ha jó gyerek fújta. Ezt pedig én onnan tudom, hogy az enyim volt ez a csodálatos körte-muzsika. Ahogy most az életem hajlatáról visszanezék az elejére, egész eddig a körte-muzsikáig látok vissza. Ami előtte volt,

az elmosódik előttem, mint hajnali kép a hosszú fasorban. A szépen szóló muzsikát valami játékaruló tót¹ embertől kaptam, amiért telemerítettem a fakupáját² friss vízzel a vásárcút vödréből. Nagyon húzott a jó ember a kupából, aztán körülnézett a játékosponyván³: – Nos, kisfiú, hát most már mit adjak én neked, amiért vizet hoztál a Jano bácsinak? No, adok neked egy körte-muzsikát. – Szép volt az a körte-muzsika, szép volt, az egyik fele pirosra volt festve, a másik sárgára, de biz én azért mégiscsak jobban szerettem volna valami fütyülős farkú lovat. Mondtam is a Jano bácsinak, hogy van már nekem körte-muzsikám otthon. – Jaj, fiúcska, csakhogy ez nem olyan körte-muzsika ám, mint a többi – motoszkált a tót fanyelű bicskájával a körte-muzsika sípján. – Ez olyan muzsika, hogy csak addig szól, míg jó gyerek fújja. Nézzem no: jó gyerek vagy-e, meg tudod-e szólaltatni? – Belefújtam a muzsikába: hát olyan szépen szólt, hogy örömben tátva maradt a szám. Nem tudtam, ma sem tudom, mit csinálhatott a sípjával az az ezermester tót, de egészen úgy tilliozott, mint a sárgarigó.

(Részlet *Móra Ferenc* Szépen szóló muzsika c. meséjéből)

35. A vers olvasásakor adjatok címet minden versszaknak, ezáltal fogalmazzatok meg a teljes mű témáját és mondanivalóját!

A MAGYAR NEMES

Őseimnek véres kardja
Fogason függ, rozsda marja,
Rozsda marja, nem ragyog.
Én magyar nemes vagyok!

Munkátlanság csak az élet.
Van életem, mert henyélek.
A paraszté a dolog.
Én magyar nemes vagyok!

Jól készítsd, paraszt, az utat,
Mert hisz a te lovad vontat.
Csak nem járhatok gyalog.
Én magyar nemes vagyok!

Tán a tudománynak éljek?
A tudósok mind szegények.
Nem írok, nem olvasok.
Én magyar nemes vagyok!

Van, igaz, egy tudományom,
Ebben párom ritkán látom:
Enni, inni jól tudok.
Én magyar nemes vagyok!

Milyen jó, hogy nem adózok.
Gazdaságom van, de nem sok,
S van adósságom, de sok.
Én magyar nemes vagyok!

¹ tót – szlovák nemzetiségű ember

² fakupa – fából készült ivóedény

³ játékosponyva – erős, durva, vászonból készült lepedő. Vásárokon a földre terítették és erre rakták ki az árut.

Mit törődöm a hazával?
A hazának száz bajával?
Majd elmúlnak a bajok.
Én magyar nemes vagyok!

Ósi joggal, ősi házban
Éltemet ha elpipáztam:
Mennybe visznek angyalok.
Én magyar nemes vagyok!

(Petőfi Sándor)

36. Készíts néhány mondatos beszédet az alábbi témák egyikével! A tartalmat és a mondanivalót neked kell kitalálni!

Több szem többet lát.
A lovat ne ostorral, abrakkal bíztasd!
Amilyen az ember, olyan a munkája.
Anya csak egy van.
Alvó róka nem fog nyulat.

Mint azt már eddig is tapasztaltuk, a beszédmű két formában fordulhat elő: írott és élőszavas változatban. Akár élőszóban, akár írásban akarjuk közölni mondanivalónkat, minden esetben meg kell terveznünk előre ennek menetét. Miután kiválasztottuk a **témát** és összeszedtük a gondolatainkat, fel kell építenünk a **beszéd vázlatát**, vagyis a mű szerkezetét. A munkának ebben a szakaszában tudjuk eldönteni, hogy mi kerül bele a szövegünkbe és mi marad ki belőle. A vázlat egyes pontjai a **mikrotémák**, de szerepelhetnek itt fontosabb adatok, nevek, dátumok is. A vázlat összeállításánál ügyeljünk arra, hogy a művünk **bevezetésből**, **tárgyalásból** és **befejezésből** álljon majd. Csak ezt követően álljunk neki a beszéd megfogalmazásának. A gondolataink elrendezésekor vigyázzunk arra, hogy a mondatok kapcsolódjanak egymáshoz, s ezáltal a szövegünk összefüggő és teljes legyen. Nem elég összekapcsolni az egyes szövegrészeket (bekezdéseket), logikus sorrendbe kell állítani őket. Amikor elkészültünk, feltétlenül olvassuk át az alkotásunkat, nehogy véletlenül fogalmazási vagy helyesírási hibák maradjanak benne!

37. Beszéljétek meg, miért nem értették meg egymást az utas és a jegypénztáros! Hogy hangozna helyesen ez a párbeszéd?

AZ ÖREG UTASEMBER

Egy öregember utazni akart, és elment, hogy jegyet vegyen. Kérdik tőle a pénztárnál:

- Hová adjam a jegyet, bácsi?
- A markomba – feleli az öreg.
- Hova utazik, bácsi?
- Ahol voltam a múltkor is.
- Hol volt a múltkor, bácsi?
- A fiamnál.
- Hova adjam akkor a jegyet, bácsi?
- Mondtam, hogy ide a markomba!

38. Nézzétek meg a képet, és válaszoljatok az alábbi kérdésekre!

1. Mi lehet a beszélgetés témája?
2. Miről árulkodik a gyerekek arca?
3. A mosolyukon kívül mi árulkodik még arról, hogy ez egy vidám beszélgetés?

Aldor János László: A kis kedvenc, 1940

39. Írjatok fogalmazást a megadott vázlat alapján! Adjatok neki címet!

1. A reggeli készülődés
2. Várakozás a buszra az iskola előtt
3. Jön a busz
4. Az utazás szépségei
5. Barangolás a történelmi múltban
6. A látvány magáért beszélt
7. A kirándulás örök emlék marad

40. Gyakorold a helyes kiejtést az alábbi nyelvtörőikkel!

Az ibafai papnak fapipája van,
ezért az ibafai fapipa papi fapipa.

***

Jól járnak a molnárok,
mikor jó nyár jár rájuk.

***

Jobb egy lúdnyak
tíz tyúknyaknál.

***

Egy kupac kopasz kukac, meg
még egy kupac kopasz kukac,
az két kupac kopasz kukac.

***

Te meggymag vagy, vagy vadmeggymag vagy?

***

Roppant bottal
koppantottam,
szöcském csacsқан
szökkent,
papnadrágban
kappant fogtam,
macskám fecskét
hökkent.

KÖZLÉSFAJTÁK A SZÖVEGBEN

elbeszélő közlés, leírás, értekezés

Az elbeszélő közlés (más néven: elbeszélés) a történetet időrendi sorrendben mondja el.

Elbeszélni azt szoktuk, ami megtörtént velünk. Ilyenkor ügyelünk arra, hogy betartsuk az események egymás utáni sorrendjét. Az ezerszer hallott mesék egyes elemei (pl. szereplői, helyszínei) vál-

tozhatnak, de a legjellemzőbb vonásuk, az események sorrendje, ami a mese tartalmát, cselekményét határozza meg, alapvetően állandó marad.

Az irodalomnak közkedvelt módja az elbeszélés. A vicctől a regényig számos olyan prózai és verses műfaj van, ami az elbeszélő közlésen alapul.

41. Folytassátok az elkezdett történetet!

Csak esik, esik a hó, és tegnap délelőtt rémséges dolog történt, amikor kijöttünk az iskolából.

Egy csapat fiú hógolyózott, de most már vizes a hó, és olyan kemény és nehéz a hógolyó, mint egy kő. Sok ember jött-ment a járdán.

Egy bácsi kiabált:

– Hagyjátok abba, fiúk! – És ebben a pillanatban a másik oldalról éles kiáltás hallatszott, és láttuk, hogy egy öregembernek leesik a kalapja, ő maga megtántorodik, arcához kapja a kezét, és mellette egy fiú azt kiabálja:

– Segítség! Segítség!...

42. Másoljátok le a közmondásokat, és pótoljátok a hiányzó betűket!

1. Tö... szem tö...et lát. **2.** A...ig hajlítsd a fát, amíg ve...ő. **3.** A rest ké...er fárad. **4.** A...ig jár a korsó a k...tra, míg el nem törik. **5.** Ki korán ke..., aranyat lel. **6.** Gyakorlat te...i a mestert. **7.** Amit ma me...tehe...sz, ne hala...d holnapra. **8.** Tö...et é...el, mint erővel. **9.** E... fecske nem csinál nyara... **10.** Sok jó ember kis he...en is elér. **11.** Tiszta...ág fél egé...ség. **12.** Mindenü... jó, de legjo... o...hon.

A leíró közlés (leírás) személy, tárgy vagy jelenség szóbeli vagy írásbeli ábrázolása, jellemzése.

Ahogy a festmény is egy pillanat eseményét tükrözi, részletesen ábrázolva minden más körülményt, úgy a leíró közlésnek sincs cselekménye, hanem képszerűen élénk tárja a nyelv eszközeivel rajzolt képet. Az ilyen közlés nagyon aprólékos és részletes. Az irodalomban általában a többi közlésfajtaival együtt szerepel, és ahhoz segít min-

ket hozzá, hogy fantáziánkban el tudjuk képzelni, ki tudjuk színezni az olvasottakat.

43. Jellemezzétek osztálytársatokat oly módon, hogy nem áruljátok el a nevét! Akkor sikeres a bemutatás, ha ráismernek a többiek.

44. Írjátok le a szöveget! Keressétek ki belőle a hangutánzó szavakat és mondjátok el, milyen hangulatot kölcsönöznek a szövegnek!

A csikós pedig végigheveredett a pázsitos földön. Fölséges egy ágy! Derékalja az egész kerek pusztá, mennyezete a csillagos égbolt.

Kész éjszaka van már. De azért a föld nem akar még elaludni. Mindenféle nesz hallatszik.

Harangszó nem hallik ide a városból, sem kutyaugatás a faluból. Olyan messze van ide minden. A közeli nádasban a bölömbika bűg. A nádiveréb rikongat, cserreget. Melléje ezernyi béka csinálja a kórust. Fenn a magas égen búcsúvétel hangja kiáltoz alá. Vándor ludak, darvak szállnak rendes sorban. Alig látni őket a csillagos égen.

Egy-egy sűrű gomoly szúnyog keveredik fel, végighúz a légben.

Közbe-közbe hangzik egy-egy lónyerítés.

(Jókai Mór nyomán)

Az értekező közlés a témával kapcsolatos véleményünk kifejtése, melyet magyarázatokkal, bizonyításokkal vagy cáfolatokkal, javaslatokkal stb. tarkítunk és a mű végére mindezekből levonjuk a szükséges következtetéseket.

Ez a fajta közlésmód inkább a tudományos írásokra jellemző, mintsem az irodalmiakra. Lényege, hogy a tényeket magyarázza, a probléma megoldásának lehetőségeit fontolgatja, összevet és kimutat, pontokba szed és megszámoz, és a végén értékeli a helyzetet és levonja a következtetést. Nem az érzelmeinkre, inkább a gondolkodásunkra kíván hatni, ezért az irodalomban akkor szokás használni, ha egy bonyolult téma (a szereplő személyisége, a cselekmény sokrétősége) megértésére, átláthatóságára van szükség. Ilyenkor szoktuk megtudni, hogy a szereplő miért olyan, amilyen, mi vezette ahhoz, hogy pozitív vagy negatív figurává váljon.

45. Keresd ki *Aiszóposz* meséjéből az értekező közlésre jellemző elemeket!

Ablakra függesztett kalitkába zárva éjnek idején énekelt a madár. Amint a denevér meghallotta hangját, hozzáment és érdeklődött, mi az oka, hogy nappal hallgat, éjszaka pedig énekel. A madár azt válaszolta, hogy nem hiába cselekszik így, mert éppen akkor fogták meg, amikor egyszer nappal énekelt, s ezért ettől fogva óvatos lett. Ekkor a denevér így szólt: „Nem most kellene ébernek lenned, amikor már semmi sem segít, hanem mielőtt megfogtak, akkor kellett volna vigyáznod.”

46. Válaszd ki és írd le azokat a közmondásokat, amelyek a mese tanulságát kifejezik!

A látottat a láthatlanért ne add!
 Kölcsönkenyér visszajár.
 Minden kakas úr a maga szemétdombján.
 Más kárán tanul az okos.
 Ott szakad a kötél, ahol legvékonyabb.
 Kár után késő a bánkódás.

47. Olvassátok fel a mesét szerepek szerint, majd beszéljétek meg, miért nem sikerült megérteniük egymást a beszélőknek!

Egy vakon született ember azt kérdezte egy látó embertől: – Milyen színű a tej?

Azt mondja a látó: – Olyan a tej színe, mint a fehér papír.

Kérdi tovább a vak: – Akkor hát az a szín úgy zizeg a kézben, mint a papír?

Azt mondja a látó: – Nem. A tej olyan fehér, mint a fehér liszt.

Kérdi tovább a vak: – Akkor hát olyan puha és porszerű, mint a liszt?

Azt mondja a látó: – Nem, egyszerűen fehér, mint a fehér nyúl.

Kérdi tovább a vak: – Micsoda, olyan pelyhes és puha, mint a nyúl?

Azt mondja a látó: – Nem, a fehér szín éppen olyan, mint a hó.

Kérdi tovább a vak: – Micsoda, olyan hideg, mint a hó?

És bármennyi példát sorolt fel a látó, a vak nem tudta felfogni, milyen fehér a tej színe.

(*Lev Tolsztoj: A vak és a tej*)

A közlésfajták összefoglaló táblázata

Közlésfajta	Milyen kérdésre felel a közlés?	Mi a tartalma a közlésnek, miről van szó benne?	Melyek a szöveg főbb részei?
Elbeszélés	Mi történik? Mit tesznek a szereplők?	Eseményekről, történésekről	Időrendben: az esemény kezdete, kifejlése, befejezése
Leírás	Milyen a személy, tárgy jelenség stb?	Személyek, tárgyak, dolgok tulajdonságairól	Az egyes jellemzők részletes bemutatása
Értekezés	Miért ilyen valamely személy, tárgy vagy dolog?	A tárgyalt probléma okairól és következményeiről	Problémafelvetés, érvelés, bizonyítás, következtetés

48. Tegyétek ki az alábbi szövegben a központoszási jeleket, majd írjátok le párbeszéd formájában! Ügyeljete az írásjelek helyes használatára!

A vadgalamb a szarkát kérte meg hogy tanítsa meg őt a fészekrakásra mert ebben a szarka igen nagy mester és olyan fészket tud csinálni hogy ahhoz a héja hozzá nem fér a szarka szívesen elvállalta a tanítást mindig mondogatta a maga módján csak így csak úgy csak így csak úgy a vadgalamb erre mindig azt felelte tudom tudom tudom a szarka elhallgatta ezt egy darabig de utoljára megharagudott ha tudod csináld s félbehagyta a munkát.

(Népmese)

49. Magyarazzátok meg, mikor használjuk az alábbi közmondásokat!

1. Nem mind arany, ami fénylik. **2.** Ki a kicsit nem becsüli, a nagyot nem érdemli. **3.** Amit Miska tanult, Mihály sem felejtí.

50. Olvasd el az alábbi kárpátaljai mondát! Milyen közlésfajtát ismertél fel a szövegben? Milyen jellemző elemek segítettek a meghatározásodban?

KÍGYÓS

Régen a Szernye-mocsár nádasaival és ingoványaival egészen a dombokig nyúlt fel. A környező hegyeket és halmokat hatalmas erdőrengetegek borították. Az egyik domb tisztásán álló kunyhóban élt egy öreg remete egyetlen lányával, Rózsikával. Valamikor a király első vitézei közé tartozott, felesége pedig egyike volt az ország legszebb asszonyainak. Asszonya azonban hűtlenül elhagyta, s a vitéz a király kegyeit is elveszítette. Emiatt fényes lovagi öltönyét fölcserélte a remeték durva darócruhájával. Minden öröme egyetlen leányában, a világszép Rózsikában volt.

Rózsika a remetekunyhó környékét valóságos tündérkertté varázsolt. Nagyon szerette a virágokat, ápolta, öntözte őket. Egy napon, amikor éppen a virágait locsolgatta, lovas vitéz ugratott elő a vadonból. Mielőtt a lány apjához futhatott volna, a vitéz leugrott a lováról és mosolyogva feléje nyújtotta kezét.

Az öreg remete szívélyesen fogadta az ifjú vitézt, aki elmesélte, hogy a háborúba induló király hadából való. Itt tartanak pihenőt a közelben. Ettől a naptól kezdve az ifjú dalia mindennapos vendég volt a remetelakban. A két fiatal szív szerelemre lobbant. Az ifjú megfogadta, hogy szerencsésen visszatér a hadjáratból, feleségül veszi és birtokára viszi a lányt.

Eljött a búcsúzás napja. A király tábora sátort bontott. Rózsika izgatottan tett-vett. Virágfüzérrel díszítette fel azt a padkát, ahol üldögelni szoktak. Már mindennel kész volt, amikor eszébe jutott, hogy a legszebb rózsafáról szakít egy pár szál virágot, amit majd szerelmese sisakjához tűz. Hadd emlékeztesse őrá e pár szál rózsra a nagy úton. Nem vette észre a rózsabokor tövében lapuló mérges kígyót, és amikor a rózsza után nyúlt, a kígyó megmarta.

Az ifjú vőlegény, aki vágtatva érkezett a búcsúzásra, már holtan találta szerelmesét. A bánattól az öreg remete is magába roskadt.

Nagy fájdalmat érzett az ifjú vitéz és fogadalmat tett: ha épségben visszatér a hadjáratból, ő is remeteségben tölti le hátralévő életét kedvese sírja mellett.

Fogadalmát meg is tartotta.

Az ifjú remetét sokan felkeresték bánatában, sőt egyes családok le is telepedtek hajléka körül. Lassan kis falu fejlődött ki itt, amelyet a szomorú történet emlékére Kígyósnak neveztek el.

(A Szépasszony dombja c. mondagyűjteményből)

A STÍLUS FOGALMA. STÍLUSFAJTÁK A KÖZLÉSBEN

társalgási, szépirodalmi, tudományos, publicisztikai és hivatali stílus

A **stílus** görög eredetű szó, amely eredetileg egy olyan íróeszköz megnevezése volt, amelynek egyik végén hegyes, másik végén tompa részével nem csak írni, de az esetleges hibákat javítani is lehetett a viasztáblán. Úgy működhetett, mint a mai rádiós ceruza. Később a szót elkezdték új értelemben használni.

A stílus a nyelvi kifejezés módja, ahogyan közölniválónkat (gondolatainkat, érzéseinket) a megfelelően kiválasztott nyelvi elemek (szavak, mondatfajták, központosági jelek stb.) segítségével kifejezzük.

Manapság ezt a szót használjuk akkor is, ha valakinek az ízlését akarjuk megdicsérni (stílusosan rendezi be a szobát vagy stílusosan öltözködik stb.), de egy bizonyos történelmi kort is a rá jellemző korízlés (korstílus) határoz meg és tesz megkülönböztethetővé a másiktól.

51. Az alábbi mondatot olvassátok fel úgy, hogy a felsorolásban szereplő szituációnak megfelelően! Használhattok más szituációkat is!

Boci-boci tarka, se füle, se farka, oda megyünk lakni, ahol tejet kapni. (*Népköltés*)

Szituációk: a rossz tanuló felel (dadogva);
a tanár kérdez (felszólítva);
gyerekek, akik megharagudtak egymásra (mérgesen);
szerelmesek egymás között (becézve).

52. Válasszatok egy közismert személyt és jellemezzétek a stílusát (beszéd, öltözködés, viselkedés)! Mondjatok véleményt róla!

Az ismert stílusfajták a következők: társalgási, szépirodalmi, tudományos, publicisztikai (újságírói) és hivatalos stílus.

A társalgási stílus a beszédbeli érintkezés nyelvhasználata. Legfontosabb jellemzői a *közvetlenség*, a *természetesség*, a *hét-*

köznapi kifejezőmód és a párbeszéd használata. Szereti az egyszerű, könnyen érthető, rövid mondatokat.

Társalgási stílust alkalmazunk akkor is, ha levelet írunk valakinek.

A levélírás hagyománya évezredekre, az írásbeliség kezdeteire nyúlik vissza. Levélnek azokat az írásos üzeneteket nevezzük, amelyeket közvetítő (posta, elektronikus hálózat) segítségével juttatunk célba.

Az alábbi ábrán megnézheted, milyen a helyesen megcímezett boríték.

53. Írj egy rövid párbeszédet, amelyben legjobb barátoddal megbeszélitek:

hogyan telt a szünidő,
mit vesztek fel az ünnepségre,
a tegnap esti filmet!

54. Pótold az alábbi szavakban a hiányzó ékezeteket!

repulogép, futtyos, konyutár, szomorú, boríték, tizorai, bunos, gyonyoru, levego, kerítés, tanito, zacsko

55. Írj levelet az alábbi személyek valamelyikének! Címezd meg a borítékot is!

- a nagyszülőknek
- a polgármesternek
- osztálytársadnak
- testvérednek

A szépirodalmi stílus a leggazdagabb, legváltozatosabb stílusfajta, amelyet az írók és a költők alakítanak. Jellemzője, hogy a szavak gyakran új jelentésben fordulnak elő, ezáltal használójuk művészebb hatást kíván elérni.

56. Olvasd el az alábbi szöveget! Keresd ki belőle azokat a szavakat, amelyek nem eredeti jelentésükben szerepelnek! Írd ki a számodra ismeretlen szavak jelentését a *Magyar értelmező kéziszótár*ból!

– Világgá ment a nyár – sóhajtott most
már a tölgy is. S már látták is mindannyian
a nyár lába nyomát végig a patak mentén
húzódo hosszúkás réten.
Füttyszót is hallottak. S látni vélték,
mintha egy úriforma ugrált volna
kikericsről kikericsre, de olyan könnyedén,
hogy a finom szirmok meg se rezzentek
alatta. Makkot, mogyorót csörgetve táncolt
a falu felé.

(Kányádi Sándor)

57. Miután elolvastad a mondát, felelj a kérdésekre! A szövegben kiemelt szavakat helyettesítsd be a hétköznapi nyelvből vett megfelelőjükkel és figyeld meg, hogyan változik a szöveg stílusa!

Valamikor réges-régen a kék vizű tó mellett, a magyarok régi házába élt Ügyek, a feleségét pedig Emesének hívták.

Egyszer Emese azt álmodta, hogy leszállt a fejére egy turulmadár, s a csőrével megérintette az ajkát. Abban a pillanatban ezüstpatak eredt meg Emese kebléből, az ezüstpatak folyt, nőttön-nőtt, s végre valóságos **folyam** lett belőle.

Emese elmondta álmát egy fehér szakállú öregembernek, akit mintha csak az Isten küldött volna hozzájuk.

– Azt jelenti az álmod, édes lányom – mondta az öreg –, hogy fiacskád fog születni, aki **fölkerekedik** a magyarokkal, s mint az ezüstpatak, megy napnyugat felé. Azért megy, hogy új hazát keressen a magyaroknak. A patakból folyam lesz, a kis magyar seregből pedig, mire az új hazába ér a fiad, erős, nagy nemzet lesz...

Az öregember igazat mondott. Emesének fia született, Álmos lett a neve. Erős **vitéz** lett belőle, s mikor **elérte a férfikort**, így szólt a magyarokhoz:

– Halljátok, magyarok! Minket a jó Isten nem arra teremtett, hogy örökké csak halásszunk és vadásszunk. Van kardunk, nyilunk, van **paripánk**, és van bátorság a szívünkben. Induljunk el új hazát keresni!

Tetszett ez a beszéd a magyar vitézeknek: – Vezess, Álmos, te légy a mi **vezérünk**! – kiáltották. Így történt, hogy a magyarok lóra ültek, s elindultak a kék vizű tó partjáról nyugat felé új hazát keresni.

Szómagyarázat: **monda** – olyan népköltészeti alkotás, amely valamilyen valós jelenséghez (hely, személy, nép) kapcsolódik, de csodás, mesészerű elemekkel beszéli el a történetet; **turulmadár** – egy sólyommadárnak a régi megnevezése, a magyarok szent állata

- Miről szól a történet?
- Szerinted miért adta Emese fiának az Álmos nevet?
- Milyen mesészerű elemeket találsz a történetben?

58. Fejezd be a történetet! Adj neki találó címet!

Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy ember. Annak az embernek volt egy varázspálcája. Egy szép napon elővette a varázspálcát és odavarázsolta egy ...

A tudományos stílus a tudományok jellemző nyelvhasználata. Onnan ismerhetjük meg, hogy nagyon sok tudományos kifejezést, idegen szót használ. Célja nem a gyönyörködtetés, mint az irodalmi stílusnak, az ilyen jellegű szövegek magyarázatokat, szabályokat tartalmaznak.

59. Az alábbi szövegrészletből keresd ki azokat a szavakat és kifejezéseket, amelyek a tudományosságára utalnak!

Hat és fél millió évvel ezelőtt, amikor a Földközi-tenger kiszáradt, a tőle északra és délre fekvő táj aránylag meleg volt, elég csapadékot is kapott, következképpen erdők borították. Az alacsonyabban fekvő síkságokon fenyő, olajfa, boróka nőtt. A magasabb övezetekben ezekhez cédrus is társult. Hogy milyenek lehettek ezek az erdők, valami fogalmat nyújtanak maradványaik Észak-Afrikában, az

Atlasz-hegységben, mintegy ezernyolcszáz méter magasban. A vadont hatalmas, harmincméteres, ezeresztendős cédrusok uralják, s az ágak közt az európai szemnek is meghittten ismerős madarak röpködnek: harkály és cinke, vörösbegy és holló. De makákó is tanyázik benne és valaha, a tenger kiszáradása idején, elefánt, orrszarvú és oroszlán is élt itt.

60. Ismerkedj meg a meghatározással, fogalmazd meg saját szavaiddal!

A **sci-fi** az angol *science fiction* kifejezés rövidítése (ejtsd: *szki-fi*, v. *száj-fáj*). Jelentése eredetileg: *tudományos (regény)írás, tudományos (szép)irodalom*, de magyarul a **tudományos-fantasztikus** (irodalom, művészet) megnevezés használatos. A **tudományos-fantasztikus mű** olyan művészeti (irodalmi, film stb.) alkotás, mely legtöbbször valódi vagy képzeletbeli tudomány(ok)nak a társadalomra, vagy egyes egyénekre gyakorolt hatását mutatja be. Ezeknek a műveknek a közös jellemzői, hogy zömében egy lehetséges jövőben játszódó képzeletbeli történetek. Megnyilvánulási formájuk lehet könyv, képregény, festmény, televíziós sorozat, film, rajzfilm, játék, színdarab és egyéb média.

A **publicisztikai stílus** az újságírás és a média (televízió és a hírközlés egyéb formái) nyelvezete. Célja, hogy felkeltse az érdeklődést a friss hírek iránt, ennek érdekében a napilapok, folyóiratok stb. szívesen alkalmaznak fényképeket, reklámokat, és jellemző rájuk a figyelemfelkeltő címek használata. A publicisztika nyelvezete választékos, mégis egyszerű, sokszor használ közmondásokat, újszerű kifejezéseket.

61. Olvassátok el a újságcikket, és beszéljétek meg, milyen szövegegységekre lehetne bontani!

A húsvét Krisztus feltámadásának és a kereszténység legnagyobb ünnepe. Számos világi népszokás is fűződik ehhez az egyházi ünnephez. Kárpátalján a katolikusok körében máig megőrződött a pászkaszentelés. Vidékünkön a húsvéti kalácsot nevezik pászkának. Minden katolikus családban van egy fonott kosár, melyet csak erre a célra használnak. A pászkaszentelő kosárba a kalács mellé főtt tojás, sonka, kolbász, vaj, só, bor kerül. Ezzel a kosárral mennek a vásár-

napi misére, ahol a pap megszenteli az ételeket. A szentelményeket otthon a család közösen fogyasztja el. Húsvét első napja a családé, ám második nap kora reggelén elindulnak a kisfiúk, délután a felnőtt férfiak, hogy meglocsolják a lányokat, asszonyokat. A gyerekek verset mondanak, hímestojást kapnak. Vidékünkön a hímestojás készítésének leggyakoribb módja a vöröshagymahéj-főzetben való áztatás, illetve a levélrántétes díszítés.

62. Írjatok reklámszöveget a mosóporról a következő kifejezések felhasználásával!

mosószer, tisztítószer, a leghatásosabb eszköz, varázslatos, klinikailag tesztelt készítmény, vele, ez, nahát!

63. Írjatok cikket az iskolaújságba vagy az osztálysarokba, melyben beszámoltok az iskola valamely ünnepi rendezvényéről!

A hivatali stílus a törvényalkotás, a rendeletek, a közlemények, általában a hivatalos érintkezés tipikus nyelvhasználat. Legfontosabb jellemzői, hogy sajátos szakszavakat és kifejezéseket használ, kedveli az idegen szavakat, a bonyolult, gyakran nehezen érthető mondatokat. A mindennapi életben az ügyintézésekkel kapcsolatos iratoknál (szerződések, jegyzőkönyvek, igazolványok, értesítések, kérvények stb.) találkozunk vele.

64. Nézzetek utána, milyen szerkezeti egységei vannak a kérvénynek! Írjatok kérvényt az igazgatónak, melyben kéritek, hogy engedélyezze a tervezett osztálykirándulást!

65. Állapítsd meg, milyen stílushoz tartozhatnak az alábbi mondatok!

1. Ma szép idő van, jó melegen süt a nap. **2.** A főváros felett az égbolt derült, enyhe déli szél fúj, a hőmérséklet 20 °C. **3.** Ma langy a lég opálja, nyílat a nap dobálja. **4.** Az erős napfény miatt a szobanövények vízigénye is magasabb az átlagosnál. **5.** Kibírhatatlan meleg van, menjünk a folyóra fürödni! **6.** Zöld föld felett, kék ég alatt hangos pacsirta fütyörész; dalával a napot kicsalta, a nap rá gyönyörködve néz.

A nyelvi stílusok összefoglalása

A stílusfajta megnevezése	Használati területe	Milyen megnyilatkozások alkalmával
Társalgási	A mindennapi életben	Magánbeszélgetés, levelezés
Szépirodalmi	A szépirodalomban	Verses és prózai művek
Tudományos	A tudományban, technikában	Előadás, beszámoló stb.
Publicisztikai	A médiában, a politikában, a társadalmi életben	Újságcikk, tévéműsor, internetes hírközlés
Hivatali	Hivatalos ügyintézéskor	Törvények, okmányok, hirdetmények

TÉMAZÁRÓ

Kérdések és feladatok

1. Válaszolj a kérdésekre!
  - Mit nevezünk kommunikációnak?
  - Mi a nyelv, és mi a beszéd fogalma?
  - Mit nevezünk szövegnek és milyen jellemzői vannak?
  - Milyen különbségek vannak a beszéd és az írás között?
  - Melyek a monológ és a párbeszéd közötti különbségek?
  - Melyek a helyes beszéd tartalmi és formai követelményei?
  - Milyen szerepe van a megszólításnak a kommunikációban?
2. Mondj példákat helyes és helytelen viselkedésre, amikor a beszélgetés
  - a) felnőtt – felnőtt
  - b) felnőtt – gyerek
  - c) gyerek – gyerek között történik!
3. Milyen közlésfajtákat ismersz? Hogyan jellemeznéd őket?
4. Mi a stílus? Milyen stílusfajtákat ismersz?
5. Hogyan kell helyesen megcímezni a borítékot?
6. Beszélj az időjárásról
  - a) társalgási
  - b) szépirodalmi
  - c) tudományos stílusban!

7. Milyen stílusú az alábbi szöveg? Magyarázd meg, miért! Állításodat bizonyítsd a szövegből vett példamondatokkal!

8. Írj rövid fogalmazást saját bicikliről, és hasonlítsd össze a két szöveget!

A KERÉKPÁR

A kerékpározás egészséges és a környezetet sem szennyezi. A kerékpár egy praktikus és tökéletes közlekedési eszköz. Gyerekek és felnőttek, nők és férfiak egyaránt használják. Vannak olyan kerékpárok, amelyeket egyenetlen terepre és mindennapi használatra terveztek, és vannak olyanok, amelyeket sportversenyekre speciálisan kialakított pályákra. Vannak emberek, akik együtt szeretnének kikapcsolódni, közösen szeretnének kerékpározni, nekik találták ki a tandemkerékpárokat.

Valamennyi kerékpár nagyon egyszerű alkatrészekből áll és úgy tervezték meg, hogy kényelmesen és könnyen hajtható legyen. A biztonságos kerékpározáshoz nélkülözhetetlen néhány speciális felszerelés: a bukósisak, a térd- és könyökvédő párna.

A világ minden táján, de különösen Japánban, Kínában, Hollandiában, Dániában és Franciaországban rendszeresen használják a kerékpárokat. Ezekben az országokban jól kiépített, biztonságos, többsávos kerékpárutakkal találkozhatunk.

A kerékpár a szárazföldi közlekedés egyik legrégebbi és legnépszerűbb közlekedési eszköze.

Szómagyarázat: tandemkerékpár – kétüléses kerékpár

9. Milyen stílusban íródott az alábbi részlet? Elbeszélő, leíró vagy értekező közlés jellemző rá? A szöveg elolvasása után meséld el saját szavaiddal, milyen is a barnamedve! Készíts hasonló jellemzést kedvenc háziállatodról!

A BARNAMEDVE

A barnamedvék hatalmas termetű, erős állatok. Lomhának tűnnek, mégis képesek egy nap alatt akár 150 kilométert is megtenni, hogy élelemhez jussanak. A medvék mindenevő emlősök. Megesznek mindent, legyen az fű, gomba, erdei gyümölcs, gabonaféle, gyökér, méz, rovar, hal, madár vagy emlős. Ínséges időkben a táplálék hiánya miatt lejönnek a hegyekből az emberlakta területekre, hogy élelemhez jussanak. Szaglásuk és hallásuk nagyon fejlett.

A hideg idő beköszöntével a medvék jól szellőző barlangba, magas fák, vagy kövek alá odút ásnak, amit száraz növényekkel bélelnek ki és ezekbe vackolnak be.

A telelési időszakban szívverésük lelassul, testhőmérsékletük, légzésszámuk lecsökken, táplálékot és vizet nem vesznek magukhoz. A téli álom időszaka időjárástól függően akár 125 napig is eltarthat. A medvék csak tavasszal, a jó idő beköszöntével bújnak elő barlangjukból és lesznek ismét aktívak.

10. Az alábbi szöveg az értekező közlés jellemzőit mutatja be. Figyeld meg a stílusát! Fogalmazd meg saját szavaiddal, mit nevezünk értekezésnek!

AZ ÉRTEKEZÉS FELÉPÍTÉSE, NYELVEZETE

Az értekezés célja, hogy meggyőzze a hallgatót. Témája sokféle lehet: életmű elemzése, szakmai kísérlet értékelése, saját tudományos eredményünk közlése, más munkásságának az elemzése, értékelése. Fontos, hogy az értekezésben megfogalmazott állítások igaznak tűnjenek, ezért az értekezés megírását mindig anyaggyűjtés előzi meg. Ekkor szükséges elolvasni másoknak a témával kapcsolatos írásait, utánanézni a világhálón. Majd összegyűjtjük saját ötleteinket, az érveléshez szükséges adatokat, tényeket, példákat.

Az értekezés hangneme általában tárgyilagos, a szöveg elsősorban az értelemre hat, kerüli az érzelmes kifejezéseket. Mindig egy vagy több állítást (tételmondatot) fogalmaz meg, olyan szabályszerűségeket, melyeket érvekkel támasztanak alá, példákkal bizonyítanak.

Nyelvezetét az egyértelműség jellemzi. Többnyire kijelentő mondatokkal él, mondat szerkesztése egyszerű és logikus. A jó értekezés stílusa világos, egyszerű, tömör és szemléletes.

11. Keresd ki a szövegből a szabályszerű megfogalmazásokat!

12. A fenti jellemzők alapján írd rövid értekezést valamely téged érdeklő témában! Használd ki a tömegkommunikációs lehetőségeket: gyűjts minél több információt könyvekből, tévéműsorokból, egyéb forrásokból!

13. Olvassátok el a mesét szerepek szerint! Fogalmazzatok meg néhány mondatban, hogy mi a mese tanulsága!

A FIATAL DARU

Az ősszel költöző darucsapatot a legöregebb vezette. Lassan, de biztosan haladtak. A fiatalabbak békétlenkedni kezdtek a lassú repülés miatt.

– Add át nekem a vezetést, bátya, eressz az ék élére! – szolt a legtüzesebbik közülük. – Tél végére sem érünk így célba.

Átvette a kormányzást, s villámsebesen hasított előre az utazó csapat. Ám rövidke idő múlva lihegni kezdett az ifjú kormányos, gyorsasága alábbhagyott, melle fulladozni kezdett.

– Vedd vissza a vezetést, kedves bátya! – így rimázkodott ekkor, bocsánatot esdekelve. – Látom én, helyesebb, ha a hosszas repülést tapasztalt öreg irányítja.

(Fáy András nyomán)

14. Olvassátok el a szöveget és készítsétek el a vázlatát!

Amikor apukám azt mondja, hogy gyere csak ide, kisfiam, beszélni akarok veled, már biztos, hogy baj van. Mert ha nincs baj, akkor nem mondja, hogy beszélni akar velem, hanem mindjárt beszél.

Most azért akart apukám velem beszélni, mert hallotta a tanító nénitől, hogy eleven fiúcska vagyok az iskolában. Igaz, hogy eleven fiúcska vagyok az iskolában, de az Istvánka, aki mellettem ül, még elevenebb, mert nagyon szeret lökdösődni, de egyedül nem tud. És Attila, aki mögöttem ül, az is mindig más nyakát akarja csiklandozni, de csak az enyémet éri el. Eszter, aki előttem ül csak azért nem eleven fiúcska, mert lány, de azért hátrafelé is tud rúgni.

Erre apukám elmondta, hogy őt nem érdekli, hogy a más gyereke mit csinál, de nagyon szégyellte magát helyettem a tanító néni előtt. Sajnáltam apukámat, hogy helyettem szégyellte magát, mert szégyellni már én is tudom magamat a tanító néni előtt, csak szép kövér karikákat nem tudok még rajzolni.

Ha mihozzánk vendég jön, akkor anyukám feketét főz, és becsukja a mi szobánk ajtaját, mert oda jobb be se nézni. De a tanító néni előre megüzente anyukámnak, hogy ne tekintsük őt vendégnek, mert a családdal szeretne megismerkedni. Ezért anyukám lemos-

ta az ajtókat, és elrakta a kabátokat meg a cipőket az előszobából. Apukám megragasztotta a fotel lábát, és becsavart még két égőt a csillárba. Bori leszedte a színészképeket a falról, én pedig kivittem a vadgesztenyéimet az erkélyre.

Amikor már olyan rend volt, amilyen nem szokott lenni, akkor Pacsitacsit is átküldtük a szomszédba, mert ő nem tudhatja, hogy a tanító néni nem vendég, és lehet, hogy megrágja a cipőjét, ahogy a vendégeknek szokta.

A tanító néni csak fél óráig volt nálunk, mégis jól megismerkedett a családdal, mert közben megérkeztek Bandi bácsiék Érdről, az alattunk lakók felkiáltottak, hogy legurultak a gesztenyék az erkélyről, a szomszédéktól hazazavarták Pacsitacsit, mert nem tudta, hogy az ő konyhájukban is szobatisztának kell lenni.

De én nem is bántam, mert így a tanító néni legalább látta, hogy mi itthon is elég elevenek szoktunk lenni.

(Részlet *Janikovszky Éva* Velem mindig történik valami c. könyvéből)

15. Ki mit csinált? Rajzold át, és egészítsd ki a táblázatot!

Ki?	Mit csinált?	
Anyukám	lemosta	az ajtókat
		két égőt
		a fotel lábát
		a kabátokat meg a cipőket
		Pacsitacsit
		a színészképeket
		a szobánk ajtaját
		a tanító néni cipőjét
		a vadgesztenyéimet

16. A következő történetet *Móra Ferenc*, ismert magyar író meséli el. Keresd ki a szövegből azokat a szavakat, amelyek „díszítik” az író stílusát!

A MAKK-VITÉZ

Virág szemű Lenke húgom sírva-ríva fogadott a minap, ahogy az ajtón beléptem. Három babapohár tele lett volna a könnyével, úgy hullott.

– Mit siratsz, csöppikém? – kérdeztem tőle.

– A kontyos babámat siratom – búgta-zokogta, mint valami kis gerlice.

– Ugyan mit siratsz rajta?

– Azt, hogy már nincsen kontya. Mind leszede a Hékám cica, míg én fölforraltam a tejet a babakonyhán.

A Hékám cica ott keféelkedett a küszöbön. Eleibe tartottam a léptett babakontyot, de nem mutatott semmi bűnbánatot. Mindössze azt lehetett kiérteni a hunyorgásából:

– Miért nem állított őrt a babája mellé, Lenke kisasszony!

– No – mondom –, ha csak az a baj, állítunk ide mindjárt olyan páncélos vitézt, hogy egyszeribe a háztetőre szalad tőle a Hékám cica. Eredj csak, csöppikém, hozz egy marék makkot a nagy tölgyfa alól. Ilyenkor ősszel tele van az alja. Legyen közte vastagabb is, karcsúbb is, kis szakajtós is, meg olyan is, amelyikről már lekérdezett a kis szakajtó.

Szaladt Lenke, hozta a makkot, én meg kitessékeltem egy-két fogpiszkálót a sótartóból, és elővettem a kisbicskám.

– No, Lencike, mindjárt készen lesz a makk-vitéz.

Kész is lett, nem telt bele egy vajaskenyér-megevésnyi idő. Sisakban, lándzsásan, ahogy itt le van rajzolva, olyan peckesen őrizte a babaszobát, hogy még a Viola kutya is megugatta.

17. Az alábbi történet Petőfi Sándor korai gyermekkorát mutatja be. Fogalmazd át a szöveget párbeszédes formában úgy, mintha a beszélgetés a kisgyerek Petőfi Sándor és közted történnel!

A múlt század végén még megvolt az iskola épülete. Egyetlen tanteremből állott, három ablaka közül kettő az udvarra, egy a kertre nézett. 50 fiú és lány szorongott a tanteremben, ahol a kegyetlenül szigorú Schifferdecker Dániel tanított, azazhogy – a gyerekeket sokszor magukra hagyta – a nagyobbakra bízta a kicsiket. Kegyetlenül kínozta, verte a gyerekeket. Az egyháztanács ezért nemegyszer felelősségre is vonta. A kis Petőfi megmenekült a veréstől, neve mellett sohasem szerepelt fegyelmetlenkedésről szóló feljegyzés. Három évig járt ebbe az iskolába...

Tanították a betűk ismeretére, a hangok kiejtésére, szótagolásra, az írt és nyomtatott szövegek olvasására, a helyes és szép írásra, fogalmazásra, a számtan elemeire, az anyanyelv szabályaira, hittanra, énekekre.

A gyerekek palatáblára írtak. A helyesírásra később került sor, amikor a gyerek már írt és olvasott. A tanító szavakat és mondatokat írt a táblára, szándékosan hibákat ejtett, s a tanulókkal kijavította.

A maitól teljesen eltért a tanítás rendje. Az iskolaévet tavasszal kezdték (májusban), a nyári szünet júliusban volt, ősszel, télen tanultak, és áprilisban vizsgáztak. Ilyen rend szerint tanult Petőfi 1831-ig, amikor is apja hazavitte, de most már nem Félegyházára, hanem Szabadszállásra, mert oda költöztek.

(Szoboszlai Béla)

18. Szerinted melyik a helyes szülői igazolás? Miért?

<p>Kedves Tanító néni!</p> <p>A kisfiam tegnap azért nem volt iskolában, mert megrontotta a gyomrát, hiába mondtam neki, hogy ne egye melegen a meggyes lepényt.</p> <p>Üdv: Sütő Anna</p>	<p>Tisztelt Tanárnő!</p> <p>Igazolom, hogy Péter nevű fiam október 8-án gyomorrontás miatt hiányzott az iskolából.</p> <p>Tisztelettel: Sütő Anna</p>
--	---

19. Olvassátok el a történetet és beszéljétek meg, milyen különbségek vannak a mese és a legenda között!

A MIKULÁS LEGENDÁJA

Krisztus után 245-ben a kis-ázsiai Anatóliában, Patara városában született, egy gazdag család gyermekeként. Már gyermekkorában is történtek vele csodák. Alig kezdte el iskoláit, mikor Patara városában nagy járvány tört ki, és mint kisgyermek, árvaságra jutott. Ezért a szüleitől örökölt hatalmas vagyonával Patara érsekéhez, aki apja testvére volt, a város kolostorába költözött. Életét az emberiségnek és a gyerekek tanítására szentelte. Bárki kérte, mindig segített.

52 évig volt püspök. Egyszerű emberként élt a nép között, miközben tanított és szeretetet hirdetett. Minden este órákig sétált a vá-

roska utcáin, beszélgetett az emberekkel, figyelt a gondjaikra. Így történt a legendáját alkotó eset is, ami valójában megtörtént.

A kolostor szomszédságában élt egy elszegényedett nemes ember, aki úgy elnyomorodott, hogy betevő falatra is alig jutott. Három férjhez menés előtt álló lánya azon vitatkozott egy este, hogy melyikük adja el magát rabszolgának, hogy tudjon segíteni a családon, és hogy a másik férjhez tudjon menni. Ekkor ért a nyitott ablak alá Miklós püspök, és meghallotta az alkut. Visszasietett a templomba, és egy marék aranyat kötött egy keszkenőbe, és bedobta

az ablakon. A lányok azt hitték csoda történt. Majd egy év múlva ugyanebben az időben még egy keszkenő aranyat dobott be a második lánynak. Kisiettek, mert lépteiket hallottak az ablak alól, s akkor látták, hogy egy piros ruhás öregember siet el a sötétben. Harmadik évben ezen a napon nagyon hideg volt, és bezárva találta az ablakot. Ekkor felmászott a sziklaoldalban épült ház tetejére, és a nyitott tűzhely kéményén dobta be az aranyat. A legkisebb lány éppen ekkor tette harisnyáját a kandallószerű tűzhelybe száradni, és az pont bele esett. Az ismeretlen jótevőről kezdték azt hinni, hogy maga a Tél Apó jön el ezekkel az ajándékokkal. Az idő folyamán mégis kitudódott a titok, hogy a jótevő maga Miklós püspök. Ugyanis a legkisebb lánynak bedobott aranyban volt egy olyan darab, amit a helyi aranykereskedő előzőleg adományozott Miklós püspöknek egy szerencsés üzletet követően. Ezt felismerve, már mindenki tudta, hogy

Szent Miklós püspök

ki a titokzatos segítő! De kiderült ez abból is, hogy december 5-én, a névnapja előestéjén a hideg idő beköszöntével rendszeresen megajándékozta a gyerekeket mindenféle édességgel.

Hosszú, békés öregkort ért meg. A legenda szerint lelkét (342. december 6-án) angyalok vitték végső nyughelyére, ahol egy tiszta forrás eredt. Ebből a tiszta forrásból áradó szeretettel küldi legendája a mai gyerekekhez utódát, a Mikulást.

20. Olvassátok el a mondát, és hasonlítsátok össze az előző történettel! Milyen különbségeket láttok a legenda és a monda között?

HADAK ÚTJA

Alig tért vissza medrébe a folyó, hogy örökre eltakarja az emberi szem elől Attila sírját, máris töredezni kezdett a hatalmas birodalom. Először a hunok szakadtak két pártra.

Megütközött a két hun sereg, hogy a csata mezején döntsék el, hogy Aladár, az idősebb fiú lesz-e Attila utódja, avagy Csaba, az ifjabbik fiú. Aladár elesett a csatában. Csaba egyesítette a maradék hunokat, majd az asszonyokat és a gyermekeket szekerekre rakva, az erdélyi hegyek felé irányította. Megmaradt harcosaival követte

a szekértábor. Az Oltárkő meredek sziklafalai alatt állította meg hunjait.

„Odafönt – mutatott fel a sziklacsúcsra – apám madara, a turul építi fészket és neveli fiait. Ezt az erdőkkel, hegyekkel körülvett országot számotokra teremtette az Úr. Itt kell megmaradjatok. Én visszatérek a régi hazába, ahonnan őseink jöttek. Meg kell leljem a magyarokat. Velük egyesülve visszavehetjük a rabló idegenektől Attila örökségét. Ha veszedelem törne rátok, üzenjetek érettem tűznek lángjával és

*Dávid Júlia: HadaK útja.
Csillagösvény, 2010*

víznek zúgásával, üzenetek érettem a széllel és a földdel, s bárhol lennék, megvédelmezlek, Isten engem úgy segítjen!”

A vezér kettéosztotta seregét. A családos embereket, gyermekeket és öregeket hátrahagyta. Mindössze a legényeket választotta maga mellé kíséretnek.

Csaba és emberei hosszú vándorlás után visszataláltak a régi házába, ahonnan nagyapja, Bendegúz kivezette volt a hunokat, s ráleltek a magyarokra is, akik nagy örömmel fogadták a hun testvéreket. Megesküdtek ott helyben, a tanácstűz mellett, a magyar nemzetségek fejei, hogy egy szép napon visszaszerzik örökségüket, Attila országát, s hazájukká teszik.

A székelyek földjén ezalatt egy maroknyi nép konokul küzdött az életéért. Fegyverrel a kezükben kellett megvédjék jussukat a földhöz, amit rájuk bízott Csaba vezér. Egyszer ellenség nagy serege tört rájuk. „Hej, Csaba vezér, most kellene ám a segítség!”

Morajlás támadt mélyen alatt a földben, szaladt a morajlás gerincről gerincre, völgyről völgyre, síkságról síkságra, s vitte az üzenetet messzi keletre. Odafönt az égen csillagok ezrei láncba fonódtak, úttá egyesültek, s a csillogó fehér égi úton nyargalva jött serege élén Csaba vezér maga.

Csillagot szikrázott hun lovak patája, s halálszagú szél süvítette a félelmetes intést: „Ne bántsd a székelyt!” Az ellenség rémülten dobta el fegyverét.

Magasan a székely hegyek fölött ott ível ma is minden éjszaka, ragyogva és szikrázva a fényes Hadak útja, erőt és biztatást nyújtva a csüggedőknek.

(Wass Albert nyomán)

NYELVTAN

A NYELV JELENTŐSÉGE A TÁRSADALOM ÉLETÉBEN

anyanyelv, magyar nyelv, eszköz

A nyelv gondolataink, érzelmeink, akaratunk kifejezésének eszköze. Segítségével kapcsolatot tudunk teremteni embertársainkkal. Az emberi fejlődés fontos tényezője is, hiszen a múltból átörökíti mindazokat az ismereteket, amelyekért elődeink már megküzdöttek. Az egymást követő nemzedékek feladata a meglevő ismeretek továbbfejlesztése.

A nyelv a gondolkodás eszköze is. A bennünk megszülető gondolat szavak, szókapcsolatok és mondatok formájában történik. A tagolt nyelv tesz képessé bennünket gondolataink, érzéseink árnyalt kifejezésére. A nyelv tagoltsága, hajlékonysága hosszú fejlődés eredménye.

A nyelv fejlődése az egyén életében is végbemegy. Anyanyelvünket értjük a legjobban, ezt használjuk a legszívesebben. Ezen a nyelven gondolkodunk. Az anyanyelv végigkíséri használatát az egész életén át. Használói tartják a nyelvet életben.

A nyelv gazdag eszköztárral rendelkezik, és mint eszköz az egész társadalom tulajdona. Ezt a közös tulajdont az egyes ember egyéni módon használja fel.

ANYANYELVÜNK A MAGYAR NYELV

*Az a tény, hogy anyanyelvem magyar,
és magyarul beszélek, gondolkozom, írok,
életem legnagyobb eseménye, melyhez nincs fogható.
(Kosztolányi Dezső)*

Az anyanyelv az a nyelv, amit az ember gyerekkorában tanul meg (rendszerint az édesanyjától). Ezen a nyelven szól először az édesanya a gyermekéhez, ezen a nyelven dalolja a bölcsődalokat, olvassa fel esténként a meséket.

A mi anyanyelvünk a magyar nyelv. A magyaron kívül talán nincs még egy nyelv a világon, amely annyira foglalkoztatná azokat, akik mint anyanyelvüket beszélik.

Sokan sokféleképpen próbálták meghatározni. Összeválogattunk néhányat közülük. Válaszd ki a neked legjobban tetszőt, és másold be a füzetbe!

„Magyar nyelv! Édes nemzetemnek nyelve! Teáltalad szólaltam én meg legelőször, teáltalad hangzott el az én füleimbe az édes anyai nevezet, te reszkettetted meg a levegőget, amelyet legelőször szívtam, az én bölcsőm körül, te töltötted bé azt az én nevelőimnek, az én hazámfiainak s az engemet szeretőknek nyájaskodásaival, teáltalad kérte az én csecsemőszám a legelső magyar eledelt, a te darabolt ízecskéiden kezdettek kifesleni az én gyermekiem elmémnek első ideái, mint a született

*Deák-Ébner Lajos:
Anyja gyermekével, 1922*

hajnalnak apró sugarai, amikor a világosság lenni kezd. Azóta, mind a mai napig is, az én ifjúságomnak változó sorsú napjaiig, édesebben hangzott terajtad az életnek közbeszéde s a pajtáságnak édes szava. Az én elmémnek gondolata mindenkor feljebb emelkedett teáltalad, mint más idegen nyelvek által, s a te kedves tolladból kicsorgott írásokban több örömet találtam, mint az idegeneknek legtanultabb munkáiban.”

(Csokonai Vitéz Mihály)

„Az a nyelv a nemzetnek, ami a napfény az eleven világnak.”

(Kisfaludy Károly)

„Csak anyanyelvemen lehetek igazán én. Ennek mélységes mélyéből buzognak föl az öntudatlan sikolyok, a versek. Itt megfeledkezem arról, hogy beszélek, írok.”

(Kosztolányi Dezső)

66. Olvasd el figyelmesen az alábbi szöveget!

A nemzet nyelvében él. A nyelv az egyetlen szellemi tényező, amelynek anyagi s gyakorlati ereje és szerepe is van; ezért hatalmas, s ezért esendő. A nyelv adománya nélkül nem lehet sem kereskedni, sem országot igazgatni. De aki hibásan beszél, írja, az a szellem és anyag csodálatos cserefogalma révén hibásan is gondolkodik. S a hiba ragadosabb, mint az egészség.

Erre szeretném különösen felhívni a figyelmet: hogy aki hibásan beszél, az hibásan gondolkodik is. A nyelv tele van kész képletekkel, amelyek amúgy is befolyásolják, gyakran meghamisítják, még gyakrabban helyettesítik az önálló gondolkodást, s ha most ezeket a kész képleteket is hibásan használjuk, duplán eltorzítjuk a gondolatot. Egy bizonyos automatizmusa is van a nyelvnek, amely éppoly észrevétlenül működik – a tudat teljes kikapcsolásával –, mint az egyensúlyérzék; emez járásunkat, testtartásunkat szabályozza, amaz gondolkodásunkat. Ha az ember fülében működő egyensúlyérzék valamilyen oknál fogva megromlik, az ember tántorogni kezd s elesik; ha nyelvi érzéke satnyul el, akkor gondolatai kezdenek el bicegni, sántítani, botladozni, s végül hasra vágódnak. Mert ne felejtjük el, hogy fogalmakban gondolkodunk, s hogy ezeknek egyetlen megjelenési formája számunkra a szó, a mondat, a nyelv. Minél több szavunk van, minél hajlékonyabb a szófűzésünk, árnyalatosabb a mondatunk, annál pontosabban gondolkodunk, s minél pontosabban gondolkodunk, annál eredményesebben küzdhetünk a létért, azaz kenyérünkért és eszméinkért.

(*Déry Tibor: A nemzet nyelvében él*)

- Gondold végig, mire figyelmeztet a szöveg írója!

67. Keress idézeteket a nyelvről! Egyet tanulj meg emlékezetből!

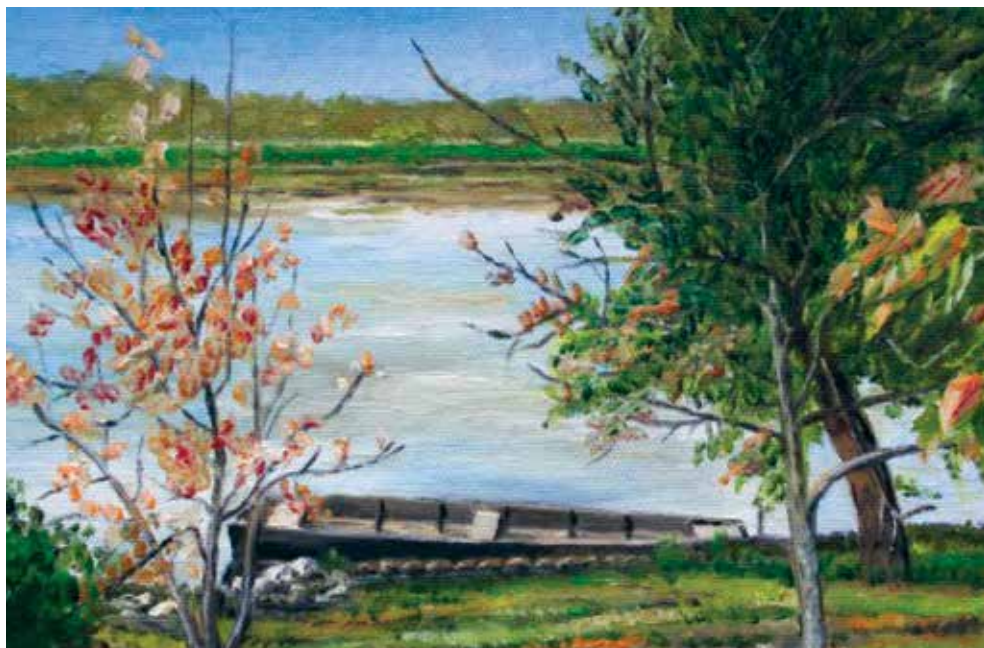
68. A nyelv végtelenül gazdag, ezért bármilyen mondanivaló kifejezésére alkalmas. Ezt leginkább íróink, költőink bizonyíthatják. Olvasd el kifejezően *Petőfi Sándor* versrészletét! Figyeld meg a magyar tájköltészet egyik legkiválóbb mesterének munkáját! A költő érzéseit, gondolatait, hangulatát írja le versében.

A TISZA

(Részlet)

Nyári napnak alkonyulatánál
Megállék a kanyargó Tiszánál
Ott, hol a kis Túr siet beléje,
Mint a gyermek anyja kebelére.

A folyó oly simán, oly szelíden
Ballagott le parttalan medrében,
Nem akarta, hogy a nap sugára
Megbotolják habjai fodrába!

Koncz Csaba: Tiszai csónak, 2012

- Írj egy rövid fogalmazást a képről! Képzeld el, hogy te is a folyóparton ülsz, és gyönyörködsz a tiszai táj szépségében.

- 69.** Olvasd el a szöveget! Határozd meg a mondanivalóját!

Aki igaz értelmi és érzelmi életet él, az csak egyetlenegy nyelvet bírhat többé-kevésbé tökéletesen, az anyanyelvét, melynek hajsza-lyökerei visszanyúlnak a gyermekszobába, minden rejtett célzásukkal, kedélyes, furcsa, titkos árnyalatukkal együtt. Az, hogy az illető ezenkívül más nyelven is ki tudja magát fejezni, folyamatosan, esetleg közvetlenül is, jobban vagy rosszabbul, csak úgy magyarázható, hogy tudásának mértékéhez képest minden esetben leszállítja szellemi igényét, s eszerint csökkenti mondanivalóját is.

(Kosztolányi Dezső)

70. Kosztolányi Dezső mélyrehatóan foglalkozott nyelvünkkel. Több munkáját is olvashatjuk. Olvasd el az egyikből vett idézetet!

Egy új világ kezdődik minden nyelv küszöbén, a szépség új birodalma új értelmi és érzelmi törvényekkel. Mi tehát a tíz legszebb magyar szó? Ezt felelném, abban a tudatban, hogy válaszom merőben önkényes, és éppúgy jellemez engemet, mint nyelvünket:

– *Láng, gyöngy, anya, ősz, szűz, kard, csók, vér, szív, sír.*

(Kosztolányi Dezső)

- Egyetértesz a szerzővel?
- Gondolkozz el azon, számodra mi a legszebb tíz magyar szó! Írd le őket a füzetbe!

71. Olvasd el a következő verset!

A ZSIRÁF A FÉNYKÉPÉSZNÉL

Fénykép kellett a zsiráfnak,
fényképészhez ment vasárnap.

– Le tud engem fényképezni?

– Kérem!

– Szépen tud ön fényképezni?

– Szépen.

– És a képet most csinálja?

– Nyomban!

– Van-e hozzá masinája?

– Ott van!

– Nem fog a kép elmozdulni?

– Kár izgulni!

– És elférek majd a képen?

– Csak a fele fér rá, kérem.

– S mi lesz a másik felemmel?

– Hát, azt majd külön veszem fel.

– De, remélem, nem lesz drága?

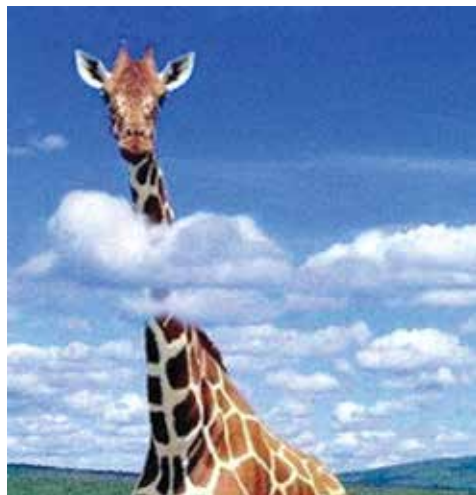
– Két kép ára.

– Hátha elférek egy képen!

– Semmiképpen!

– Nos, ha másképp nem megy: rajta!

Csett: a lába.

Csett: a torka.
 – Kész!
 Fél meg fél az egy egész.
 Uram, roppant vonzó rajta.

(Ludwik Jerzy Kern)

- Mire figyelmeztetné osztálytársaidat a vers elolvasása után?
- Történhet-e félreértés, ha pontatlanul fogalmazunk?

72. Gyűjts minél több olyan összetett szót, melyeknek előtagja a **nyelv** szó!

73. Írj két illedelmes mondatot arra az esetre, amikor ráléptél valakinek a lábára! Hogyan szólítod meg, hogyan kérsz bocsánatot

a barátodtól,
 ismeretlen idős embertől?

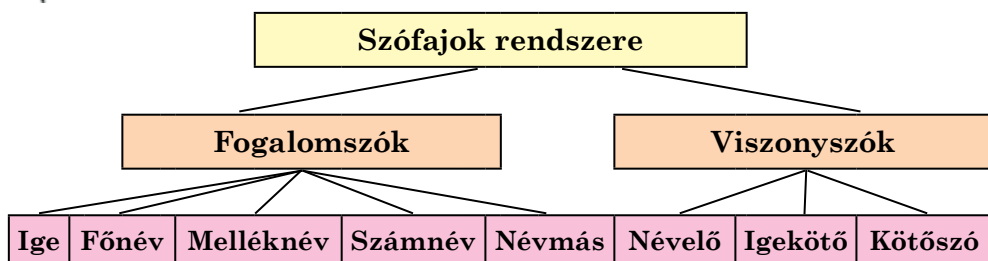
A SZÓFAJOK

fogalomszók, viszonyszók; ige, névszó, igező, kötőszó

74. Foglald össze a szófajokról tanultakat! Minden szófajra mondj példát!

75. Olvasd el Jókai Mór írását kifejezően! Írj ki a szövegből 2-2 főnevet, ige, melléknévet, számnevet!

KOSSUTH ÉS AZ ŐRSZEM

Debrecenben egy hideg téli éjjelen Kossuth a miniszteri tanácsból éppen hazamenvén, egy ház alatt didergő honvédőrt látott.

– Fázol? – kérdezte.

- Ó, nagyon! Már négy órája állok itt, s még nem váltottak fel.
- S hány órát kellene itt állnod?
- Csak egyet.
- Fölváltlak én.
- Uram, az nem lehet. Főbe lőnek.
- Semmitől se tarts! Add át a fegyveredet és csákódat, s az enyémmel menj a napos tiszthez.
- Azt nem teszem, uram. Én becsületes katona vagyok.
- De én parancsolom.

S átvette a honvédtől a puskát és a csákót, és saját kalapját tette a fejére.

A honvéd bement a vártára. A napos tiszt bámulva rivallt rá:

- Fickó, hogy merted elhagyni a helyed?
- Fölváltottak, uram.
- Megőrültél? Ki váltott föl?
- Nem ismerem. De valami nagy úr lehet, mert ugyancsak parancsolt.

Látva a tiszt a kalapot a honvéd fején, kérdezte tőle:

- És e kalap?
- Tőle van, uram.

A tiszt eszeveszetten szaladt az őrhelyhez. S valóban nem csalódott, mert Kossuth sétált ott le s fel fegyveresen. A tisztbe belehalt a szó.

Kossuth szigorúan kérdezte tőle:

- Ön a napos tiszt?
- Igen, uram.
- Vegye a puskát. Reggeli nyolc óráig fog itt őrt állani.

76. Csoportosítsd a szavakat szófaji jelentésük szerint!

integet, kémény, harmadik, sütemény, lekváros, meglekvározz, kakaó, esik, ízletes, ötven

77. A következő szópárok kiejtéskor nagyon hasonlóak ugyan, de más szófajúak. Írd le a szavakat, zárójelben tüntesd fel a szófajukat!

foglya – fogja, szabja – szablya, fogok – fogók, húzat – húzat, súlyt – sújt, fojt – folyt

78. Csoportosítsd a szavakat szófajuk szerint!

*okos, orvos, száll, tizenöt, kenyér, hal, hall, szelíd, ragaszt, újság-
író, repül, gondolkodik, Tisza, állomás, ál, álldogál, gonosz, jószívű,
mi, harmad, kopasz, tízezer, gondolat, nagymama, mozgékony, si-
mogat, fárasztó, tizenegyedik, sok, ők, szakács, szivárvány, negyedik*

ige: .....

főnév: .....

melléknév: .....

számnév: .....

névmás: .....

AZ IGE

Jelentése: cselekvés, történés, létezés. **Kérdései:** mit csinál?, mit csinált?, mit fog csinálni?, mi történik?
Alakja: 3 módja, 3 ideje, 2 száma, 3 személye van.
Mondatbeli szerepe: állítmány.

79. Olvasd el kifejezően a szöveget! Írd ki belőle az igéket! Milyen kérdésre felelnek?

Dóltünk a kacagástól jobbra-balra. Az iskolai rend teljesen felbomlott, hahotáztunk, visongattunk, a könyveket csapdostuk, a tanító úr kacagott, a tanfelügyelő is kacagott. Csak a kis fillentő volt komoly, úgy nézett előre, mintha tiszta színigazságot mondott volna, amikor látta, milyen sikert ért el, szelíden elkezdett mosolyogni.

(Móricz Zsigmond: Fillentő)

80. Gyűjts rokon értelmű igéket a **nevet** igéhez!

81. Másold le a találós kérdést! Húzd alá az igéket, majd határozd meg mondatrészi szerepüket!

Ha a hideg húsodba vág,
úgy ölel át, mint hű barát.

De ha a nap felragyog,
hű barátod elhagyod.

(Mi az?)

82. A következő szövegben túlságosan gyakran fordul elő az **ül** ige. Rokon értelmű szavak felhasználásával tedd változatosabbá, színesebbé a mondatokat! Írd le kijavított formában!

Esténként az egész család a tévé előtt szokott ülni. Nagymama a régi foteljában szeret ülni, szüleim inkább a heverőn szoktak ülni. Nagypapa a párnázott hintaszékben ül. Az öcsém meg én a saját szé-
künkön ülünk, de gyakran odaülünk anyuékhoz. A kedvenc cicánk is bejön a szobába, legjobban a nagyfi ölében szeret ülni.

83. Pótold a pontok helyére a megfelelő betűt!

a szarka cs...r...g, a vízcsap cs...p...g; az óra k...ty...g, a kotlós
k...ty...g; a gólya k...l...p...l, a kovács k...l...p...l

84. Olvasd el a szöveget! Milyen hangulatot kelt benned a természet leírása? Írd le a szöveget múlt időben, mintha visszaemlékezés lenne!

Esténként puha köd leng a patakok ágya felett, különös vajúdó
párát lehel a föld, amelytől megreszketnek az alvó lepkék bábböl-
csőjükben, és álmosan fintorog a mókus meleg téli fészkében. S ha
felsüt a nap, nyújtózkodik az erdő. A fák korhadt ágakat dob-
nak le magukról, az utak kezdenek felszáradni, a szél a téli sziszegés
helyett lágyabb suhogással fészüli az erdőt, s egy reggelen a bokrok
alatt kinyitja ezer fehér csillagszemét a hóvirág.

(Részlet *Fekete István* Az erdő ébredése c. írásából)

• Határozd meg a szöveg stílusát és közlésfajtáját!

85. Írd ki az alábbi részletből az igéket! Határozd meg minden ige szemé-
lyét, számát, idejét!

... Matyit a kastélyba cibálják;
Lúdjaikat elhajtják; és a kapu közt hevenyében
Ötvenet vágnak rá, melyet süvegelve faránál
Egy ispán híven számlált, és Döbrögi bőrös
Karszékéből szemlélt. – Matyi így szólt, hogy felereszték.
– Én uram, a fizetést köszönöm; ha az Isten erőt ad,
S életben megtart, majd megszolgálom; azért csak
Róvja fel a kapufélfájára, hogy el ne felejtse:
Háromszor veri ezt kenden Lúdas Matyi vissza!

(Részlet *Fazekas Mihály* Lúdas Matyi c. művéből)

86. Olvasd el a szókapcsolat-párokat! A szükséges ellentétes jelentésű igét pótolod a zárójelből!

jóízűen nevet – keservesen ..., az ég kiderül – az ég ..., keveset nyer – sokat ..., gyorsan jön – lassan ..., adományt gyűjt – ajándékot ..., sebesen vágat – lassan ... .

(*veszít, sír, bandukol, megy, beborul, oszt*)

87. Ragozd el az **olvas** igét jelen, múlt és jövő időben!

88. Mit csinálsz reggelente? Írj néhány összefüggő mondatot egyes számú igealakokkal!

89. Húzd alá a szövegben az egyes számú igéket egy vonallal, a többes számú igéket két vonallal!

... A stettini pályaudvar várótermében megebédeltek. Azután beültek a vonatba, amely majd a Keleti-tengerhez viszi őket. És mert idejében érkeztek, a szünidei zsúfoltság ellenére is külön fülkét kaptak. A vonatot megtöltötte a sok gyerek, ... így vidáman pöfögött végig Brandenburg fenyvesei között. Felettébb víg kedélyű vonat volt. A lárma ... a csendes tájra zúdult.

(*Erich Kastner: Emil és a három iker*)

90. Húzd alá a szövegben a hosszú mássalhangzót tartalmazó igéket!

A fák csöndesen álltak a kora nyári kék ég alatt és kitárt karjaikba fogták a nap lezuhogó erejét. A bozót cserjéin és bokrain virágok pattantak. Némelyiken megszámlálhatatlan apró gyümölcs, már duzzadoztak, megültek az ágak finom hegyén, s olyanok voltak, mint megannyi ökölboszorult kéz. A földből virágok sokféle és sokszoros csillagai tarkáltak elő, s a föld az erdő alkonyodó mélyén csendes, áhítatos színek örömében égett.

(*Félix Salten: Bambi*)

91. Pótold a szövegből hiányzó igeötöket!

Az ügyeletes ...törölte a táblát, ...nyitotta az ablakot, ...locsolta a virágokat. Mikor minden feladatát ...végezte, akkor kezdte ... kipakolni a könyvét a következő órára. Amikor a tanító néni ...jött az osztályba, mindent rendben talált. ... is dicsérte őt.

92. Húzd alá az igekötős igékben az igekötőket! Vizsgáld meg, mennyire változtatta meg az igék jelentését! Keresd meg a kakukktójást!

*elárul, bemegyünk, beleül, kifli, elővesz, rátelepszik, beton, rajta-
üt, széjjelneéz, összerak, újjászületik, szétszedi, felolvassa, kidob, be-
tekint, kikiált, elemez, levelezik, meggyógyul, kiad, kiáltott, lemásol,
kigondol, elvárásol*

A FŐNÉV

Jelentése: személyek, tárgyak, gondolati dolgok.
Kérdései: ki?, mi? **Fajai:** köznév, tulajdonnév. **Alakja:**
ragos, jeles. **Mondatbeli szerepe:** alany, állítmány, bő-
vítmény.

93. Javítsd ki a helytelenül írt főneveket! Válaszodat indokold meg!
Fogalmazd meg a szabályt!

*tanár, ügyeletes, tiszta, bodri, petőfi, cica, unguár, postás,
magyarország, kárpátok, egyetem, riska, születésnap, karácsony,
béke út, igazgató, anyanyelv, kijeve, péter*

94. Olvasd el kifejezően a verset! Keresd ki azokat a főneveket, amelyek a
leírt évszakot mutatják be!

TELEFONBESZÉLGETÉS

– Halló! Itt a kósza szél!
Messzi északról beszél!
Cudar hideg telet várunk,
felkészült rá a raktárunk.
Nálunk minden kapható:
köd, fagyóka, zimankó,
bőven van dér, zúzmara,
jégvirág meg hódara...
Hóból nagy a választék,
s van kiváló tükörijég...
Ónos eső nincs minálunk –
nem készletez a raktárunk...
Jégcsapra, ha lesz igény,
rendelhető az idén...
Most jöjjenek áruért,
hisz nyakunkon már a tél...
Vár önökre kósza szél,
aki északról beszél...

(Szalai Borbála)

Zúzmaras táj.

Levente Szepsy Szűcs fotója, 2015

95. Csoportosítsd a főneveket jelentésük alapján!

megoldás, orvos, hegység, emberiség, ember, tisztaság, takarító, takaró, fény, fenyő, felügyelő, bankrabló, kártyajáték, aprópénz, barátság, szomszéd, katona, bizalom, kötőtű

személyek:

tárgyak:

gondolati dolgok:

96. Olvasd el helyes hangsúlyozással *Fekete István* írásának részletét! Keresd ki az átvitt értelemben használt főneveket!

A völgyben patak futott, a hegyoldalon titkosan suttogott az erdő, és a csúcsokon fenyves zsongott, akár fújt a szél, akár nem. A patak vizében apró halak villogtak, partján tavasszal a békák hangverseztek, és tükrében benne voltak nappal a felhők és éjjel a csillagok. Ahogy a völgy kitárul, kis falu lapult a hegyoldalhoz; fehér házai szinte nevettek nyáron, és kéményei békésen pipáltak, ha eljött a tél, és a hó alatt nyárról álmodtak a füvek, fák és virágok.

97. Határozd meg a versrészletben előforduló főnevek jelentését, alakját, faját, mondatbeli szerepét!

...Felröpülök ekkor gondolatban
Túl a földön, felhők közelébe,
S mosolyogva néz rám a Dunától
A Tiszáig nyúló róna képe.

Délibábos ég alatt kolompol
Kis-Kunságnak száz kövér gulyája;
Deleléskor hosszú gémmű kútnál
Széles vályú kettős ága várja. ...

(*Petőfi Sándor: Az Alföld*)

Mészöly Géza: Tanya, 1879

98. Pótold a ragokat a szólásokban, közmondásokban! Fogalmazd meg a jelentésüket!

Átesett a ló túlsó oldalá..!
Madarat tollá..., embert barátjá... .
Tút keres a szénakazal... .
Valami szöget üt a fejé... .
Öntsünk tiszta vizet a pohár... .

99. Egészítsd ki *i*-vel vagy *í*-vel a következő szavakat!

k...gyó, k...rály, d...ó, rád...ó, f...ú, sz...v, t...sztás, sz...n, v...z, v...har, cs...llag, l...ba, le...rás, h...rek, ...llat, h...mzés, ...degen, ny...l

100. Képezz az alábbi szavakból olyan főneveket, amelyek gondolati dolgot neveznek meg!

boldog, gondol, tud, gyűlöl, vidám, robban, tud, kér

101. Folytasd a gyűjtést, és fogalmazd meg a helyesírási szabályt!

vasaló, hó, szánkó .....
eső, szellő, hegyező .....

102. Írd le a szavak toldalékos alakjait!

Például: kéz – kézben – kezet – kezes – kézre

út .....

víz .....

tűz .....

103. Javítsd ki a következő szólásokban található helyesírási hibákat, másold le helyesen a mondatokat! Indokold a javítást a tanult szabály alapján! Értelmezd a szólásokat!

Hamú alatt lappang a tűz.

Rossz fátt tett a tüzre.

Se pénz, se poszto.

Ritka, mint a fehér hollo.

Helyén van a szive.

104. Másold le a következő főneveket! Jelöld meg bennük a kétjegyű hosszú mássalhangzót!

fütty, asszony, bosszú, gally, könny, összeg, petty, hattyú, faggyú, poggyász, meggy, szenny

105. Olvasd el Weöres Sándor versét! Mire figyelmeztet a költő? Írd ki a versből a ragos főneveket!

SZÓ

Aki a szót megragadja,
sugarát is ragyogtatja
árnyékát is megmutatja.

Aki a szót elcsépli
fényét, árnyát elkeveri
magasságát porba veri.

106. Figyeld meg, hogyan szólítják egymást a fiatalok *Petőfi Sándor* János vitéz c. művében! Írd le az idézeteket, húzd alá a főneveket! Mit tudsz róluk mondani?

„Szivemnek gyöngyháza, lelkem Iluskája!”
 Kukorica Jancsi így szólott hozzája:
 „Pillants ide, hiszen ezen a világon
 Csak te vagy énnekem minden mulatságom.”
 „Gyere ki, galambom, gyere ki, gerlicém!”
 „Jancsi lelkem, mi lelt? mért vagy oly halovány.
 Mint az elfogyó hold bús őszi éjszakán?”

Zelenák Crescencia rajza. Jelenet a *János vitéz* c. diafilmből, 1963

A MELLÉKNÉV

Jelentése: személyek, tárgyak tulajdonságai. **Kérdései:** milyen?, mekkora? **Alakja:** ragos, jeles. **Mondatbeli szerepe:** állítmány, bővítmény.

107. Olvasd el kifejezően a verset! Másold le, majd húzd alá a mellékneveket!

RAJZPARÍR

Óriási rajzpapír
 ó fehér hó, arra ír,
 arra rajzol képeket,
 ahogy rajta lépeget,
 ahogy jobbra-balra megy
 ez a vidám vörösbegy.

Mellette fut a rigó,
 de ha olvad a hó,
 ha megjő a kikelet,
 ő rajzol majd képeket,
 zöld krétával füveket,
 kopasz ágra rügyeket.

(Zelk Zoltán)

108. Kiről mondjuk, hogy

bamba, bunkó, csámpás, hóbortos, kelekótya, lompos, morcos, szeleburdi, tutyimutyi, virgonc, pletykás, ravasz, eszelős, cserfes, fancsali?

109. Alakítsd át a következő szöveget kellemes hangulatúvá! Mi teszi a mondatokat kellemetlenné?

Szombat délután csúnya, esős idő volt. Az égen sötét felhők úsztak. Erősen fújt a szél, a fák szomorúan hajladoztak. Az utcán egy lélek sem járt, nekünk sem volt kedvünk kimozdulni.

110. Olvasd el a részletet! Milyen hangulatot kelt benned a leírás? Írd ki a mellékneveket!

Körös-körül mogyorócserjék, som- és kökénybokrok, fiatal bodza. Magas juharfák, bükkfák és tölgyek alkottak zöld tetőt a bozót felett, és a kemény, sötétbarna földből vadborsó, zsálya és legyező formájú páfrányok nőttek. Egészen lenn, a földhöz simultak az elvirágzott ibolya és az éppen virágzásnak indult eper levelei. A sűrű lombozaton úgy hatolt át a reggeli nap fénye, mint valami aranyos szövedék. Az erdő csengett a sokféle hangtól, mely boldog izgalomként át- meg áthatotta.

(*Félix Salten: Bambi*)

Jelenet a *Bambi* c. rajzfilmből

111. Pótold a hiányzó **j** vagy **ly** betűt a melléknevekben!

bá...os, za...os, mé..., ro...tos, terebé...es, se...mes, veszé...es, va...as, he...es, bo...tos, ha...as, szeszé...es, szom...as, moso...gós, ...ukas, ...ámbor, i...edős, ...óságos, komo..., nyá...as

112. Írd le, milyen külső és belső tulajdonságai vannak annak az embernek, akit a legjobban szeretsz!

113. Olvasd el, és fejtsd meg a találós kérdéseket! Melyik melléknév segített a megfejtésben?

Én vagyok az udvar tarajos királya.
Igazságot teszek haragos viszályba.
Híres hangom versenyt száll a fellegekkel.
Én ébresztem fel a népet kora reggel.

(*Mi az?*)

Kerek, de nem alma,
Piros, de nem rózsza,
Rétes, de nem béles
Kóstoltam, nem édes.

(*Mi az?*)

114. Milyen kérdésre felelnek a kiemelt szavak? Jegyezd meg a helyesírást!

Fényesebb a láncnál a kard, jobban ékesíti a kart. (*Petőfi Sándor*)

Legdrágább kincs az egészség. (*Közmondás*)

Legjobb az egyenes út. (*Közmondás*)

Szebb a páva, mint a pulyka. (*Mondóka*)

Szép a tavasz és szép a nyár is, de **szebb** az ősz s **legszebb** a tél.
(*József Attila*)

115. Mi a humoros az alábbi gyerekdalban? Írd ki a mellékneveket!

Száraz tónak nedves partján döglött béka kuruttyol.
Hallgatja egy süket ember, ki a vízben lubickol.
Sej, haj, denevér, bennünk van a kutyavér!
Vak meglátja, hogy kiugrik, sánta utána szalad.
Kopasz ember haját tépi, néma ember óbégat.
Sej, haj, denevér, biciklizik az egér.

A SZÁMNÉV

Jelentése: személyek, tárgyak mennyisége, sorrendje. **Kérdései:** hány?, mennyi?, hányadik? **Fajai:** határozott, határozatlan; tőszámnév, sorszámnév.

Alakja: ragos, jeles. **Mondatbeli szerepe:** állítmány, bővítmény.

116. Másold le a részletet! Húzd alá a számneveket!

– Neked öt füged volt, öt füge pedig tizenöt harmad. Ebből a tizenöt harmadból te magad nyolc harmadot ettél meg, és hét harmadot adtál a vezéremnek. Ezért neked hét arany jár, a társadnak pedig az egy harmadért csak egy arany. Mert az én vezérem a te fügeidből hétszer annyit evett, mint a társad fügeiből, hiszen a társad a saját három fügejéből kettőt és a két harmadot maga evett meg. Ezért illet meg téged az öt fügeért hét arany, a társadat pedig a háromért csak egy arany. Ez az igazság.

Így ítélt Nagy Lajos királyunk bölcsen és igazságosan Nápoly városában.

(Gárdonyi Géza: Nagy Lajos és a fügek)

117. Másold le a szöveget! A számjegyekkel írt számneveket írd betűkkel!

TUDOD-E?

A madarak mindig éhesek! Olyan sok energiát fogyasztanak, hogy állandóan enniük kell.

Néha a madarak saját súlyuk $\frac{4}{5}$ -ét is megeszik egy nap! Mit jelent ez? Tegyük fel, te 50 kg-ot nyomsz. Ha madár lennél, akkor naponta 40 kg ennivalót kellene megenned a reggeli felkelés és az esti lefekvés között. Hiszen ez lehetetlen! De a madarak számára nem!

A madaraknak iváshoz és tisztálkodáshoz vízre van szükségük. Sok a tolluk (940–25 000 között), ezért jó sok mosakodnivalójuk van!

(Irka)

118. Írd le betűkkel a következő számokat! A tőszámnév mellett tüntesd fel a számok sorszámnévi alakját is!

1, 2, 7, 13, 20, 31, 75, 100

119. Írd le a következő keltezéseket! Ügyelj az írásjelekre!

ezerkilencszázötvenhatban, március nyolcadikán, ezernyolcszáz-negyvennyolc március tizenötödike, szeptember elsején

120. Írd le betűkkel a következő számneveket! Ismételd meg a számnevek helyesírását!

19, 53, 150, 347, 505, 1999, 2056, 5000, 10 000

A NÉVMÁS

Jelentése: főnév, melléknév, számnév helyett áll. **Kérdései:** a főnév, melléknév, számnév kérdései. **Alakja:** jeles, ragos. **Mondatbeli szerepe:** alany, állítmány, bővítmény.

121. Húzd alá az alábbi mondatok személyes névmásait! Zárójelben tüntesd fel, hányadik személyűek!

1. Édesanyám rózsafája, én voltam a legszebb ága.... (*Népdal*)
2. Te vagy a legény, Tyukodi pajtás! (*Kurucnóta*)
3. Nagy dolgot bízik én rád: az anyanyelv a vénád, ő hordja szét a véred a Föld minden köréhez, s ő hozza megtisztítva saját körödhöz vissza. (*Horváth Imre*)
4. Hol érző szív van, ott az ő hazája. (*Reviczky Gyula*)

122. A pontok helyébe írd be a hiányzó személyes névmást!

1. Pillants ide, hiszen ezen a világon csak ... vagy énnekem minden mulatságom. (*Petőfi Sándor*)
2. ... még őszinte ember voltam, ordítottam, toporzékoltam. (*József Attila*)
3. Annyi rosszat kiabáltak róla, s ... a föld legjámborabb folyója. (*Petőfi Sándor*)
4. Hej! ha ... is, ... is köztetek mehetnék, szép magyar vitézek, aranyos leventék! (*Arany János*)
5. .... nem akartok semmi rosszat, Isten a tanútok reá. (*Reményik Sándor*)

A VISZONYSZÓK

A NÉVELŐ

Önálló jelentése nincs, a névszók előtt áll.
Fajtái: határozott és határozatlan.

123. Írd a főnevekhez a megfelelő névelőt!

... ablak, ... háztetőn, ... szobába, ... asztalon, ... könyvben,
... iskola, ... dolgozat, ... edzésre, ... vonaton, ... igazgató, ... estélyen,
... feladatban, ... üveges, ... barátomról, ... üzletig

124. Másold le a verset! Húzd alá a nevelőt! Határozd meg a fajtáját!

TENGERÉSZKALAND

Azt hitte a Kiscicám,
tejből van az óceán,
nem tetszett az egerészet,
hát felcsapott tengerésznek.
Bejárta a fél világot,
az csoda, hogy miket látott!
Bálnát, főkát, cethalat
amerre csak elhaladt,
tejföl-folyót, sajt-hegyet,
sok szerecsen gyereket;
egy új földrészt felfedezett,
súrolta a fedélzetet,
s túl az Óperencián
tejet ivott, nem rumot,

így soha be nem rúgott
az én híres Kiscicám.

(Kecskés Béla)

AZ IGEKÖTŐ

Szerepe: megváltoztatja vagy módosítja az ige jelentését.

Alakja: nem toldalékolható.

125. Mi történik, ha a **beszél** igét különböző igekötővel látjuk el? Foglald mondatokba az igekötős igéket!

kibeszél, félrebeszél, megbeszél, lebeszél, rábeszél, bebeszél, összebeszél, visszabeszél

126. Írd le jövő időben a következő igekötős igéket!

összerak, ránéz, megbán, elrohan, nekilát, szétszed, felolvas, kiír

127. Alakítsd át a következő kérdő mondatokat felszólító mondatokká!

Feladtad a postán a levelet? Ráírtad a borítékra az irányítószámot? Befizetted a csekket is? Bevásároltál utána a boltban?

A KÖTŐSZÓ

Szerepe: mondatokat vagy mondatrészeket köt össze.
Alakja: nem toldalékolható.

128. Pótold a mondatokban a hiányzó írásjeleket!

1. Gyertek ide ti is ketten és foglaljatok helyet! **2.** Édesanyám evés után elmosogat s mindent a helyére pakol. **3.** Kicsi a bors de erős. **4.** Vagy a rádió szól vagy a telefon csörög. **5.** Vagy igaz világ lesz vagy nem lesz itt semmi. (Ady Endre) **6.** Kiülök a dombtetőre innen nézek szerteszét s hallgatom a fák lehulló levelének lágy neszét. (Petőfi Sándor)

129. Olvasd el kifejezően a részletet! Másolás közben pótold a hiányzó írásjeleket!

Az édesanyám ölében már egészen megjött a bátorságom, mint kiskutyának az eresz alatt. Kimondtam a szívemnek valót, hogy én bizony nem leszek diák.

– Hát mi leszel lelkem gyermekem
– Kincskereső leszek édesapám mint a bagdadi varga fia
– No az is szép mesterség – bólint rá édesapám – Hát aztán hol akarod keresni a kincset

– A Küsmödi barlangjában
– No jó Aztán hogy akarsz hozzáfogni

Már ebben én magam sem voltam egészen biztos Kicsit megzavarodva mondtam, hogy úgy, mint a bagdadi varga fia.

– Sose hallottam hírét ennek a vargának, se fiának Melyik utcában laknak, fiam

Mit volt mit tennem, el kellett mondanom a csodalámpás Aladdin egész történetét Az apám nagy kedvvel hallgatta és mikor a végire ért, azt mondta

– Ez már döfi Erre már én sem mondhatok mást, mint hogy jól teszed, ha kincskereső akarsz lenni Jó foglalkozás az, csak érteni kell hozzá. Csak azt nem tudom, hol veszel hozzá csodalámpát.

(Móra Ferenc: Kincskereső kisködmön)

TÉMAZÁRÓ

Kérdések és feladatok

1. Csoportosítsd a szavakat szófaji jelentésük szerint!

integet, kémény, hatodik, lekvár, lekváros, sütemény, esik, ízletes

2. A következő szópárok kiejtésekor nagyon hasonlóak ugyan, de más szófajúak. Szófajok szerint csoportosítsd a szavakat (igék, főnevek, melléknévek)!

csuklya – csukja
foglya – fogja
fogok – fogók
falu – falú
huzat – húzat

3. Válaszd ki a megadott szavak közül a mondatokba illőt!

- Amikor Feri megtudta, hogy nem mehet táborba, ...
- A gyerekek szerettek ..... a friss szénában.
- Egész délután az ajándékkal .....
- Nagymamája mindig azon ....., hogy keveset eszik.
- Nyári esteiken a lámpa körül csak úgy ..... a rovarok, bogarak.

sopánkodik, nyüzsgö, elszontyolodik, hempereg, bíbelődik

4. Írd a szavak mellé a **mos** ige megfelelő igekötős formáját!

az edényt ....., a padlót ....., a ruhát .....,
a bútort ....., a kezünket .....

5. Keresd meg a közös előtagot a minta szerint!

Példaul: géppark	gépselyem	gépsonka
.....kép	.....év	.....sorompó
.....csap	.....virág	.....tánc
.....viselet	.....tánc	.....szavazás
.....korona	.....hullás	.....csat

(nép, jég, fény, haj)

6. Egészítsd ki az alábbi leírást odaillő melléknevekkel!

A ..... fák alatt ..... ösvény kanyarog az erdészház felé. A ..... nap ..... sugara csak itt-ott szűrődik át a ..... lombokon. Egy ..... tisztáson jólesik megpihenni. ....szél lengeti a ..... tölgyeket, amelyek körülveszik ezt a pihenőhelyet.

7. Pótold a hiányzó betűket a melléknevekben!

nagyszer...en, természete...en, se...mes, tel...es, he...es, moso...gó, mé...ségesen

8. Pótold számokkal a szöveg zárójelben megadott számneveit!

..... (Harmadik) Béla király építette egy korábbi vadászkastély helyére a pilisi apátságot. Franciaországból telepítettek ide cisztercita szerzeteseket ..... (ezeregyszáznyolcvannégyben). A romok között az ..... (ezeregyszáznyolcvannegyedik) évi építkezés előtti kőfaragásokat is találtak. Az apátság közelében játszódtott le ..... (ezerkétszáztizenhárom) szeptemberében a Bánk bán nevéhez fűződő történet.

9. Pótold a hiányzó betűket a névmásokban!

ná...atok, ve...em, be...öletek, a...oz, a...ora, emi...en, amo...an, e...ől

10. Keresd a párját! Kösd össze az összetartozókat!

enyém	az ő bútoraik
övéik	a te eredményed
tietek	az ő bátorsága
mienk	az én édesanyám
övé	a mi tantermünk
tied	a ti feladatotok

11. Kimaradtak az idézetből a névelők. Írd be őket!

A török feldobja ... két gyereket ... kocsira, ... ágynemű tetejére. ... pufók hajadon ül ott, megláncolt lábú rablány, arra bízza őket. Azután ... szennyeszsákot old meg ... egyik janicsár, és mindenféle ruhákat húzkod ki belőle.

12. Kötőszók segítségével két mondatból szerkessz egyet!

Anna imád korcsolyázni. Anna imád szórakozni.

HANGTAN

ÍRÁS. HELYESÍRÁS. HELYES EJTÉS

hang, beszédhang, magánhangzó, mássalhangzó,
ábécé, betű

MI A HANG?

*Semmi sem jellemző annyira egy
nyelvre, mint sajátos hangzása.*

(Kodály Zoltán)

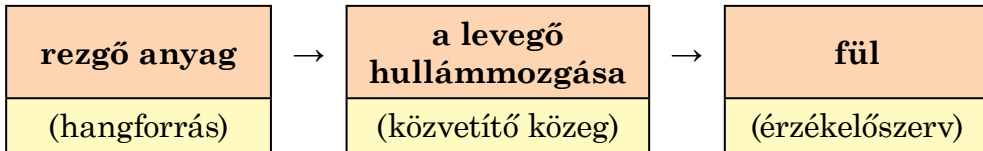
Ha ezt a szót halljuk vagy olvassuk: *hang*, ki mire gondol? Attól függ, hogy éppen mi jut eszébe: az utcán *ugat* egy kutya, a szomszéd-ban *zúg* a fűnyíró, a rádióban zene *szól*, a konyhában *összetört* egy pohár, a babakocsiban *sír* a csecsemő, a táskámban *csörög* a mobilte-lefon... Sokáig lehetne folytatni azoknak a hangoknak a felsorolását, amelyeket csak egyetlen napon, bárhol és bármikor *hallunk* vagy *hallgatunk*.

A hangok mindenütt körbevesznek bennünket. Mindennek, ami létezik, ami körülvesz bennünket, saját rezgése, hangja van. Mindannyiunknak megvan a saját egyedi hangja, amelynek rezgé-sében harmonikusan létezhetünk.

A mindenféle fellelhető rezgések folyamatosan hatnak ránk, ame-lyek egy része kellemes számunkra, más részüket pedig kifejezetten kellemetlennek érezzük.

A hangok nagyon sokfélék, egymástól különbözőek. Bármely hang keletkezéséhez és érzékeléséhez három dolog szükséges:

A hangokat többféleképpen lehet rendezni, osztályozni. Például:

- Melyik kellemes, melyik kellemetlen?
- Mi a hang forrása: élőlény vagy nem élőlény (gép, hangszer, természeti jelenség stb.)?
- Milyen hangok tartoznak a művészet világába?
- Vannak olyan hangok, amelyek azért szólalnak meg, hogy jelezzenek valamit. Vannak nem szándékos hangok.

A hangok a következőképpen csoportosíthatók:

zörejek	zenei hangok	beszédhangok
tárgyak okozzák	az ember tudatosan hozza létre	
szabálytalan rezgések	szabályos rezgések	beszélőszerveinkkel képezzük
kellemetlenek	kellemesek vagy kellemetlenek	

A hang a nyelv legkisebb, tovább nem osztható egysége. A beszéd hangjainak nincs jelentésük. A hangok sorozatából épülnek fel az értelmes szavak.

A magyar nyelvnek 39 hangja van, a szavak száma pedig több százezer. A hangok egymáshoz kapcsolódva alkotják a szóelemeket és a szavakat.

130. Biztosan jártál már erdőben.

Milyen hangokat hallottál?

Ugyanolyan hangokat hallasz-e az utcán?

131. Valószínűleg te is játszottál már olyat, hogy befőttesgumit vettél a szád-
ba, az egyik ujjaddal kifeszítetted, a másikkal pengetni kezdted. Mit gondolsz, miért adott hangot?

132. Csoportosítsd az alábbi hanghatásokat!

hegedűjáték, pofonütés, dobpergés, vonatzakatolás, beszélgetés, traktorszántás, madárdal, féksikorgás, kiabálás

133. Hallgasd meg a környezeted, a külvilág hangjait! Próbáld meg vissza-idézni saját hangoddal a felsorolt fogalmak hangjait!

személyautó, teherautó, macskanyávogás, hangos énekszó, normális beszélgetés, halk suttogás, sugárhajtású repülőgép, óracsörgés, békakuruttyolás, kutyaugatás

134. Olvasd el a szöveget! Figyelted-e már a cinke énekhangját? Hogyan utánoznád?

CINKÉK

Van-e, aki nem ismeri a hangjukat? Azt a legtöbbször háromtagú, ismétlődő madárszót, mely napfényes időben, hóolvadáskor már tavasz előtt megszólal, s a tél múlásának reménységével csillogtatja meg a szemeket. Ha zordul az idő, elhallgat a hang, de növekedő verőfényben megszólal újra. Van, ahol így utánozzák: nyitni kék, nyitni kék, s van, ahol így: kicsi csűr, kicsi csűr...

(Tankönyvből)

Nem a kékcinke, nem a barátcinke, s nem a búboscinke hangja ez, nem is a hosszú farkú, apró szemű őszapóé, mely szintén a nagy cinkecsaládhoz tartozik, hanem a színeiben és örök elevenségében bájos széncinkéé...

(Részlet *Áprily Lajos* Fecskék, őzek, farkasok c. kötetéből)

135. Versenyezzetek! Ki tud több állathangot utánozni, próbáljátok meg felismerni őket!

136. Olvasd el figyelmesen *Szabó Lőrinc* költeményét! Milyen érzelmi szálak fűzik a költőt az emlékeiben felvillanó környezethez, tájhoz? Írd le a verset! Húzd alá azokat a szavakat, amelyek ezt igazolják!

HANGOK

Hangok játéka is vonzott: ahogy egy sereg galamb alásuhogott, szárnyaik édes püpegése a

leszállás előtt, tücsökszó, puha
 méhzümmögés, kövekkel kongatott,
 hárfazsongású sürgönyoszlopok,
 kotlóstyúk kottya, s az a méla mú,
 a teheneké! hars kukurikú
 hajnal előtt, tavi békazene:
 pendülő üm, mord kvarty, víg brekeke,
 és a többiek, mozdony robaja,
 nehéz reszelők rekedt sikolya,
 villámropogás, s az őszi égen át
 láthatatlan jajongó vadlibák,
 s ezer egyéb hang: mindegyik mögött,
 bár elzengtek, annyi kép röpködött,
 hogy húnyt szemmel ma is össze lehet
 raknom belőlük a fél-életet.

(A vers a *Tücsökzene* egyik darabja)

137. Milyen lehet a hang? Válaszd ki a megfelelőket!

érdes, öblös, vékony, meleg, csípős, keserű, édes, színes, színtelen, tiszta, zavaros, savanyú, gyenge, erős, goromba, éles, metsző, szúró, mézes-mázos, ragyogó stb.

A BESZÉDHANGOK KÉPZÉSE

Az emberi testnek azokat a szerveit, amelyek a beszéd hangjait létrehozzák vagy módosítják, együttesen *beszélő szerveknek* nevezzük. Beszélés közben a hangképző szervek állandóan mozognak, a hangok képzése folyamatos.

Nem baj, ha a kisbaba sír, legalább fejlődik a tüdeje – szokták mondani az idősebb emberek. A **tüdő** fontos szerve a beszédnek. Belégzéskor a tüdő megtelik levegővel, kilégzéskor pedig kifelé áramlik a beszédhez szükséges levegő.

A tüdőből kilélegzett levegő a légcsőn át a **gégébe** jut. Itt két rugalmas izomnyaláb, a **hangszalag** található. Ha összezáródnak, a tüdőből kiáramló levegő megrezegteti azokat, és tiszta zenei hangok, **zöng hangok** keletkeznek. Így képezzük a **magánhangzókat** (a, á, e, é, i, í, o, ó, ö, ő, u, ú, ü, ű).

Ha a hangszalagok rezegnek ugyan, de ehhez zörejhangok is társulnak, akkor **zöngés hangok** keletkeznek (*b, d, dz, dzs, g, gy, j, l, m, n, ny, r, v, z, zs*). Ha a hangszalagok szétnyílnak (nem rezegnek), csupán zörejt hallunk, akkor **zöngétlen hangok** jönnek létre (*c, cs, f, k, p, s, sz, t, ty*). A zöngés és zöngétlen hangok adják a **mássalhangzókat**. Ha a hangszalagok enyhén nyitottak (résállás), a kiáramló levegő csupán súrolja azokat, bár akkor a hangszalagok nem rezegnek, mégis zörej jön létre. Így keletkezik a **h** hang.

Suttogáskor a hangszalagok egymáshoz tapadnak, s ilyenkor csak zöngétlen magánhangzót tudunk ejteni. Belégzéskor a hangszalagok 45°-os szöget zárnak be, s ezt mi **lélegzőállásnak** nevezzük.

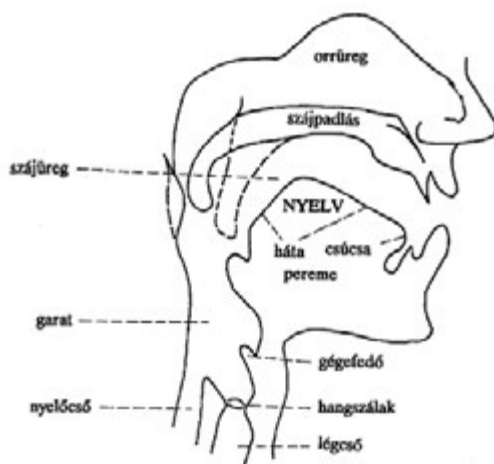

A hangszalagoknak 5 alapállását különböztetjük meg: zárállás, résállás, nyitott állás, suttogó állás, lélegző állás.

A hangszalagok állását könnyen megállapíthatod, ha a hang kiejtésekor a mutatóujjad és a hüvelykujjad puhán a gégefőre helyezed.

A **toldalécső** a garat-, az orr- és szájüreg összefoglaló neve. A **garatüregben** van a szájpadlás lágy végződése, az **ínyvitorla**. Az ínyvitorla vagy csak a **szájüreg** felé, vagy a szájüreg és az **orrüreg** felé tereli a levegőt.

A szájban vannak a legfontosabb beszélőszervek: a **nyelv**, a **szájpadlás**, a **fogak** és az **ajkak**.

A beszédhangok képzésében nagy szerepet játszik a tüdő, a légcső, a hangszalagok, a garatüreg, a nyelv, a fogak, az orrüreg és a szájüreg. Ezek a hangképző szervek.

A beszédhangokat két csoportja osztjuk: **magánhangzókra** és **mássalhangzókra**. A magánhangzók és a mássalhangzók között többféle különbség van.

Hogyan képezzük?

MAGÁNHANGZÓK	MÁSSALHANGZÓK
A hangszalagok rezegnek, rezgő hangot adnak.	Vannak olyan mássalhangzók, melyeknek képzésekor a hangszalagok rezegnek. Ezek a zöngés mássalhangzók.
	A zöngétlen mássalhangzók képzésekor a hangszalagok nem rezegnek.
A levegő akadály nélkül távozik a szájüregből.	A levegő a szájüregben akadályba ütközik.

Hogyan hangzanak?

MAGÁNHANGZÓK	MÁSSALHANGZÓK
Magukban is hangzanak: á, é, ó, ...	Egy magánhangzóval együtt szoktuk kimondani: bé, cé, dé, ...
Messzebb hangzanak: <i>hahóóóó!</i>	Kevésbé messze hangzanak: <i>brrrr!</i>
Önmagukban is alkothatnak szótagot: <i>Be-á-ta, Jú-li-a, E-le-mér.</i>	Önmagukban nem alkothatnak szótagot, csak egy magánhangzóval együtt: <i>Bá-lint, Ger-gő, Vik-tor.</i>

A beszédhangok két nagy csoportja: a magánhangzók és a mássalhangzók.

A magánhangzókat és a mássalhangzókat a képzésük és hangzásuk különbözteti meg egymástól.

138. Sorold fel, melyek a szájüregben található beszélőszervek!

139. Olvasd el a szövegrészletet! Milyen hangokat nem tud kimondani a szereplő? Miért?

- *Én kérdeztem. Mit műveltél utána, amikor hazajöttél a parkból?*
- *Utáda, utáda. Sebbit se csidáltab. Tadácsot akartab kérni Addától. De kidobott.*

- *Te tényleg beteg vagy.*
- Ugye? Látszik rajtab? Beg kellene bérdi a lázabat.
- *Kit érdekel! Nem rólad van szó. Annáról.*
- Bi ledde vele? Boddob, hogy kido-bott. Didcs valahol egy lázbérő ebbed a házbad?

(Részlet Bárdos József Kisértetregény c. művéből)

140. Amikor meg vagyunk fázva, sokszor ilyen szóalakokat ejtünk: *deb, bost, elbegyek* stb. Elemezd, miben különböznek ezek az alakok az elvártól! Mi az oka ennek az ejtési különbségnek?

141. Ejtsd ki a **csomagol** szó hangjait, és egészítsd ki a táblázatot!

Rezeg-e a hangszalag?	Akadályozza-e a levegő útját valami?
cs	
o	
m	
a	
g	
o	
l	

142. Olvasd el kifejezően *Arany László* meséjét! Ügyelj a hangok ejtésére!

A VADGALAMB ÉS A SZARKA

Tudod-e miért nem ért a vadgalamb a fészekcsináláshoz, miért rak olyan hitvány fészket, mely csak néhány szál száraz ágból van összetákolva?

Elmondom én.

(Mesekönyvből)

A vadgalamb a szarkát kérte meg, hogy tanítsa meg őt a fészekrakásra, mert ebben a szarka igen nagy mester, s olyan fészket tud csinálni, hogy ahhoz a héja, olyv hozzá nem ér. A szarka szívesen elvállalta a tanítást, s fészekrakás közben, míg egy-egy gallyat helyére illesztett, mindig mondogatta a maga módján:

– Csak így, csak így! Csak így, csak így!
 A vadgalamb erre mindig azt felelte:
 – Tűdom, tűdom, tűdom!
 A szarka elhallgatta azt egy darabig, de utoljára megharagudott.
 – Ha tudod, csináld! – S otthagya a fészket fele munkájában.
 A vadgalamb aztán azóta sem tudott ebből a mesterségből többet megtanulni.

?! • Figyeld meg, milyen hangot ad ki a vadgalamb! Próbáld meg utánozni!

A HANG ÉS A BETŰ

Az emberi beszéd hangzó, akusztikai jelenség. A **hang** (fonéma) a legkisebb nyelvi egység, önálló jelentése nincs. Minden hang leírható, és minden nyelvnek sajátos hangrendszere van, amelyben meghatározott számú hang található. Ezek a hangok egymáshoz kapcsolódva alkotják a szóelemeket és a szavakat. Írásban ezeket a hangokat **betűkkel** jelöljük. A betűk nem mindig azonosak a hangokkal. A **betűk** tehát a beszédhangok írásban megjelenő jelei. Ugyanazt a hangot többféle formájú betű jelölheti: *írott, rajzolt, nyomtatott betű, kisbetű és nagybetű*.

Ezzel a három betűvel kezdődik a magyar nyelv hangjait jelölő betűk sora: a magyar **ábécé**.

A legtöbb hangot olyan betűvel írjuk le, amely egy írásjegyből áll (*a, á, b, c, d, e, ...*). Ezek **egyjegyű betűk**.

Néhány hangot olyan betű jelöl, amely két írásjegyből áll (*c + s = cs, t + y = ty, z + s = zs, ...*). Ezek **kétjegyű betűk**. A kétjegyű betű is egy betű, mert egy hangot jelöl. Kétjegyű betű a *madzag, edzés, bodza, megfogószik* szavak **dz** betűje is.

A *lándzsa, dzsem, dzsungel* szóban **háromjegyű betű** van.

A hang: a legkisebb nyelvi egység.

A kimondott szó hangokból áll.

A betű: a beszédhangok írásban megjelenő jelei.

A betűk lehetnek: egyjegyűek, kétjegyűek és háromjegyűek.

143. Írd le a szavakat! Minden szó után zárójelben jelöld meg, hány hangból és hány betűből állnak!

szomorú, hattyú, madzag, gyerekjegy, szisszen, nyomdász, meggy, dzsessztrombita, dzsinn, kettő, gyógytornász, puffadtság, makacsság, szusszan, uzsonnaidőben, lyukaszt, többszintes, repülőgép-szerelő

144. Olvasd el, és írd le a következő szövegrészletet! Húzd alá a kétjegyű betűket!

Jelenet *A Pál utcai fiúk* c. filmből, 1969

...Másodiknak, mint valami vízi szörnyeteg, Nemecek bújt ki a medencéből. Szegényke megint csurgott-csöpögött, s amint ő már megszokta, pityergőre álló hangon panaszkodott:

– Hát én már egész életemben folyton vízben leszek? Mi vagyok én? Béka?

(*Molnár Ferenc: A Pál utcai fiúk*)

145. Pótold a szavakban a hiányzó **dz** és **dzs** betűket!

bo _ a, e _ ő, _ ip, _ ungel, _ essz, _ inn, mahara _ a, halan _ a, rugdaló _ ik, fogó _ ik, lopó _ ik, ó _ kodik

146. Pótold a hiányzó betűket, és írd le a szavakat a táblázat megfelelő oszlopába aszerint, hogy az állat rovar, madár vagy emlős!

dar _ , s _ n, borj _ , em _ , ty _ k, tet _ , ny _ l, hi _ z, marab _ , varj _ , sz _ , kesely _ , t _ cs _ k, _ z, hatty _ , b _ lha, sz _ nyog

rovar	madár	emlős

147. Gyakorold a **dzs** hang ejtését *Murayné Szy Éva* A bandzsa maharadzsa című versének részletén!

Egyszer volt, hol nem volt,
volt egyszer egy maharadzsa,
bandzsa volt az istenadta.
Benn lakott a dzsungelben,
dzsámi mellett egy hegyen.

Folyton-folyvást vadászgatott,
halandzsászott, halászgatott,
dzsessz nótákat dudorászott,
bendzsózott és énekelt,
a dzsungel életre kelt.

Szómagyarázat: **dzsámi** – nagyobb mecset, mohamedán templom; **bendzsó** – hosszú nyakú, kerek szekrényű pengetős hangszer

148. Mit jelentenek az alábbi szólások, közmondások? Írd le őket, majd húzd alá a kétjegyű betűket!

Annyit ért hozzá, mint tyúk az ábécéhez.
Könnyű a jó csikóból jó lovat nevelni.
Nem zörög a haraszt, ha a szél nem fújja.
Szorgalmas, mint a hangya.
A szúnyogból is elefántot csinál.
Nyeli, mint gólya a békát.

AZ ÁBÉCÉ

A magyar nyelv 39 hangját 40 betűvel jelöljük. A **j** hangot a **j** vagy az **ly** betűvel jelölhetjük.

Ez a betűsor az **ábécé**:

a, á, b, c, cs, d, dz, dzs, e, é, f, g, gy, h, i, í, j, k, l, ly, m, n, ny, o, ó, ő, ű, p, r, s, sz, t, ty, u, ú, ü, ű, v, z, zs.

Az ábécé betűinek sorrendjét **betűrend**nek nevezzük. A szavakat a szótárban, a telefonszámot a telefonkönyvben csak az találja meg gyorsan, aki jól ismeri a betűrendet. Ezért az ábécét tudni kell!

A szavak betűrendbe sorolásának legfontosabb szabályait a példákból le lehet olvasni.

a) Ha a szavak első betűje különböző: *alma, banán, citrom, dió, körte, málna.*

Ezeket a szavakat az *első betűk* ábécérendjében soroltuk betűrendbe.

b) Ha a szavak első betűje vagy a második, harmadik, ... betűje is azonos: *tan, tanács, tanár, tánc, táncruha, tánczene, táp, tárca, társ.*

Ezeket a szavakat az *első különböző betű* ábécérendjébe szedtük betűrendbe. Így soroltuk be az összetett szavakat is.

c) A szótárakban és lexikonokban a betűrendbe soroláskor a rövid és a hosszú magánhangzó között nem teszünk különbséget: *kar, karalábé, kard, kárpit, karton, kastély, kávé, kazetta.*

149. Állítsd össze, és írd le osztályod tanulóinak névsorát betűrendben!

150. Sorold betűrendbe az alábbi lányneveket!

Diána, Réka, Kamilla, Anna, Viktória, Emese, Éva, Nóra, Angéla, Márta, Zsófia, Mária, Beáta

151. Sorold betűrendbe a következő fiúneveket!

Aladár, Álmos, Attila, Antal, Alfréd, Ákos, Árpád, András, Áron, Ágoston, Adalbert, Ambrus

152. Gyűjts **A** betűvel kezdődő lányneveket, majd szedd betűrendbe azokat!

153. Gyűjts **K** betűvel kezdődő fiúneveket, majd szedd betűrendbe azokat!

154. Olvasd el, és fejtsd meg a következő találós verset! Mire gondoltunk?

TALÁLÓS VERS

Egy nagy csoda van széles e világon,
Nincs égen, sem földön, sem Magyarországon.
Van minden városban, de nincs Egerben;
Van minden kis vízben, de nincs a tengerben.

Elfér egy vödörben, de nem a csöbörben;
 A pap se tudja ezt, csak a nyelvén hánya;
 A mester se tudja, csak a tanítványa.
 Tudja minden varga, csizmadia egy sem;
 Elbírja egy veréb, de ló, ökör egy sem.
 Nem volt az Ádámnak, ennek nem is kellett,
 De Éva anyáknak középebe rejtett.

(*Mi az?*)

A RÉGIES ÉS AZ IDEGEN BETŰK

Régi, ma már egyébként nem használatos magyar betűkkel családneveinkben találkozunk. A történelmi nevek védelme érdekében általában megőrzik eredeti alakjukat. Ezek a többnyire kétjegyű betűk magánhangzókat és mássalhangzókat egyaránt jelölhetnek:

a = á – Gaal (ejtsd: <i>gál</i>)	eé = é – Veér (ejtsd: <i>vér</i>)
eö = ö – Eötvös (ejtsd: <i>ötvös</i>)	e = ö – Thewrewk (ejtsd: <i>török</i>)
oó = ó – Soós (ejtsd: <i>sós</i>)	gh = g – Balogh (ejtsd: <i>balog</i>)
th = t – Tóth (ejtsd: <i>tót</i>)	ts = cs – Babits (ejtsd: <i>babics</i>)
cz = c – Móricz (ejtsd: <i>móric</i>)	ch = cs – Madách (ejtsd: <i>madács</i>)
w = v – Weöres (ejtsd: <i>vörös</i>)	ss = s – Kossuth (ejtsd: <i>kosut</i>)
y = i – Ady (ejtsd: <i>adi</i>)	tz = c – Atzél (ejtsd: <i>acél</i>)

Azokban a szavakban, amelyek más nyelvből kerültek át a magyar nyelvbe, előfordulhatnak más nyelvek ábécéjének betűi is:

x = ksz – taxi (ejtsd: <i>takszi</i>)	ch = h – technikus (ejtsd: <i>tehnikus</i>)
ph = f – Philadelphia (ejtsd: <i>filadelfia</i>)	i = j – Weimar (ejtsd: <i>vejmar</i>)
ee = i – Greenwich (ejtsd: <i>grinics</i>)	y = i – Orly (ejtsd: <i>orli</i>)

A teljes magyar ábécé azokat a betűket is tartalmazza, melyek a magyar nyelvben a régies nevektől és idegen szavaktól eltekintve nem szerepelnek. A teljes magyar ábécé betűi:

a, á, b, c, ch, cs, d, dz, dzs, e, é, f, g, gy, h, i, í, j, k, l, ly, m, n, ny, o, ó, ö, ő, p, ph, q, r, s, sz, t, ty, u, ú, ü, ű, v, w, x, y, z, zs.

155. Gyűjts régies írásmóddal írott neveket!

Például: *Balogh*

156. Olvasd el a verset!

„NEVES BETŰK”

Van két betű,
híres-neves:
az „X” (iksz) meg az
„Y” (ipszilon).
Miért neves
mind a kettő?
Tüstént
bebizonyítom.
Hogy az ikszből
név legyen – elég, ha
megfelezem.
S hogyan hangzik
így az iksz?...
no ugyan hogy?
Hát: Félix.
Következik
„Y” (ipszilon),
ha elejét
elhagyom
s másik felét
meghagyom,
így marad meg
az: Ilon...

(Szalai Borbála)

• Írj olyan szavakat, melyekben **x** betű található!

157. Sorolj fel olyan keresztnveket, melyekben **x** betű található!

158. Írd le, és húzd alá a versben azokat a szavakat, amelyekben **j** hangot hallottál!

TALÁLÓS VERS

Hajót hordok hátamon,
megtorpanok gátakon,
gépet hajtok, kereket,
húgaim a fellegek.
Tiszta forrás az anyám,
hömpölyög a vén Dunán,
partot mosva, fecsegye
sietek a tengerbe.
Aki utánam kutat,
fúr a földbe mély kutat.
Harmat vagyok fűszálon,
a követ is kivájom,
zubogok, ha forr az üst,
tündökölok, mint az ezüst.
(Mi az?)

159. A királyné belenéz a tükörbe. Milyen képet lát-hat? Pótold a pontok helyére a megfelelő betűt (j vagy ly)!

moso...gós, pa...kos, komo..., nyá...as,
forté...os, kevé..., szívé...es, ka...án, szeszé...es,
eré...es, rigo...ás, szila..., dö...fös

(Kifestőkönyvből)

A MAGÁNHANGZÓK

A magánhangzók kimondásához nem kell egy másik hangot kiejtenünk.

A magánhangzók közös jellemzője, hogy a hangszalagok megrezegtetésével keletkeznek, s képzésükkor a szájüregben a levegő nem ütközik akadályba. Szótagalkotó erejük van. Például : *tig-ris*, *a-u-tó*, *fi-ók*.

A magyar nyelvben 14 magánhangzó van: a, á, e, é, i, í, o, ó, ö, ő, u, ú, ü, ű.

A RÖVID ÉS A HOSSZÚ MAGÁNHANGZÓK

160. Figyeld meg a következő szópárokat! Olvasd fel az időtartamnak megfelelően, az ismeretlen szavak jelentésének nézz utána!

bor – bór, irat – írat, tör – tőr, nyál – nyál, lap – láp, aranyos – arányos, örül – őrül, sav – sáv

A magánhangzókat hangoztathatjuk rövidebb vagy hosszabb ideig. A hangzás időtartama szerint a magánhangzók lehetnek rövid vagy hosszúak. Minden rövid magánhangzónak van hosszú párja.

Időtartam szerint a magánhangzók lehetnek:

- **rövid magánhangzók : a, e, i, o, ö, u, ü,**
- **hosszú magánhangzók : á, é, í, ó, ő, ú, ű.**

A magánhangzók rövidségét vagy hosszúságát beszédben is, írásban is meg kell különböztetni. Fontos, hogy beszédünkben figyeljünk arra, hogy a hosszú magánhangzókat hosszan, a rövideket pedig röviden ejtsük ki. Ha nem figyelünk oda eléggé kiejtésünkre, akkor előfordulhat, hogy beszélőpartnerünk mást ért, mint amit mondani szeretnénk. Például: *akar – akár, oda – óda, kemény – kémény, örült – őrült, haza – háza* stb.

161. Írd le emlékezetből azon hónapok nevét, amelyekben van **u, ú** betű!

162. Folytasd a táblázat kitöltését! Írj mondatokat a megadott szópárokkal!

agy	bab		irt		tör		haj
ágy		bál		fél		vér	

163. Pótold a hiányzó **o** vagy **ó** betűt a szavakban!

ajt..., ...lom, b...k...r, cs...k, cs...ki, di..., d...mb, f...n, g...mba, haj..., h...nap, j..., j...bb, l..., m...kus, m...t...r, ...ra, ...r...szlán, rig..., r...zsa, t...jás, v...n, z...kni

164. Írd le azokat a szavakat, amelyeknek a végén *i* betű van! Mit tapasztaltál?

Andi, amíg, Attila, bácsi, bíbor, boci, Bori, csillag, Cili, cinege, cipész, csipés, cumi, Dani, díj, divat, Dóri, égi, Évi, Feri, finom, házi, hiú, ígér, javít, Jani, kifli, kincs, maci, mind, mozi, nézi, nincs, Pali, papír, piros, rádió, régi, síp, sirály, szív, titok, Tibi, visz, valami, zokni, Zsolt

165. Hangoztasd a szavakat a magánhangzók időtartamának megfelelően!

tengerész, úszik, horgony, hullámozó, vihar, árbóc, erős, pipa, szárazföld, lék, gyújt, kalózezer, vitorlás, szélcsend, kötél, kíván, ígér

• Alkoss velük mondatokat!

166. Másolás közben pótolod a szövegben a hiányzó ékezeteket!

Dobo csodalkozó szemmel nezte a kis parasztfiút, aki lovat hozott a toroktól.

– Batyam – szolt elolepve –, adja ide nekem ezt a gyereket! Hadd vigyem magammal a Felfoldra! Vitézt nevelek belőle.

S fölemelte Gergőt.

– Szeretnél-e vitez lenni, fiam?

– Szeretnek – felelte ragyogo szemmel a gyerek.

– Lovad mar van – mondta Dobo –, kardot is szerzunk a toroktól.

– Hat az enyim az a lo?

A kis torok lovat ott futtattak, dicsergettek Dobo vitezei az udvar tisztasan.

– Persze, hogy a tied – felelte Dobo. – Hadban szerezted.

Jelenet az *Egri csillagok* c. filmből, 1968

(Részlet Gárdonyi Géza *Egri csillagok* c. regényéből)

167. Tedd többes számba az alábbi főneveket!

alma, körte, úr, fű, ló, szamár, kanál, táska, madár, kéz, út, tűz, nyár

• Milyen változás történt a szótövekben?

A MAGAS ÉS A MÉLY MAGÁNHANGZÓK

168. A következő mondatokban húzd alá a magánhangzókat!

A kutya hangosan ugat.

A gyerekek szépen énekelnek.

A tanuló folyékonyan olvas.

A veréb csiripel.

Beszéd közben a nyelv fölfelé és lefelé, előre és hátra mozog. Ha a nyelvünket előretoljuk, akkor kisebb lesz a szájüreg. Így képezzük a **magas magánhangzókat**: e, é, i, í, ö, ő, ü, ű.

Ha a nyelvünket hátrahúzzuk, akkor nagyobb lesz a szájüreg. Így képezzük a **mély magánhangzókat**: a, á, o, ó, u, ú.

Mély magánhangzók: a, á, o, ó, u, ú.

Magas magánhangzók: e, é, i, í, ö, ő, ü, ű.

169. Hangoztasd többször egymás után az *í*, majd az *ó* hangot! Figyeld meg a nyelvéd mozgását! Tapasztalatod alapján egészítsd ki a mondatot a megadott szavak (elől – hátul) közül az oda illővel!

Az *í* hang kiejtésekor a nyelvem ..... helyezkedett el,
az *ó* hang esetében .....

170. Másold le a verset! A magas magánhangzókat húzd alá egyszer, a mélyeket kétszer!

HA A NAPNAK

Ha a napnak lába volna,
bizonyára gyalogolna.

Ha pedig keze is lenne,
akkor ő is cipekedne,

s leülne, ha elfáradna,
ide, mellénk a kis padra.

Kérges kezét térdre ejtván,
merengene holdas estén.

Úgy várná be szépen, ülve,
hogy őt a föld megkerülje.

(Kányádi Sándor)

171. Cseréld ki a következő szavak mély magánhangzóit magasakra úgy, hogy értelmes szót kapj! Írd le őket!

kán, szú, horog, tál, nyár, gyúr, rút, marad, fal, gomb

172. Olvasd el a verset! Írd ki a kiemelt szavakat! Mondd meg, milyen magánhangzó van bennük: magas vagy mély!

ÖREG NÉNE ŐZIKÉJE

(Részlet)

Öreg néne őzikéje. Rezes Molnár Mihály rajza, 1954

Mátra **alján**, falu szélén
lakik az én öreg néném,
melegszívű, dolgos, derék,
tőle **tudom** ezt a mesét.

Őzgidácska **setesuta**,
rátévedt az **országútra**,
megbotlott egy kidőlt fába,
eltörött a gida lába.

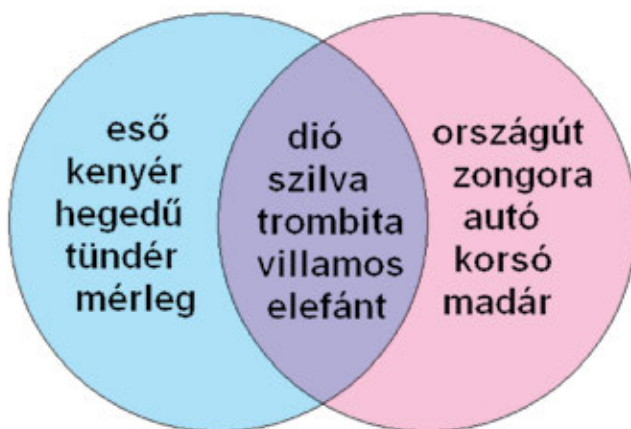
Panaszosan **sír** szegényke,
arra ballag **öreg** néne,
ölbe veszi, **megsajnálja**,
hazaviszi kis házába.

(Fazekas Anna)

A HANGREND

173. Figyeld meg a következő ábra szavait!

Mire jöttél rá? Ha elsajátítottad az előző óra anyagát, akkor helyesen állapítod meg, hogy a *bal oldalon* lévő szavakban **magas magánhangzók** találhatók. A *jobb oldalon* lévő szavakban **mély magánhangzók**at ismertél fel. Mit mondhatunk a *metszetben* lévő szavakról? Ezekben a szavakban **magas és mély magánhangzó** is található.

A magyar szavakban a magas és mély magánhangzók szabályosan rendeződnek. Ezt nevezzük *hangrendnek*.

- A magas hangrendű szavakban csak magas magánhangzó van.
- A mély hangrendű szavakban csak mély magánhangzó van.
- A vegyes hangrendű szavakban mindegyik mély magánhangzó előfordulhat, de a magas magánhangzók közül csak az *e, é, i, í* hang.

A vegyes hangrendű szavak többsége összetett vagy idegen eredetű szó.

174. Másold ki az idézetekből azokat a szavakat, amelyekben:

a) csak mély magánhangzó van:

„Csak azért futott, mert világosan látta,
Hogy méltán haragszik oly nagyon gazdája.”

b) csak magas magánhangzó található!

„A nap akkor már a földet érintette,
Mikor Jancsi a nyájt félig összeszedte.”

(Petőfi Sándor: János vitéz, 3. fejezet)

175. Írd a megfelelő oszlopba a szavakat!

*erdő, virág, kalapács, nadrág, füzet, tanuló, leány, körte, pihen,
mogyoró, gyümölcs, múzeum, óriás, lapát, szomorú*

magas hangrendű	mély hangrendű	vegyes hangrendű

176. Olvasd el a mesét! Írd ki az alábbi szövegből a vegyes hangrendű szavakat!

CSALI MESE

Egyszer volt, hol nem volt, hetedhét országon is túl, ahol a kurta farkú malac túr, volt egyszer egy szegény ember. Ez a szegény ember kiment a fiával a földre szántani, s amint egyet fordul, egyszerre csak elkiáltja magát a fiú:

– Nézze édesapám, nézze, egy kulcsot találtam!

– Az ám, egy kulcs – mondja a szegény ember. – Ejnye, de jó volna, ha egy ládát is találnál hozzá!

Na, ez annyiban maradt.

Tovább szántanak, kettőt-hármat térülnek-fordulnak. Megint elkiáltja magát a fiú:

– Nézze, édesapám, megtaláltam a ládát is!

Próbálják a kulcsot, hát jól belétalál a zárba. Kinyitják a ládát, felemelik a fedelét, nézik mi van benne, hát abban bizony nem volt egyéb, csak egy kurta farkú egerecske.

Kincsesláda

Ha az egérnek hosszú farka lett volna, az én mesém is tovább tartott volna.

(Benedek Elek)

A MAGÁNHANGZÓK ILLESZKEDÉSE

Honnan?			Hol?		Hová?		
<i>pad- ról</i>	<i>füzet- ből</i>	<i>táblá- tól</i>	<i>asztá- lon</i>	<i>könyv- ben</i>	<i>könyv- tárba</i>	<i>kert- be</i>	<i>roko- nok- hoz</i>

Akinek magyar az anyanyelve, nem téveszti el, hogy melyik szóhoz kapcsolja a mély hangú toldalékot, és melyikhez a magas hangú toldalékot.

A legtöbb toldaléknak azért van magas hangú és mély hangú alakja, hogy a toldalék hangzása is hasonlítson, illeszkedjen a szó magánhangzóihoz.

Az illeszkedés miatt toldalékaink lehetnek:

a) **kétalakúak**, mivel mély–magas hangpárt képeznek: *-ban*, *-ben*; *-nál*, *-nél*; *-tól*, *-től*; *-ról*, *-ről*; *-val*, *-vel*; *-unk*, *-ünk* stb.;

b) **háromalakúak** akkor, ha a toldalékban **o** hang van, s ezért kétféle magas változatuk is kialakult: *-hoz*, *-hez*, *höz*; *-szor*, *-szer*, *-ször*; *-tok*, *-tek*, *-tök* stb.

A kétalakú és háromalakú toldalékok magánhangzója a szótó magánhangzóihoz illeszkedik.

Vannak vegyes hangrendű szavaink is, amelyekben előfordulnak mély és magas magánhangzók is.

A magas hangrendű szavakhoz magas, a mély hangrendű szavakhoz mély hangrendű toldalék járul.

- Az **ő** hangú toldalékot azokhoz a szavakhoz kapcsoljuk, amelyek utolsó szótagjában **ő, ő** vagy **ű, ű** magánhangzó van.

Például: *bőrből, tükörhöz* stb.

A vegyes hangrendű szavak többnyire mély hangrendű toldalékot kapnak.

Például: *fiúval, bivallyal* stb.

Ám kaphatnak magas hangrendű toldalékot is (ezek jövevényszavak).

Például: *sofőrrel, kosztümben* stb.

Ha az utolsó magánhangzó *e, é* vagy *i*, általában mély hangrendű toldalékot kap.

Például: *kocsival, Andrásnének* stb.

Néha azonban ingadozás figyelhető meg ezekben az esetekben.

Például: *fotelben – fotelban, hotelben – hotelban.*

- Az egy szótagos **i** vagy **í** hangot tartalmazó szavak némelyikéhez magas hangrendű, másokhoz mély hangrendű toldalék járul.

Például: *vízben, de zsírban.*

- Összetett szavainkban az utótag hangrendje szerint toldalékolunk.

A magas és mély hangrendű szavaink fontos szerepet töltenek be a költők műveiben. Az egymást követő magas hangrendű szavak világossá, derűssé, a mély hangrendűek sötétté és komorrá teszik a verseket.

177. Válaszd ki a toldalékok alakváltozatai közül a szótóhoz illőt! Határozd meg a magánhangzók hangrendjét!

-val	-gél	-tól	-ból	-ben
mackó	nevet	lány	mozi	fiók
-vel	-gál	-tól	-ból	-ban
-nak	-be	-ról	-szer	-ben
bácsi	iskolá	fal	öt	notesz
-nek	-ba	-ról	-ször	-ban

178. Olvasd el a szöveget! Vizsgáld meg a kiemelt szavak magánhangzóit és a hozzá kapcsolódó toldalékot!

Sokat mondott Jancsi megeredt **nyelvével**,
De még többet mondott sugárzó **szemével**.

(Petőfi Sándor: János vitéz, 7. fejezet)

Jancsi csak ballagott sötét **árnyékával**
S elméjének sötét **gondolkozásával**.

(Petőfi Sándor: János vitéz, 5. fejezet)

Szétnézett a puszta **hosszában, széltében**;
Nagy égháború volt **keletkezőben**.

(Petőfi Sándor: János vitéz, 5. fejezet)

179. Másold le a mondatokat, pótolod a hiányzó toldalékokat!

1. Nagymamám a kert... dolgozik. 2. A házi feladatot vonalzó... és körző... rajzoltam meg. 3. Gyakran és szívesen járok könyvtár... . 4. Nem késtem volna el az iskolá..., ha időben elindultam volna ott-hon... . 5. Az eső miatt kevés ember járt az utcá..., én sem szívesen mozdultam ki otthon.... 6. A fiúk az iskola udvar... kosárlabdáznak.

180. Írd le az alábbi szavak **kihez?, mihez?** kérdésre felelő alakjait! Indokold meg az illeszkedést!

folyó, szüleim, szekrény, üzlet, kereskedő, barátom, pince, szegfű, állomás, nyaraló, mérnök, néni, edző, tévé, szoknya, leves

181. Pótold a mondatokban a hiányzó toldalékokat!

A völgy... patak futott, a hegyoldal... titkosan suttogott az erdő, és a csúcsok... fenyves zsongott, akár fűjt a szél, akár nem. A patak vizé... apró halak villogtak, part... tavasszal a békák hangverse-nyeztek, és tükré... benne voltak nappal a felhők és éjjel a csillagok. Ahogy a völgy kitárul, kis falu lapult a hegyoldal...; fehér házai szin-te nevettek nyáron, és kéményei békésen pipáltak, ha eljött a tél, és a hó alatt nyárról álmodtak a füvek, fák és virágok.

De nyár... és tél..., ősszel és tavasszal béke lengett a táj..., ahol a fák alatt akkora gombák nőttek, mint a kofák esernyője, s a virágok illata úgy folyt le a falu felé, mint pásztortüzek füstja alkonyattal.

(Részlet *Fekete István* A szél és az erdő c. írásából)

182. Kapcsold a **-ság, -ség** képző megfelelő alakját a szavakhoz!
Írj egy-egy mondatot a toldalékos szavakkal!

hegy, igaz, költ, szabad, szép, egész

183. Toldalékold az alábbi szavakat a háromalakú toldalék megfelelő alakjával!

láb + *-on, -en, -ön* _____

út + *-on, -en, -ön* _____

kerítés + *-on, -en, -ön* _____

fül + *-on, -en, -ön* _____

üzem + *-hoz, -hez, -höz* _____

levegő + *-hoz, -hez, -höz* _____

gömb + *-on, -en, -ön* _____

kerítés + *-on, -en, -ön* _____

egy + *-szor, -szer, -ször* _____

több + *-szor, -szer, -ször* _____

TÉMAZÁRÓ

Kérdések és feladatok

1. Válaszolj a kérdésekre!

- Sorold fel a legfontosabb beszélőszerveinket!
- Mikor keletkeznek zöng hangok?
- Mi a különbség a zöng hangok és a zöng hangok között?
- Miben különbözik a zöng hang a zöngétlen hangtól?
- Hogyan csoportosítjuk a magyar nyelv beszédhangjait?
- Mondd el emlékezetből az ábécé betűit!
- Hány magánhangzót ismerünk?
- Hogyan csoportosítjuk a magánhangzókat? Sorold fel őket!
- Mi a hangrend?
- Sorold fel a hangrendi illeszkedés szabályait!

2. Másold le a szöveget! A magas magánhangzókat húzd alá egyszer, a mély magánhangzókat kétszer!

Az erdőn keresztül jöttem, és így, ahogy látod, ez a zsinór, végén a bojtjal, ott lógott ki egy bokorból. Először azt hittem, lakik valaki a bokorban, megrántottam a zsinórt, de senki sem felelt. Türelmetlen voltam, erősebben kezdtem rángatni, egyszer csak a kezemben maradt, s mert senki sem szólt, hogy az övé, hazahoztam, és ...

– Bagoly – mondta Micimackó ünnepélyesen –, rettenetes dolog történt. Ez a zsinór nem a tied. Ez másé.

(Részlet *Alan Alexander Milne* Micimackó c. meseregényéből)

3. Pótold a következő szavak hiányzó magánhangzóit, majd olvasd fel helyes ejtéssel!

a) ...gér, sz...nes, v...ziló, k...sér, r...m, sik...t, zs...rkréta, ...zléstelen, műsz...ves;

b) h...mnusz, energ...a, zs...radék, d...csér, mind...g, ...gazgató, s...koly, m...nden;

c) bossz..., varj..., b...tor, fi..., t...ró, szomor..., z...za, zs...folt, od..., faggy..., ...t;

d) kap..., fal..., ...tca, ny...gat, sz...szog, k...ltúra, h...szadik, f...tás, d...rcáskodik.

4. Másolás közben pótold a hiányzó ékezeteket!

– Isten veled – mondta a roka. – Tessek itt a titkom. Nagyon egyszeru: jól csak a szivevel lát az ember. Ami igazan lenyeges, az a szemnek lathatatlan.

– Ami igazan lenyeges, az a szemnek lathatatlan – ismetelte a kis herceg, hogy jól emlékezetebe vesse.

– Az idő, amit a rozsadra vesztegettel: az teszi olyan fontossa a rozsadat.

(Részlet *Antoine de Saint-Exupéry* A kis herceg c. művéből)

5. Hány szót tudsz alkotni, ha a megadott mássalhangzókat magánhangzókkal egészíted ki?

r...g, v...gy, ...l...k, ny...l, ...r...m, b...r, k...p

6. Vizsgáld meg, ha átalakítod egyetlen ékezettel a következő szavakat, hogyan változik meg szófajuk és jelentésük! Foglald mondatba a szópárokat!

öt - ....., ver - ....., tör - ....., örül - ....., szurok - .....

7. Alkoss ellentétes hangrendű szópárokat! Milyen hangzásúak a különböző hangrendű szavak? Folytasd önállóan a sort!

kever – kavar, döbben – ..... , ... – sustorog, mekeg – ..... ,
..... – kotyog, gümő – ..... , ... – lobban, tipeg – ..... ,
..... – karom.

8. Másold le a hiányzó toldalékokkal kiegészítve az alábbi szöveget! Válassz a zárójelben található toldalékok közül!

HÁNYFÉLE NÖVÉNY LÉTEZIK?

Parkok... (-*ban*, -*ben*) és kertek... (-*ban*, -*ben*), erdőn és mezőn jellegzetes, zöld és leveles élőlények: növények tömkelege vesz bennünket körül.

Földünk...(-*nak*, -*nek*) alig van olyan pontja, ahol ne élneek növények: a szárazföld... (-*on*, -*en*, -*ön*), a tenger... (-*ban*, -*ben*), a sivatagok...(-*tól*, -*től*) az esőerdőig minden élőhely...(-*on*, -*en*), de még az állati szervezetek belsejé... (-*ban*, -*ben*) is megtalálhatók.

A növények közé tartozik a legkisebb élőlények némelyike – az egysejtű algák: olyan aprók, hogy csak mikroszkóp segítségével... (-*val*, -*vel*) láthatók, és a legnagyobbak közül az Észak-Amerika nyugati részén előforduló mamutfenyők. Mindent egybevetve, a hatalmas és változatos növényvilág több mint 350 000 faj... (-*ból*, -*ből*) áll.

Egyedszámukat tekintve a növények jócskán felülmúlják az állatokat, testtömeg... (-*ban* -*ben*) kifejezve pedig a Föld... (-*on*, -*en*, -*ön*) létező összes élő anyag... (-*nak*, -*nek*) túlnyomó részét alkotják.

9. Elemezd az alábbi szöveg magánhangzóit időtartamuk (rövid vagy hosszú) és hangszínük (magas vagy mély) szerint!

Csodálatosan ragyogó reggel volt ez, tisztára mosott és messze látó. A párák elégték, amint kibújtak a földből, szólt a málinkó, egy kakukk úgy kiabált, hogy az már nevetésnek is beillett, időnként megszólalt egy fácánkakas, jelezve, hogy éppen csak a rendőr hiányzott a közlekedés szabályozására.

Gémek jöttek-mentek, héják és kányák imbolyogtak a nádas felett, egy-egy kárókatona is jött sűrű szárnyalással, és a vadrécék sziszegő röpte egy percre sem állt meg a levegőben.

(Részlet *Fekete István* Tüskevár c. regényéből)

10. Mi az oka annak, hogy a **kút** szóhoz **-nak** ragot, míg a **rigófűtty** szóhoz **-nek** ragot kapcsolunk? Milyen törvény szabályozza ezt nyelvünkben?

kútnak lenni volna jó
utas-ítatónak
diófának vagy a fán
fűttyentő rigónak

rigófűttynek volna jó
lenni bár egy hangnak
jönni-menni volna jó
akárcsak a harmat

(Kányádi Sándor: Sójajtás)

A MÁSSALHANGZÓK

mássalhangzó, zöngés, zöngétlen, rövid, hosszú

A mássalhangzó neve onnan ered, hogy csak egy másik hanggal együtt tudjuk kiejteni.

Például: d → kiejtve *dé*
k → kiejtve *ká*
p → kiejtve *pé*
z → kiejtve *zé*

A mássalhangzó képzésében több beszélőszerv vesz részt, mint a magánhangzókéban.

A mássalhangzó képzésekor a tüdőből kiáramló levegő a szájüregben valamilyen **akadályba ütközik** (egyetlen kivétel a *h*). Képzésükben a hangszalagoktól az ajkakig minden hangképző szervünk részt vesz (tüdő, gégefő, garat, orr, szájüreg, nyelv, fogak). Az akadályt képezheti pl. a két ajak (*b, p, m*), a felső fogsor és az ajak (*v, f*), a nyelv hegye és a felső elülső fogak belső része (*d, t*) stb.

Miután a kiáramló levegő az akadályt leküzdi, **zörej** keletkezik. Ez a **mássalhangzó** alapanyaga.

A mássalhangzók akadályhangok. Megkülönböztetünk zöngés és zöngétlen, rövid és hosszú mássalhangzókat. A magyar nyelvben 25 mássalhangzó van: **b, c, cs, d, dz, dzs, f, g, gy, h, j, k, l, m, n, ny, p, r, s, sz, t, ty, v, z, zs.**

A ZÖNGÉS ÉS ZÖNGÉTLEN MÁSSALHANGZÓK

A levegő útjába az első akadályt a hangszalagok jelentik, rezgésükkor **zöngés** mássalhangzót képezünk, rezgésük nélkül pedig **zöngétlen**.

Zöngésség tekintetében egyes mássalhangzók hangpárokat alkotnak:

zöngés	b	d	dz	dzs	g	gy	v	z	zs	j	l	m	n	ny	r	–
zöngétlen	p	t	c	cs	k	ty	f	sz	s	–	–	–	–	–	–	h

184. Olvasd fel hangosan a következő szó párokat, közben figyeld a beszé-lőszerveid működését!

folt – volt, szár – zár, pár – bár, sír – zsír, tél – dél, pók – bók, szűr – zűr, kép – gép, pap – bab

185. Pótold a hiányzó zöngés mássalhangzókat!

fér – ..., tér – ..., kém – ..., kéz – ..., szár – ..., kong – ..., ősz – ..., por – ..., pont – ..., atya – ..., pompa – ...

186. Másolás közben pótold a szavak hiányzó mássalhangzóit! Ügyelj a helyesírásra!

mo...dó, lé...del, lö...dös, ha...ták, rö...tön, né...dal, é...színkék, sze...fű, ala...zat, la...zi, bici...li

187. Csoportosítsd a következő szavakat a megadott szempont szerint!

patika, feledhetetlen, hastánc, rendőr, kacat, gabona, bableves, rozsda, fattyú, gallér, postagalamb, papucs

Csak zöngés mássalhangzó van benne: _____ .

Csak zöngétlen mássalhangzót tartalmaz: _____ .

Zöngés és zöngétlen mássalhangzó is van benne: _____ .

188. Másolás közben válaszd ki a zárójelből a megfelelő mássalhangzót!

1. A...t (sz, z) a kincset neked kell megkeresni, Gergő! (Móra Ferenc) 2. Az ebédet Matula fő...te (sz, z) az öreg fű...fa (z, sz) alatt, s utána elnyúltunk az árnyékban lustán, boldogan. (Fekete István)

3. A felső kapu nyitva állott, s az örök a földön fekü...tek (*d, t*). (*Móricz Zsigmond*) 4. A vár olyan volt, mint az egérrá...ta (*k, g*) mandulator-ta. (*Gárdonyi Géza*) 5. Álmos ezt egy ellenséges csapat jelzőtüzésnek vélte, s rö...tön (*g, k*) küldte kémeit, hogy megtudják a dolog mibenlétét. (*Népmonda*)

189. Írd ki a versből a mássalhangzókat! Mindegyik után zárójelben tüntesd fel zöngés vagy zöngétlen párját (ha van)!

TAVASZI BODZAVERS

Szoknyát varrat a bodza,
így készül a tavaszra,
csipkés szélút
és puhát,
éppolyat, mint nagyanyja –
mert ha nem varratna,
hát csupasz maradna.

(*Csoóri Sándor*)

190. Írd le a verset! Húzd alá azokat a betűket, amelyeknek van zöngésség szerinti párjuk!

A KERTEKRE LESZÁLLT A DÉR

A kertekre leszállt a dér,
kékülten pereg a levél,
rozsdásra váltak a rétek,
üres a madárfészek.

Lassú, nehéz esők jönnek,
és megcsapkodják a földet,
s ha a hús felhők elfogynak,
a sárban a barmok tocsognak.

Nézd, ez az ősz. De jön a tél.
Hulló tollától a föld fehér.
Hártyás a víz, ez már a jég.
Kék füst száll, csöndes a vidék.

(*Juhász Ferenc*)

(*Képeslap-ábrázolás*)

A RÖVID ÉS A HOSSZÚ MÁSSALHANGZÓK

A kiejtés időtartama szerint minden mássalhangzót ejthetünk rövidebben és hosszabban. Nyelvünkben hosszú mássalhangzó csak a szó belsejében vagy a szó végén fordulhat elő.

• Írásban a hosszú mássalhangzókat betűkettőzéssel írjuk.

Például: reggel, jobb, lejjebb stb.

• Ha kétjegyű betűről van szó, akkor annak csak az első elemét kettőzzük meg.

Például: rosszul, kulccsal, meggyes stb.

• Elválasztáskor azonban mindkét elemet ki kell írni.

Például: rossz-szul, kulcs-csal, megy-gyes stb.

• Az összetett szavakban az összetétel határán mindig kiírjuk mind a két jegyet.

Például: jegygyűrű, díszszemle, bányászsztrájk, idénynytás

191. Olvasd fel a szöveget! Megfigyelheted, hogy egyes mássalhangzókat hosszabban, másokat rövidebben ejtünk. Írd ki a hosszan ejtett mássalhangzókat!

A boszorkány sok-sok mese leggonoszabb szereplője. Természetfeletti erővel rendelkezik. Varázslatokkal saját szolgálatába tudja állítani a szereplőket. A gyerekek félelmetes külseje miatt félnek tőle. Vasorra, bibircsók arca, kellemetlen hangja, görnyedt háta teszi őt negatív szereplővé. Rőzseköteggel a hátán járja az erdőt, királyfiakat varázsol békává, főzetekkel itatja meg a leányokat. Ha bajba kerül, felpattan a seprűnyélre, és elszáll a fellegek felé.

• Keress olyan jelzőket, amivel a boszorkányokat jellemeznéd!

192. Egészítsd ki a következő szavakat a szükséges rövid, vagy hosszú mássalhangzóval!

csi...ag (l, ll), porce...án (l, ll), á...név (l, ll), szá...ás (l, ll), ha...ás (l, ll), ki...ebb (s, ss), sza...ag (l, ll), ga...ér (l, ll), pi...angó (l, ll), á...talános (l, ll), e...ütt (gy, ggy), e...em (l, ll), adó...ág (s, ss), utá...a (n, nn), szó...ő (l, ll), va...on (j, jj), he...eszt (g, gg), zölde... (l, ll), u...as (j, jj), máské...en (p, pp)

193. Mi okozza a jelentéskülönbséget a következő szópárokban? Írd le a szavakat, tüntesd fel zárójelben a szófajukat!

fen – fenn, kötet – köttet, halom – hallom, álld meg – áldd meg, tol – toll, épen – éppen

194. Olvasd el kifejezően a mondat! Ügyelj a mássalhangzók időtartamának helyes érzékeltetésére!

A KIS RÁKÓCZI ÉS A TÉRKÉP

Mesélik, hogy egy alkalommal egy osztrák gróf várában egy térkép ragadta meg a kis Rákóczi figyelmét. Az akkori Magyarország térképe.

Rákóczi magánkívül szaladt a térképhez, mihén keresett, kutatott rajta valamit.

– Mit keres rajta? – kérdezték a melléje rendelt új nevelői, a páterek.

– Munkácsot! – felelte a gyermekifjú.

S mikor megtalálta, szeméből megeredt a könny:

– Munkács! Munkács! – ráborult a térképre és keservesen sírt.

Hazáját, szülőföldjét, otthonát siratta.

A páterek nem értették a dolgot, csodálkozva kérdezték, mi történt vele, mi bántja?

– Nem lehet oly hamar felejteni! – zokogta a hőslelkű gyermek.

(Kárpátaljai mondák)

Mátl Péter:

II. Rákóczi Ferenc és Zrínyi Ilona, 2006

195. Pótold a következő mondatok szavaiban a hiányzó rövid vagy hosszú kétjegyű mássalhangzókat!

1. Ő...el a hűvös szél, az eső miatt gyakran beszorulunk a szobába.
2. A hét végén cirkuszba me...ünk. 3. Az ő...i lombhullatás alapvető értelme nem a meleg megtartása, hanem a nedvesség megőrzése.
4. Tava...al a fák törzsét mé...el me...eltük le. 5. Nagymamám a porhanyós süteményt ropogós me...el sütötte meg.

196. Olvasd el a részletet! Elgondolkoztál-e már azon, hogy kerül vissza a fecske az elhagyott fészkébe? Másold le a szöveget, húzd alá a hosszú mássalhangzókat!

– Én inkább vándormadár lennék – mondtam. – Mert akkor ősszel elmennék, s más tavasszal jönnék vissza. Elmennék jó messzire, s legalább látnék sok világot.

– Azok sem járnak összevissza.

– Hát?

– Mindig ugyanegy helyre mennek, s tavasszal is a tavalyi helyükre jönnek vissza.

– Úgy tudják az utat?

– Úgy! – mondta anyám.

Ezen nagyon elgondolkoztam, mert csodálatosnak tűnt előttem, hogy ez miképpen lehetséges. Sokat láttam s elnéztem néha a fecskét, de az sohasem gondolkozott, hanem mindig repült vagy énekelt. Miképpen tudhat tehát egy ilyen kicsi madár olyan hosszú úton egyenesen hazatalálni! Vagy az a lődörgő gólyamadár, amelyik sokszor gondolkozni látszik ugyan a fészken, de bizonyosan akkor is csak a békákon jár az esze.

(Részlet *Tamási Áron* Bölcső és Bagoly c. regényéből)

A J HANG JELÖLÉSE

197. Vizsgáljuk meg a következő mondatok kiemelt szavait!

Itt valami sav **folyt**, a gőze még most is nagyon **fojt**.

Hej, micsoda **hely** az!

Kibontjuk a kötél **bogját**, hogy átérje majd a **boglyát**.

A díjkiosztás **estéjén** ott voltunk az ünnepelt győztes **estélyén**.

Szűk volt a **sugólyuk**, s így nem fért be a **sugójuk**.

Megfigyelhettük, hogy ugyanazt a hangot kétféle betűvel jelöltük. Miért van ez így? Köznyelvünk hangjai közül már régen kiveszett a régi **ly** hang, írásunk azonban megtartotta az **ly** betűt.

Szabályok a **j** és az **ly** írásához:

1. szó elején

- mindig **j** betűt írunk: *jég, jó, jázmin, jelen* stb.,
kivétel a *lyuk* szó és származékai (pl. *lyukas, lyukaszt, lyuggat* stb.)

2. szó belsejében

- az egyszerű szavakban a **t** előtt és **r** után mindig **j** írandó: *sajt, felejt, hajt, rojt, varjú, borjú, terjed, cserje* stb.
- a toldalék előtt a következő szavakban **ly** írandó: *helytelen, folyik, folyton, folytonosan, folytat, folytán, súly, súlyos, súlytalanság* stb.
- valakinek a tulajdonát jelölő **-ja, -je** toldalék mindig **j**-vel írandó: *kapuja, körzője, almája* stb.
- gyakori a szótőhöz tartozó **-lya, -lye** végződés : *pálya, ibolya, furulya, gólya, gereblye, derelye*

3. szó végén

- egy szótagból álló szavak végén legtöbbször **-j** írandó: *zaj, háj, nyáj, tej, díj, új* stb.
ritkán **ly** íródik: *hely, mély, boly, moly, súly, gally* stb.
- két vagy több szótagból álló szó végén
legtöbbször **-aj**: *kacaj, óhaj, talaj, karaj, tolvaj, zsvaj* stb.
ritkán **-aly**: *tavaly, karvaly* stb.
legtöbbször **-ály**: *akadály, apály, aszály, kristály, osztály, viszály* stb.
ritkán **-áj**: *muszáj, papagáj* stb.
legtöbbször **-ely**: *gerely, pehely, tengely, zsendely* stb.
ritkán **-ej**: *dőrej, zőrej* stb.
legtöbbször **-ély**: *csekély, esély, ünnepély, személy, szenvedély, rejtély* stb.
ritkán **-éj**: *karéj, taréj* stb.
legtöbbször **-oly**: *komoly, mosoly, fogoly* stb.
legtöbbször **-lya, -lye** a végződés: *datolya, derelye, fáklya, gálya, máglya* stb.
ritkán **-ja, -je** : *kopja, szója, tuja, cserje, fehérje* stb.

4. toldalékokban

igékben:

- a felszólító mód jele mindig **j**: *szólj, várj, mosolyogjon, folyjon!*
- a **-ja, -juk, -jük, -játok, -ják** igei személyragok mindig **j**-vel írandók: *látja, mondjuk, kérjük, várjátok, írják* stb.

- az **-ajt**, **-ejt** képző mindig **j**-vel írandó: *felejt*, *hullajt* stb.
- az **-olyog**, **-elyeg**, **-ölyög** igeképző mindig **ly**: *gomolyog*, *émelyeg*, *hömpölyög* stb.

névszókban:

- a **-ja**, **-je**, **-juk**, **-jük** birtokos személyjel mindig **j**: *kapuja*, *hegedűje*, *darujuk*, *heverőjük* stb.
- a **-jai**, **-jei** a több birtok jele mindig **j**: *vejei*, *haverjai* stb.
- a **(j)ú**, **-(j)ű** melléknévképző mindig **j**: *erejű*, *hajú* stb.
- az **-aj**, **-ej** főnévképző legtöbbször **j**: *kacaj*, *zörej*, *dörej* stb.
- az **-ály**, **-ély** főnévképző többnyire **ly**: *rejtély*, *veszély*, *szabály* stb.

5. névmások írásakor

- a **j** hang mindig **ly**: *ilyen*, *olyan*, *milyen*, *semmilyen*, *bármilyen* stb.

kivétel: *vajon*.

6. indulatszókban

- a **j** hang mindig **j**: *jaj*, *hej*, *ej*

198. Olvasd el a szöveget! Figyeld meg a **j** hang jelölését! Jegyezd meg a helyesírásukat!

A NAGYAPÓ UJJA

A gyerekek mágnesvasat vettek és naphosszat azzal játszadoztak...

– Milyen különös – mondták nagyapónak –, hogy a mágnessel minden kis vasat föl lehet venni.

– Hát a diót fölveszi-e a mágnes? – kérdi nagyapó.

– Hogy venné fel – felelik a gyerekek –, hiszen a dió nem vas.

– No – azt mondja nagyapó –, akkor az én ujjam többet tud, mint a ti mágnesvasatok, mert az én ujjam fölveszi a diót.

Azzal kivesz a zsebéből egy diót, az asztalra állítja, s egy-kettő: ott van a dió nagyapám mutatójujján.

A gyerekek nem tudtak hova lenni csudálkozásukban, csak a mindentudó Gergely bácsi nevetett. Ő ugyanis meglátta, hogy nagyapó a dió hegyét észrevétlenül belecsípte az ujjába s azért lóg a dió, nem pedig, mintha a nagyapó ujjja mágneses volna.

(Gárdonyi Géza)

199. Pótold a **j** hangot a szavakban! Ügyelj a hang kétféle jelölésére!

...ámbor, ...ukasztó, ...egenye, o...an, semmi...en, gó...a, nadrág...a, ú...ság, sú..., bú...ik, fo...tat, ra...zol, re...tvény, aszá..., óha..., sóha..., komo..., tuta..., ...ég, ú..., u..., seregé..., befe...ez, le...t, me...ik

200. Mit jelentenek a következő szólások? Írd le őket, majd húzd alá a **j** hangot!

1. Zsindely van a háztetőn. 2. Minden jó, ha a vége jó. 3. Lyukat beszél a hasába. 4. Paszuly se lesz belőle. 5. Ne szólj szám, nem fáj fejem. 6. Semmi jónak nem vagyok az elrontója. 7. Benő a feje lágya. 8. Egy helyen tapogatózunk. 9. Az ujjá köré csavarja.

201. Másolás közben pótold a hiányzó **j** vagy **ly** betűket!

Dere...e, magyar ember ere...e.

Bolond ...ukból bolond szél fú... .

Krumpli ha...ába, ne avatkozz más ba...ába.

• Tudsz-e ilyen tréfás szólásokat?

202. Foglald mondatba a következő szópárok tagjait! Van-e jelentésbeli különbség közöttük?

szájjal – szájjal, fejjel – fejjel, hely – hej

203. Kik is ők? Pótold a nevekből hiányzó **j**-t vagy **ly**-t!

...ános, Ha...nalka, Káro..., La...os, Gerge..., Ibo...a, ...olán, Lu...za, ...ulianna, ...ácint, Mihá..., Szon...a

204. Írjatok **j** betűvel kezdődő keresztneveket! Ki tud többet felsorolni?

A SZÓVÉGI **H** EJTÉSE ÉS ÍRÁSA

Vannak olyan szavaink, amelyekben a szóvégi **h**-t leírjuk, de nem ejtjük. Ezek a szavak a következők: *méh, pléh, céh, cseh, düh, juh, oláh, rüh*.

Például: S amely kardot ő az álnok **csehtől** elvett,
Azzal adott néki örökös kegyelmet...
(Arany János: Toldi)

Ha azonban ezekhez a szavakhoz toldalék járul, akkor kiejtjük a **h**-t: *méhek, rühes, juhász* stb.

Például: Megy a **juhász** számaron.
(Petőfi Sándor)

Léteznek viszont olyan szavaink is, amelyeknek a végén mindig ejtjük a **h**-t: *doh, enyh, bolyh, moh, keh, éh, potroh, sah, Allah, Zilah, kazah, ah*.

Például: De a király lánya nem hagyta őt sem **éhen**, sem szomjan halni. (Illyés Gyula)

205. Olvasd el a szólásokat! Vajon tudod-e, mi a jelentésük?

1. Jóllakott méhnek nem kell a virág.
2. Pléhre csúszik.
3. Egy rühes juh az egész nyáját megrontja.
4. Éhes a cipője.
5. Allah növecsze meg a szakálladat.

206. Írd le az idézeteket! A kiemelt szavakban húzd alá a **h**-t, ha ejtjük!

1. Három nap, három éjjel mindig gyalogolt, **éhen-szomjan**. (Illyés Gyula) 2. Misi most erre a tanárra nézett, ez egy kis kövér, **potrohos** ember volt, hátradőlve ült a széken... (Móricz Zsigmond) 3. Nem okos emberek kellene most a város élére, hanem **dühös** emberek. (Mikszáth Kálmán) 4. Nem halat kell adni az **éhezőnek**, hanem hálót. (Szólás) 5. Az **éhség** a legjobb szakács. (Szólás)

207. Írd le az alábbi szavak **-val**, **-vel** ragos alakját!

potroh, oláh, méh, pléh, doh, sah, cseh, rüh, Allah, düh, kazah

A MÁSSALHANGZÓ-VÁLTOZÁSOK

Sok gondot okozhat számodra azoknak a szavaknak az írása, amelyeket másképp ejtünk, mint ahogy leírunk. Figyeld meg a következő szavakat:

írjuk: *tépdés, mondja, oldja, lökdös, kétség, különben, adhat;*

ejtjük: *tébdés, mongya, olgya, lögdös, kécség, külömben, athat.*

Ezek a változások azért következnek be, mert így könnyebb kiejteni őket. A hangok találkozásainak szabályszerűségei: a **mássalhangzó-törvények**. A szomszédos hangok hatnak egymásra, megváltoztatják egymás tulajdonságait. Ez a jelenség az alkalmazkodás. A mássalhangzók alkalmazkodásának legfőbb esetei: a **hasonulás**, az **összeolvadás**, a **rövidülés**.

A HASONULÁS

Ha két mássalhangzó egymás mellé kerül a beszédben, hat egymásra. Hasonuláskor az egyik a másik hatására megváltozik.

Például: *kapdos* (ejtve: *kabdos*), *meghagy* (ejtve: *mekhagy*), *nézhet* (ejtve: *nészhet*) stb.

A hasonulás lehet: részleges és teljes.

A RÉSZLEGES HASONULÁS

A részleges hasonulásnak két fajtája ismeretes:

- **zöngésség szerinti,**
- **képzés helye szerinti hasonulás.**

A zöngésség szerinti hasonulás a zöngés és zöngétlen mássalhangzók találkozásakor szokott létrejönni. Amikor egy zöngés és egy zöngétlen mássalhangzó találkozik egymással, akkor megfigyelhetjük, hogy az első mássalhangzó hasonul a mögötte álló mássalhangzóhoz. Például: a *népdal* szóban a *p* (zöngétlen) és a *d* (zöngés) mássalhangzók hatnak egymásra. A zöngétlen mássalhangzó zöngéssé szeretne válni. Mivel a *p* zöngés párja a *b*, ezért a kiejtésünkben a *b* zöngés hanggá alakul át. Tehát kiejtve: *nébdal*. A *hegység* szóban a zöngés mássalhangzó zöngétlenné alakul át. Kiejtve: *hetység*.

Zöngés mássalhangzó előtt a zöngétlen mássalhangzók a kiejtésben zöngésülnek. Zöngétlen mássalhangzó előtt a zöngés mássalhangzók a kiejtésben zöngétlenülnek.

A zöngésség szerinti hasonulásban a következő hangpárok vesznek részt:

b – p, d – t, dz – c, dzs – cs, g – k, gy – ty, v – f, z – sz, zs – s.

A *v* hang csak zöngétlenít, de nem zöngésít.

Például: *szívtelen* (*vt – ft*), de *ütve* (*tv*).

A *h* hang csak zöngétlenít, nincs zöngés párja.

Például: *adhat* (*dh – th*).

A részleges hasonulás másik esete az, ha a két hang képzése közti közeledés zöngésség szempontjából páratlan hangoknál a képzés helye szerinti igazodásban jelentkezik.

Például: *különbén, színpad* stb.

A részleges hasonulást nem jelöljük írásunkban.

208. Olvasd el a szöveget! Ügyelj a mássalhangzók ejtésére!

VUK

Lefelé hajlott a nap. Búcsúzóul betekintett még az erdőbe, hol hosszúra nyúlt az árnyék, és a szelíd szemű gerlék halkan kurrogtak. Vörös fényben úszott a fák dereka; hazafelé zümmögtek a méhek, és csengő madárdal fuvalázott ezer hangon.

Aztán halkult az ének...

A völgyben – hol egy tó nyújtózkodott – mind hangosabban szóltak a békák, rekedten kiabáltak a gémek, akik az alvóhelyért veszekedtek, és sziszegő szárnyakkal szálltak a vadkacsák.

Zümmögve-dongva szálltak nagy esti bogarak, és nyomukban árnyként szürke denevérek.

A feketerigó is álomra készülődött. Fuvalója halkán szólt már, tétován, és szerte a fészkekben az énekesek éppen a szemüket akarták lehunyni, amikor felsikoltott a rigó hangja vésszesen, szaggatottan, és meglapult minden élet a fészkek árnyán. A nagy csendbe csattogva vágott bele a rigó izgatott kiabálása, és az egyik bokor alól kiballagott Kag, aki réme volt a környéknek.

(Részlet *Fekete István Vuk* c. művéből)

• Írd ki a részletből azokat a szavakat, ahol zöngésség szerinti hasonulás történt!

209. Olvasd el a szöveget!

MIÉRT TAVASZODIK ELŐSZÖR A DOMBOK DÉLI OLDALÁN?

Mert ott többet és melegebben süt a nap, és korábban olvad el a hó. A napsütötte déli lejtőkön dugja ki lila fejecskéjét az avarból az első ibolya. Ha megfigyelitek a fák és a bokrok déli ágait, azt látjátok, hogy rügyeik sokkal duzzadtabbak, mint az árnyékos, északi oldalon, ahol néha még hófoltok fehérlenek. A déli hegyoldalon korábban ölt friss zöld ruhát az erdő, és vidám széncinege is ott kiáltja először és hangosan: „Kicsit-ér! Kicsit-ér!”

(Schmidt Egon)

- Milyen hangulatot áraszt a leírás? Írd le, majd húzd alá azokat a szavakat, amelyekben részleges hasonulás történt!

210. Pótold a pontok helyére a hiányzó mássalhangzót!

fo...krém, menye...ző, fa...pont, bici...li, ka...zsi, ná...szál, szí...pad,
la...bér, la...zi, rö...tön, hara...tartó, zse...pénz, ra...szolga

211. Írd ki a versből azokat a szavakat szópárok formájában, amelyeknél zöngéesség szerinti hasonulás történt!

DÉLNEK HÚZ A FECSKE, DÉLNEK

Délnek húz a fecske, délnek,
Feszítik szárnyuk a szélnek
az őszi vándormadarak.
Kövér rajokban égre kelnek,
az őszi légben énekelnek
a lassan szálló ég alatt.
A fű kiégett, ősz van újra,
s az ember újra megtanulja
becsülni a meleg nyarat.

(Juhász Ferenc)

Útra keltek a fecskék

212. Olvasd el a szavakat, majd írd le! Húzd alá a hasonló mássalhangzót! Zárójelben tüntesd fel ejtésüket!

fűzfa, csúszda, szegfű, vegytisztítás, népdal, képző, virágcsokor, hozta, lökdös, rézből, képzés, adhat, vasgolyó, szagtalán, szavakból, tűzhöz, mosdás, patakzik

• Két szóval alkoss mondatot!

A TELJES HASONULÁS

Amikor két mássalhangzó találkozik, gyakran előfordul, hogy a két hang teljesen azonossá válik a kiejtésünkben.

Például: *egészség* (szs – ss), *anyja* (nyj – nny), *üljön* (lj – jj) stb.

A teljes hasonulásnak két fajtáját ismerjük:

- az írásban jelölt teljes hasonulás,
- az írásban jelöletlen teljes hasonulás.

Az írásban **jelölt hasonulás** akkor keletkezik, ha:

- egy szóhoz a **-val, -vel, -vá, -vé** rag kapcsolódik. Ebben az esetben a ragok teljesen hasonulnak az előttük álló mássalhangzókhoz, tehát ilyenkor meg kell kettőznünk a szó végén levő mássalhangzót.

Például: *szemmel* (szem + vel), *anyaggal* (anyag + val), *boldoggá* (boldog + vá), *elevenné* (eleven + né);

- az igei toldalékok **j** hangja hasonul az **s, sz, z, dz** végű igékhez.

Például: *nézzük* (néz + jük), *nyess!* (nyes + j), *hisszük* (hisz + jük), *eddz!* (edz + j);

- az **ez, az** névmás **z** hangja hasonul a toldalék mássalhangzójához.

Például: *abban* (az + ban), *ehhez* (ez + hez), *erről* (ez + ről) stb.

Jelöletlen a hasonulás akkor, amikor két mássalhangzó találkozik, és ennek következtében a mássalhangzók teljesen eggyé válnak a kiejtésünkben. Ilyenkor az egyik mássalhangzót elhagyjuk a beszédünkben, a másikat pedig hosszan ejtjük ki. Nem jelöljük írásban a teljes hasonulást a következő hangok találkozásakor:

- **gy + j** ----- fogyjon (*foggyon*)
- **ty + j** ----- atyja (*attyja*)
- **ny + j** ----- anyjuk (*annyuk*)
- **l + j** ----- szóljon (*szójjon*)
- **ll + j** ----- szálljon (*szájjon*)

- **z + s** ----- igazság (*igasság*)
- sz + s** ----- merészség (*merésség*)
- s + z** ----- kis zebra (*kiz zebra*)
- s + zs** ----- kis zsák (*kizs zsák*)
- zs + sz** ----- varázsszó (*varásszó*)
- t + c** ----- átcipel (*áccipel*)

213. Kapcsolj **-val**, **-vel** ragot a következő szavakhoz! Milyen hangváltozás történik?

orvos, gond, mérleg, emberek, szabályok, tervek, ablak, víz, mész, rács, tanács, tengerész, darázs, ponty, ügy, vetemény, úrhajós, zsák

214. Olvasd el a közmondásokat! Figyeld meg a kiemelt szavak kiejtését! Határozd meg a hasonulás fajtáit!

1. A tisztaság fél **egészség**. **2.** Néma gyerekeknek **anyja** sem érti szavát. **3.** Többet **ésszel**, mint erővel. **4.** **Addig** hajlítsd a vesszőt, amíg fiatal. **5.** Szívet **cseréljen**, aki hazát cserél. **6.** Barátodért se tagadd az **igazságot**. **7.** Sok beszédnek sok az **alja**.

215. Írd ki a gyermekmondókából azokat a szavakat, melyekben teljes hasonulás történt!

Tálas fánkkal, hájjal, májjal,
salátával, vadmártással,
lábas tállal, vadmálnával,
bájjal, vággyal, vajjal, lággyal.

216. Írj egy kijelentő és egy felszólító mondatot a következő igékkel!

lerajzolják, lehunyja, kiszámolja

217. Pótold a következő szólások hiányzó szavát!

Többet ....., mint erővel. (*mivel?*)
Ütheti már ..... a nyomát. (*mivel?*)
Nem jó nagy ..... egy tálból cseresznyézni. (*kivel?*)
..... nem lehet verebet fogni. (*mivel?*)
Éhes disznó ..... álmodik. (*mivel?*)

• Tudod-e, mit jelentenek ezek a szólások? Mikor mondhatjuk őket?

218. Írd le a mondatokat! Húzd alá azokat a szavakat, amelyekben teljes hasonulás következik be! A mondat után zárójelben tüntesd fel a két hang kapcsolatát!

1. Azért, ha úgy tetszik, hagyjatok életben, hagyjatok ez éjjel itten megpihennem. (*Petőfi Sándor*) 2. Szállj ki, lelkem, keresd meg hazámat! (*Babits Mihály*) 3. Aki bottal köszön, annak doronggal felelnek. (*Közmondás*) 4. A tisztaság fél egészség. (*Közmondás*) 5. Sípbal, dob-bal, nádi hegedűvel. (*Kosztolányi Dezső*)

219. Pótold a zárójelből a pontok helyére a megadott igék felszólító módú alakjainak egyikét!

1. .... hangosan az ének, hogy messzire ..... a hangunk!
2. Ne ..... a harapós kutyáktól, csak ..... hozzá kedvesen!
3. Akkor se ....., ha nem sikerül megcsinálnod! 4. .... szépen, ha kérdeznak!
(*száll, szól, fél, felel, búsul*)

220. Olvasd el a tanító mesét! Gondolkozz el, hogyan lett belőle közmondás! Magyarázd meg a kiemelt szavak helyesírását!

Sóval terhelt zsákot vitt a szamár. Útközben egy patakon kellett átgázolnia; véletlenül megcsúszott, s beleesett a patakba. A só egy része elolvadt a vízben, s szamarunk **örömmel** tapasztalta, hogy terhe megkönnyebbült.

Tetszett neki a dolog.

Nemsokára ismét arra vette útját; de most **szivaccsal** telt zsák volt a hátán.

Mikor a patakba lépett – szándékosan beleesett a vízbe, mert azt hitte, hogy újra megkönnyebbül a terhe.

De megjárta, mert a szivacs mind teleszívódott **vízzel**, s alig tudott fölkelni és tovább indulni a nagy **teherrel**.

(*Mesekönyvből*)

(*Győri Vilmos*)

A csalfa rendesen magát csalja meg.

• Milyen más közmondás illik még a mesére?

AZ ÖSSZEOLVADÁS

Összeolvadásról akkor beszélünk, amikor két különböző mássalhangzó a beszédünk során összeolvad egy harmadik mássalhangzóvá. Például: *egyszer* (*gy + sz, ejtve: eccer*), *maradj!* (*d + j, ejtve: maraggy*).

A mássalhangzó-összeolvadás lehet: írásban jelöletlen és írásban jelölt.

A jelöletlen összeolvadásnak három esete van:

- amikor a **t**, **n**, **d** végű igékhez kapcsolódik a **j**-vel kezdődő birtokos személyrag vagy személyjel, a felszólító mód jele és a **j**-vel kezdődő tárgyas személyrag.

Például: **t + j** ----- kertjük (*kertyük*)

n + j ----- nénje (*nénnye*)

d + j ----- aludj (*aluggy*);

- amikor a **t** és az **sz**, a **d** és az **sz**, a **gy** és az **sz** mássalhangzók találkoznak, akkor hosszú **c** hanggá olvadnak össze a kiejtés során.

Például: **t + sz** ----- mehetsz (*mehecc*)

d + sz ----- maradsz (*maracc*)

gy + sz ----- egyszer (*eccer*);

- amikor a **t** és az **s**, a **d** és az **s**, a **gy** és az **s** hangok találkoznak, akkor általában rövid vagy hosszú **cs** hanggá olvadnak össze a kiejtésben.

Például: **t + s** ----- mentség (*menccség*)

d + s ----- vadság (*vaccság*)

gy + s ----- irigység (*iriccség*).

Írásban jelölt a mássalhangzó-összeolvadás a -t végű igék felszólító alakjában. Például: ha az *arat* szó **t** hangjához kapcsoljuk a felszólító mód jelét, akkor a következő alakot kapjuk: *arass*. Két esetet különítünk el itt is:

- ha a **-t** végű igét rövid magánhangzó előzi meg, akkor a **t** a **j**-vel **ss**-sé olvad össze.

Például: szeret + j ---- szeress (*szeress*);

- ha a **t** hangot hosszú magánhangzó vagy mássalhangzó előzi meg, akkor a **t** a **j**-vel **cs**-vé olvad össze (**ts**-sel írjuk).

Például: vált + j ----- válts (*válcs*).

Kivétel: a **lát** és a **bocsát** (*lásson, bocsásson*).

221. Olvasd el a közmondásokat! Figyeld meg a kiemelt szavak kiejtését! Milyen hang keletkezett az összeolvadás útján?

1. Amit ma **megtehetsz**, ne halaszd holnapra! **2.** Jobb **kétszer** kérdezni, mint **egyszer** hibázni. **3.** Addig **nyújtzkodjál**, ameddig a takaród ér! **4.** Madarat tolláról, embert **barátjáról**. **5.** Megtalálta a zsák a **foltját**!

222. Írd le a szöveget! Húzd alá azokat a szavakat, amelyekben összeolvadás történt!

NAGYAPÓ LOVAI

Hogy a lovakról folyt a beszéd az asztalnál, nagyapó egyszercsak odafordul a gyerekekhez és így szól:

- Melyik ló tud repülni?
- Egyik se – felelik a gyerekek.
- Hát a holló?

Erre persze minden gyerek azt mondta, hogy csakugyan tud repülni.

De nagyapó tovább kérdezett:

- Melyik ló az, amelyik nem istállóban él, hanem a konyhán?
- Szolgáló – kiáltják a gyerekek.
- Melyik ló jár iskolába?
- Tanuló.
- Melyik ló túri a gyomrában a parazsat?
- Vasaló.
- Melyik ló az, amelyik nem bánja, ha kilógatják a toronyablakon?
- Zászló.
- Melyik ló tud fütyülni?

Erre nem tudtak felelni a gyerekek, míg végre Lacika megszólal az asztal végén:

- Én.

(Gárdonyi Géza)

223. Írd le helyesen a következő szavakat!

olgyuk, hallgattyuk, horgyuk, külgyük, elrontyuk, kezgyed, mulacság, eccer, veszeccség, mennyünk, fáraccság, fáracc, haccor

224. Írd ki a mondatokból azokat a szavakat, melyekben hangváltozás történt! A példa szerint jelöld a két hang kapcsolát!

1. És áldó imádság mellett mondják el neveinket. (*Petőfi Sándor*)
2. Pendül a kapa most, letevé a gazda: csíkos tarisznyáját egy szegre akasztja. (*Arany János*)
3. Bánja, mint a kutya, amelyik hetet kölykedzett. (*Szólás*)
4. Toldi pedig magát serényül forgatja, öklének csapásait sűrűn osztogatja. (*Arany János*)
5. Ne nevessetek az én tanítómon! (*Móricz Zsigmond*)

Például: hegység (**gy + s = ccs**)

225. Olvasd el a mesét! Írd ki belőle azokat a szavakat, amelyekben összeolvadás történt!

A MÉHEK ÉS A MEDVE

Egy görbe fa odvában lakó méhrajhoz nem férhetvén a medve, kíváncsian szemlélte alulról szorgalmát. – Együgyűek! – szólt végre az irigység belőle –, hogy nem unjátok apró cseppekben gyűjtögetni ezt a kis mézeteiket; nekem ugyan nem volna béketúrásom hozzá.

(*Tankönyvből*)

– Azért is nyalogatja uraságod télben a talpát addig, míg mi kényünkre élünk nyári keresetünkkel.

(*Fáy András*)

Aki nem dolgozik, ne is egyék!

• Mire tanít a tanító mese? Milyen más közmondás illik még a meséhez?

A MÁSSALHANGZÓ-RÖVIDÜLÉS

Ha a hosszú mássalhangzót egy másfajta mássalhangzó előzi meg vagy követi, a hosszú mássalhangzó a kiejtésben röviden hangzik. Ezt a kiejtésbeli változást rövidülésnek nevezzük.

- A hosszú mássalhangzó kiejtésbeli rövidülése általában akkor következik be, ha a hosszú mássalhangzóra végződő szóhoz mássalhangzóval kezdődő toldalék vagy utótag járul. Az írás és kiejtés eltér egymástól.

Például: *meggyből* (ejtjük: *megyből*), *hallgat* (ejtjük: *halgat*), *sarkkör* (ejtjük: *sarkör*).

- Ha a hosszú mássalhangzóra végződő szóhoz ugyanolyan mássalhangzóval kezdődő toldalék kapcsolódik, akkor az azonos betűt harmadszor nem írjuk ki.

Például: *szebből* (*szebb* + *ből*), *orra* (*orr* + *ra*).

- Tulajdonnevek írásánál megtartjuk mindhárom betűt, a toldalékot kötőjellel kapcsoljuk.

Például: *Grimm-mel*, *Kiss-sel*, *Tallinn-nál*.

- Ha egy összetett szó előtagja hosszú mássalhangzóra végződik, utótagja pedig ugyanolyan mássalhangzóval kezdődik, akkor az összetételt kötőjellel tagoljuk.

Például: *váll-lövés*, *sakk-kör*, *expressz-szerű*.

226. Toldalékold az alábbi szavakat a megadott toldalékokkal! Írd le a toldalékos szavakat!

toll + *val*, *kisebb* + *ből*, *felvágott* + *val*, *meggy* + *vel*, *jobb* + *ban*,
makk + *val*, *drágább* + *ből*, *petty* + *vel*

227. Lásd el **-val**, **-vel**, **-nak**, **-nek** toldalékkal a neveket!

Kivel?	Kinek?
Mariann _____	_____
Bernadett _____	_____
Adrienn _____	_____
Odett _____	_____

228. Olvasd el a mondatokat! Keresd ki azokat a szavakat, ahol mássalhangzó-rövidülés történik!

1. Szállj ki, lelkem, keresd meg hazámat! (*Babits Mihály*)
2. Amott kerekedik egy fekete felhő. (*Népdal*)
3. Udvarunkon, ablak alatt álldogál egy furá alak. (*Gazdag Erzsi*)
4. Cseppre csepp, csöpög a hólé sűrűn már az ereszen. (*Illyés Gyula*)
5. Egyszer volt egy ember, szakálla volt kender, bükkfa tarisznyája, égerfa csizmája. (*Mondóka*)

229. Alkoss összetett szavakat a következő egyszerű szavak felhasználásával!

mell, gomb, menny, váll, hon, rossz, ott, dörgés, ing, hiszemű, kas, kendő

• Milyen szabályt fogalmazol meg az így keletkezett összetett szavak esetében?

A SZÓTAG. A SZÓTAGOLÁS

*Ecc-pecc, kimehetsz,
holnapután bejöhetsz,
cérnára, cinegére,
ugorj cica az egérre,
fuss!*

Mikor szótagoljuk a szavakat? Például akkor, amikor kiszámoló mondókát mondunk. A mondókákban sokszor nem értelmes szavakat sorolunk, mégis tudjuk, hol végződik az egyik szótag, és hol kezdődik a következő.

Ha egy szót első hallásra nem ért meg valaki, akkor megismételjük lassan szótagolva, így: *kor-cso-lyá-zik*.

Éneklés közben is szótagoljuk a dal szövegét, mindegyik zenei hangra egy-egy szótag jut.

mi

*Az ár-gyé-lus kis-ma-dár nem száll min-den ág-ra,
én sem fek-szem min-den-kor szép pap-la-nos ágy-ba.*

Szállj le, szállj le, gyön-ge kis-ma-dár-ka!

Minden szó annyi szótagú, ahány magánhangzó van benne.

- A magánhangzó egymaga is lehet szótag, de rendszerint egy vagy több mássalhangzóval alkot szótagot.

Például: *di-ó, É-va, te-a* stb.

A szótagolás mind az olvasás, mind az írás elsajátításának fontos lépcsőfoka. Meghatározó szerepe van a szavak elválasztásakor is. Például, ha írás közben a sor végén nem fér ki egy szó, el kell választani. Ilyenkor is szótagoljuk a szavakat: a tőszavakat és a toldalékos szavakat valamelyik szótag határán választjuk el.

Például: *ki-rán-du-lá-son, ve-tél-ke-dő-re* stb.

Csak az összetett szavakat választjuk el másképpen, azaz a szavakat alkotó elemeik szerint.

Például: *vas-út, kül-ügy* stb.

A szótagolás, elválasztás szabályai a következők:

- Az egytagú szavakat nem lehet elválasztani: *szem, áll, kék*.
- A szomszédos magánhangzókat elválaszthatjuk egymástól, mert mindegyikük külön szótag: *le-á-nya-i, fi-ók, vi-asz* stb.
- A két magánhangzó között levő egyetlen mássalhangzót a következő sorba visszük át: *be-tű, ko-sár, ke-rék, Gyu-la* stb.
- A két magánhangzó között levő kétféle mássalhangzó közül az elsőt az előbbi sorban hagyjuk, a másodikat pedig átvisszük a következőbe: *am-per, mor-zsa, bál-na, Bar-tók* stb.
- Ha a két magánhangzó között kettőnél több mássalhangzó van, csak az utolsó kerül a következő sorba: *temp-lom, cent-rum, Veszprém* stb.
- A kétjegyű betűből álló mássalhangzó egy betűnek számít: *va-gyon, ma-dzag, e-dző* stb.
- A **dzs** betűt mindig átvisszük a következő szótagba: *mene-dzser, lán-dzsás*.
- Az **x** mindig a következő szótagba kerül: *ta-xi, ma-xi* stb.
- Az összetett szavakat az összetétel határán választjuk el: *csal-étek, tölgy-erdő, mind-egy* stb.
(szótagolva: *csa-lé-tek, tölgy-er-dő, min-degy*)

230. Írd le szótagolva a következő találós verset!

A KALAP

Kis kalap, nagy kalap,
az erdőben sok akad.
Bokor alatt, fa alatt,
itt is, ott is van kalap.
Sejtettem én, kik azok,
kik hordják a kalapot.
Köszöntem egy jó nagyot:

„Adjon Isten jó napot!”
Nem feleltek amazok,
nem emeltek kalapot...
mert nekik a fa alatt
fejükhöz nőtt a kalap!
No, áruld el, ha tudod.
kik hordják a kalapot!

(Szalai Borbála)

231. Alkoss szavakat a megadott szótagokból!

ti, már, ka, la, nál, sza, pu, za, bú, kó, pát, pa

232. Válaszd el a következő szavakat!

edző, findzsa, pedzi, bodza, menedzser, madzag, halandzsa, gyűrűdzik

233. Az alábbi szavak közül válaszd ki azokat, amelyeket nem lehet elválasztani!

terem, sztráda, Zsolt, stop, tér, móka, stoppol, tea, szár, ing, fia, gyöngy, Gyöngyi, zseb

234. Olvasd el a szövegrészletet! Keresd ki az összetett szavakat! Írd le minden lehetséges helyen elválasztva!

A kis pillangóról Bozóki Ilonka jutott az eszembe, az én kis kék szemű, kék ruhájú tanítványom. Ilonka is a mezőn él, a pitypangok, temondádfüvek, harangvirágok és kikericsok között, mert libapásztor. Kedves kis fehér arcú gyermek. Napestig dalol meg röpköd a mezőn. A minap, hogy a kőhídon megállottam, ott láttam őt a fű között. A fűzbokor árnyékában ült és egy bodzafadarabra öltögetett rongyokat. A fadarabból baba lesz, a rongyokból selyemviganó. Aztán a fadarabot odaszorítja ahhoz az együgyű kis szívéhez. Szereti. Mert a szívnek szeretni kell, ha rongy, ha fadarab!

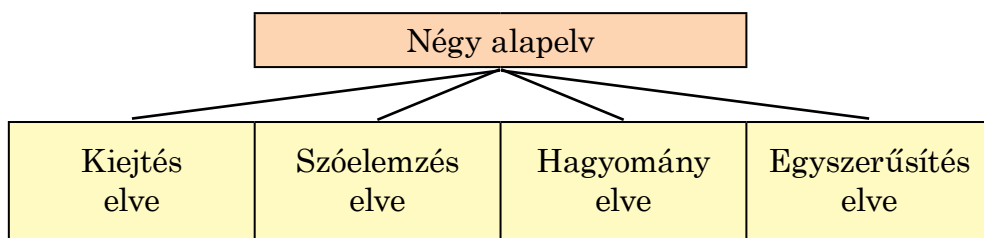
(Gárdonyi Géza: Kék pille)

A MAGYAR HELYESÍRÁS ALAPELVEI

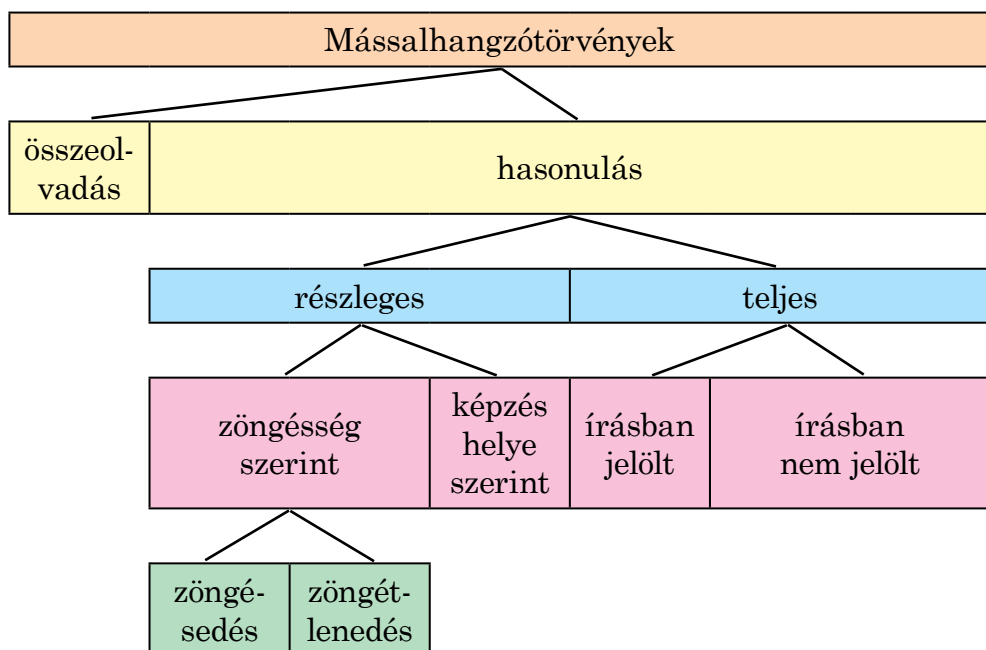
Helyesírásunk **betűíró, hangjelölő, értelemtükröző**, amely törekszik a hagyományápolásra és a gazdaságosságra is.

A helyesírási alapelvek a következők:

1. A kiejtés elve a legáltalánosabb elv. Szavaink nagy részét úgy írjuk le, ahogy kiejtjük (például: *asztal, kép, üzenet* stb.).

2. A több szóelemből álló szavak helyesírását a szóelemzés elve szabályozza úgy, hogy a todalékos szavakban világosan felismerhetők legyenek a todalékok és a szótő. A szóelemzés elvének érvényesítéséhez nélkülözhetetlenek a **mássalhangzótörvények**.

3. A hagyomány elve a régi családneveket (például: *Széchenyi*, *Kossuth*) és az *ly* betűvel írt szavakat (például: *sírály*, *osztály*) rögzíti.

4. Az egyszerűsítés elvét már korábban is alkalmaztuk. Két esetet különítünk el:

- hosszú kétjegyű mássalhangzónak csak az előtagját kettőzzük meg (például: *hattyú*, *asszony*).

Kivétel az összetett szavak (például: *jegygyűrű*) és az elválasztás (*asz-szony*).

- a hosszú mássalhangzóra végződő szavak toldalékos alakjában, ha jelölt teljes hasonulás történik, akkor a szabályos három mássalhangzó helyett csak kettőt írunk (például: *toll* + *val* = *tollal*).

235. Írd le a megadott szavak zöngés, illetve zöngétlen párját!

seb, doboz, fok, agár, ősz, láb, tél, pók, sír

236. Toldalékolj a következő szótöveket **-ban**, **-ben** határozóragokkal!

patak, kulacs, kert, nádas, dísz, széf

- Olvasd fel a toldalékos szavakat! Hogyan változott meg a szótó utolsó mássalhangzója a kiejtésben?

237. Keresd ki a hibásan írt szavakat! Írd le helyesen őket! A szótagolás segít a feladat megoldásában.

ablagban, túszhöz, athat, risspor, szegfű, vízszint, lögdös, aszt

238. A pontok helyére pótolod az **ny** vagy **nny** mássalhangzókat! Melyik az a szó, amelyet kétféleképpen is írhatunk?

me....ezet, me...ország, me...bolt, me...kő, me..., me...dörgés, me...egző, me...asszony

239. Pótolod a szavakban az **s** vagy **ss** mássalhangzókat! Jegyezd meg a helyesírásukat!

bölcse...ég, alja...ág, adó...ág, adott...ág, kötele...ég, frisse...ég, felelő...ég, veszte...ég, képe...ég, sürgő...ég, emberie...ég

240. Elemezd az alábbi vers mássalhangzóit időtartam és zöngésség szerint!

JÖTT AZ ŐSZANYÓ

Jött az őszanyó
hideg széllel,
aransárga
vízfestékkal,
sárgák lettek
a levelek,
fújtak, fújtak
őszi szelek.

Fújtak, fújtak
őszi szelek,
lehullottak
a levelek.
Ott vannak
a fák alatt.
Látod a sok
aranyat?

(Osvát Erzsébet)

241. Másolás közben írd le helyesen a zárójelbe tett szavakat!

– Felkelés, lurkó!

Nagyapa (költöt) így. Miklós gyorsan (fölugrot). De olyan álmos volt, hogy majdnem (viszaesett). Anya jött nagy csupor (tejel), fehér (kenyérel). Miklós csak (nészte) a tejescsuprot és anyát... Holnap már nem (látja). Elszorult a torka, de mosolyogni próbált.

Derékig megmosakodott a (kutnál). Mögötte kakas kukorékolt, és Bundás ugatott. Ismerős, megszokott hangok. Holnap már (eszt) se (hajja). Aztán már a reggeli előtt ült. Két kézre (fokta) a nagy

csuprot, szinte elveszett mögötte. (Édesannya) szép darab szalonnát kanyarított a kenyérre.

(Részlet *Mándy Iván* Egy festő ifjúsága c. művéből)

242. Írd ki a versrészletből azokat a szavakat, melyekben mássalhangzóváltozás történt!

EREDJ, HA TUDSZ!

(*Részlet*)

Eredj, ha tudsz...
Eredj, ha gondolod,
hogy valahol, bárhol a nagy világon
könnyebb lesz majd a sorsot hordanod,
eredj...
Szállj mint a fecske, délnek,
vagy északnak, mint a vihardár,
magasából a mérhetetlen égnek
kémleld a pontot,
hol fészekrakó vágyaid kibontod.
Eredj, ha tudsz.

(*Reményik Sándor*)

243. Olvasd el a tanító mesét! Írd ki csoportosítva a szövegből azokat a szavakat, melyekben hangváltozás történt!

NE IGYÁL A MEDVE BŐRÉRE!

Összebeszélt egyszer három cimbora, hogy ártalmatlanná teszik a közeli erdőben garázdálkodó medvét. A vadászat előtt betértek egy csapszékbe, s jól teleették, itták magukat. Mivel pénzük nem volt, azt ígérték a csaplórosnak, hogy tartozásukat a medve bőrének árából fogják kifizetni.

A vadászat azonban balul ütött ki. Ahogy meglátták a medvét, úgy megijedtek, hogy az egyik elszaladt, a másik fölmászott egy fára, a harmadik pedig elnyúlt a földön, és halottnak tette magát.

A medve ehhez cammogott oda, körülszaglászta, megforgatta, majd abban a hiszemben, hogy döggel van dolga, otthagya.

Nemsokára előmerészkedett a két másik cimbora.

– Mit súgott a füledbe a medve? – kérdezték a földön fekvő társukat.

– Csak azt mondta – válaszolta az ijedtségtől még mindig félholtan –, hogy máskor sohase igyunk a bőrére, amíg őt magát meg nem fogjuk.

(O. Nagy Gábor nyomán)

244. Írd le a verset szótagolva!

Tudja meg a világ!

Bodzaág, bodzaág!

Tudja meg a nagyvilág:

puha bélű bodzaágból

én faragtam furulyát!

Hogyha szól, zengve szól

füttyös kedvű hangszerem –

még a tölgyfán szunyókáló

bölcs baglyot is felverem.

Bodzaág, bodzaág,

rigóhangú bodzaág,

szívderítő dalaidért

irigyel a fél világ.

(Szalai Borbála)

245. Írd le a verset szótagolva! Húzd alá azokat a szavakat, ahol hangtani változás történt!

MAKK-EMBERKE

Makkot szedtem egy tölgy alatt,

gyorsan telt a nagy kalap.

Tudtam én már előre,

mit csinállok belőle:

kutyát, macskát,

golyát, darut,

zsiráfot is,

hosszú nyakút,

csacsit, lovat,

bocit, kecskét,

s a végén egy –

makk-emberkét...

Makkból lesz a hasa, feje,

gyufaszálból lába, keze...

Makk-kalap lesz a kalapja,

hogy ne fázzon a kobakja...

(Szalai Borbála)

246. Olvasd el a szöveget! Írd ki azokat a szavakat, melyekben hangtani változás történt!

A NYELVRŐL – ISKOLÁSOKNAK

(Részlet)

Sok mindent hagy örökül egyik nemzedék a másikra – de mind között a legfontosabb a nyelv. Ez a hagyomány hordozza az évezredekben összegyűjtött tudásunkat, közvetíti az időben, s így folytonosságot biztosít az értelmes emberi életnek.

De nemcsak az ismereteinket őrzi és nyújtja át korról korra, emberről emberre, hanem ő maga ösztökél arra, hogy többet ismerjünk meg a világból: több dolognak adjunk nevet. Vagyis több dolgot érintünk meg a gondolatunkkal. Mert a nyelv gondolat: az tehát, ami egyedül képes birtokunkba adni a világot. A legértékesebb minden lehetséges között, mert értelmét is csupán akkor tárja fel, ha szavakkal kezdjük felruházni.

A nyelvet jól és szépen használni egyike a legnagyobb örömöknek. Megnyugtató beteljesedést jelent, amikor valamihez pontosan illő, tartalmát hiánytalanul kifejező szót találunk. Megérteni akkor kezdünk valamit, amikor beszédünk tárgyává tesszük, s sajátunknak akkor mondhatjuk, amikor megtaláltuk a nevét.

TÉMAZÁRÓ

Kérdések és feladatok

1. Válaszolj a kérdésekre!

- Hogyan képezzük a mássalhangzókat?
- Hány mássalhangzót ismersz? Sorold fel őket!
- Hogyan különböztetjük meg a mássalhangzókat?
- Mikor zöngés, és mikor zöngétlen a mássalhangzó?
- Melyek azok a mássalhangzók, amelyeknek nincs zöngétlen párjuk?
- Hogyan jelöljük a **j** hangot?
- Mit tudsz a szóvégi **h** ejtéséről és írásáról?
- Milyen mássalhangzó-változásokat ismersz?
- Milyen eltérés van a szótagolás és az elválasztás között?

2. Pótold a hiányzó mássalhangzót, a **-j** hangot jelölő megfelelő betűt!

apá..., aszá..., ba..., tala..., bo..., fo...ik, sü...ed, kristá..., pó...a, bó...a,
a...tó, ...uk, tava..., teava..., erké..., ma...om, zsiva..., má...

3. Rakd helyes sorrendbe a betűket! A kapott szavakat állítsd betűrendbe!

*réfűsz, csózak, jóhidé, jast, lyasték, semely, gobaly, dszeís, icsksó,
lucsk*

4. Mondd másképpen az alábbi szavakat (**dz** vagy **dzs** betűvel)! Két szó-
val alkoss mondatot!

zsineg _____

szúrófegyver _____

sportolókat készít fel _____

indiai fejedelem _____

5. Olvasd el a verset! Írd le csoportosítva a rövid kétjegyű és a hosszú
kétjegyű mássalhangzókat!

Erdő mélyén barangolunk,
hegyen, völgyön messze jutunk.
Könnyű szellő lengedez,
ezer levél táncba kezd.
Reccsen a gally, rigó füttyent,
majd a csend átölel minket.

(Szilágyi Katalin)

6. Folytasd a szócsaládok építését a minta szerint! Figyelj a **j** és a **ly** be-
tűkre!

Például: *folyik, folyó, folytat, folytatás, folydogál, ...*

lyuk _____

hely _____

új _____

7. Írd le szótagolva a kiszámolót, majd rendszerezd a szavakat attól füg-
gően, hogy hány szótag van bennük!

Megmosdott a tulipán,
harmat csillog rajta,
piros szirma pirosabb,
mint a lányok ajka.

Tulipiros tulipán,
tuli-tuli tarka.
Ki messze lát szaladjon,
ez a fogó, rajta!

Egytagú szó (1 magánhangzó van benne): _____

Kéttagú szó (2 magánhangzó van benne): _____

Háromtagú szó (3 magánhangzó van benne): _____

8. Írd le a következő szavakat az elválasztás szerint csoportokba!

ceruza, monda, erdő, madzag, kertben, sortban, kendő, tányér, újság, kecske, edzés, fenyves, boltból, hordta, füzet, ernyő, tartja

Például: ce-ru-za   er-dő   mond-ta

9. Olvasd el a verset! Írd ki azokat a szavakat elválasztva, amelyekben hosszú kétjegyű mássalhangzót találsz!

Szél dűnnyög a nádas fölött,
altatódalt dudolász.
Békák kórusa dalra kel,
kuruttyol a vízi világ.

Szél szisszen a nádas fölött,
hattyú ring a tó vizén,
holdsugár a takarója,
könnyű álmod ígér az éj.

(Szilágyi Katalin)

10. Az alábbi betűsorból nyolc szót tudsz összeolvasni. Szótagról szótagra haladj! Írd le a szavakat szótagolva!

SIMADÁRDARABLÓBÁLNARANCS

A SZAVAK VILÁGA

hangalak és jelentés, hangutánzó, hangulatfestő, egyes többjelentésű szavak

A **nyelv** az az eszköz, amivel az emberek a gondolataikat szóban és írásban kifejezik. A **nyelv hangokból, szavakból, mondatokból** és ezek használatának **szabályaiból** épül fel.

Mi a magyar nyelvet használjuk. **Nyelvünknek azt a kis egységet, aminek jelentése van, szavaknak nevezzük, tehát a szavak jelentéssel bírnak.**

Ha kimondunk egy szót, akkor a kimondott szó képe megjelenik a szemünk előtt. Például, ha kimondod, hogy alma, akkor az alma képe megjelenik előtted.

alma =

Viszont, ha csak összevissza rakunk betűket egymás mellé, aminek nincs jelentése, akkor azok nem szavak, csak betűsorok lesznek.

A HANGALAK ÉS A JELENTÉS KAPCSOLATA

Minden szónak van hangalakja és jelentése. Minden szó értelmes hangsor, és ezekhez valamilyen jelentés kapcsolódik.

SZÓ = HANGALAK + JELENTÉS
(SZ = H + J)

HANGUTÁNZÓ SZAVAK

A hangutánzó szavak hangalakja jellegzetes hangokat, zörejeket utánoz.

Jele: H → J

Csoportjai:

- állathangok utánzása (*kukorékol, csiripel, mekeg*);
- természeti jelenségek hangjának utánzása (*csobog, dörög, süvít*);
- tárgyak hangjának utánzása (*csattog, ketyeg, zakatol*);
- emberi hangok utánzása (*sóhaj, fütyönt, visít*).

247. A nevük alapján állapítsd meg, mely állatokról van szó!

Brumi, Breki, Kukori, Kotkoda, Uhu

248. Egészítsd ki hangutánzó szavakkal a szöveget! Ügyelj az egységes stílushatásra, és kerüld a felesleges ismétlődést!

1. Kardok ....., ... a csákány, a dárda ....., ... a páncél.
2. A jobb oldalon ..... a puskák, ... a golyók.
3. Az ágyúk is ....., ... kezdtek.
4. A katonák ..... összevegyült a fegyverek .....
5. Nemsokára ..... a kürt, ... a trombita, ... a dobok.
6. A két sereg visszavonult.
7. Valahol ..... egy paripa.
8. A csataterőről csak a sebesültek ....., ... hallatszott.

249. Válogasd ki a hangutánzó szavakat!

...Puffog pöfögve, dohog lihegve,
 Hasában hőség izzik sziszegve...
 Indul a – sínen a – masina – lassan,
 Nyikorog – csikorog – csetten és – csattan –
 Húzza a vonatot, robotol egyre,
 Zihálva zakatol, robog a hegyre,
 Száguldva vágat át völgyeket, földeket,
 Gyorsulva, gyorsulva fut, mint a fürgeteg...

(*Julian Tuwim: A mozdony*)

250. Nevezd meg azokat a hangutánzó igéket, amelyek a következő fogalmakra jellemzők lehetnek!

eső
 óra
 szél
 kenetlen kerék
 szú

lomb
 harang
 szalma,
 szarka
 vércse

251. Válaszolj az alábbi kérdésekre! Magyarázd meg, hogyan alakultak ki a hangutánzó igék!

Mi kuruttyol?
 Mi kelepel?
 Mi csobban?

Mi cincog?
 Mi nyávog?
 Mi brummog?

HANGULATFESTŐ SZAVAK

A hangulatfestő szavak cselekvést ábrázolnak vagy tulajdonságokat jellemeznek hangzásukkal.

Ezekkel a szavakkal mondandónkat szoktuk díszíteni, hangulatosabbá varázsolni.

Például: *otromba, bandukol, cammog, pipogya*

Jele: **H → J**

252. Olvasd el figyelmesen *Weöres Sándor* versét! Mivel érzékelteti a költő a táj hangulatát? Szavakkal meséli vagy hanghatásokkal érzékelteti?

SZÁNCSENGŐ

Éj-mélyből fölzengő
Csing-ling-ling-száncsengő.
Száncsengő -csing-ling-ling
Tél öblén halkán ring.

Földobban két nagy ló,
Kop-kop-kop- nyolc patkó.
Nyolc patkó -kop-kop-kop
Csönd-zsákból hangot lop.

Szétmálló hangerdő
Csing-ling-ling-száncsengő.
Száncsengő -csing-ling-ling
Tél öblén halkán ring.

• Írd ki a versből a hangutánzó szavakat!

253. Másold le az idézeteket, húzd alá a hangutánzó szavakat! Mit utánoznak ezek a szavak?

- a) Rezzent a vén szél: szisszent, jött a szél;
villám rándult, mint megrántott kötél;
egy percnyi csönd. És bömbölő haragra
fakadt a vihar százezer harangja.

(*Illyés Gyula*)

- b)** Mi kopog?
Mi kopog?
– Harkály vagyok, kopogok.
Nem is tudom mióta
vár rám ez a diófa.
(Weöres Sándor)

- c)** Koccan a korsó, csobban a
víz, – azon mereng a lepke:
a gyűrűző vízre szálljon-e,
vagy a cserepekre.
(Kányádi Sándor)

- d)** Gesztenyefa tetejét
ellepte vagy száz veréb:
csiripelnek, hangoskodnak,
éktelen nagy lármát csapnak.
(Szalai Borbála)

254. Gyűjts olyan hangulatfestő szavakat, amelyek a megadott jelentéseket fejezhetik ki!

lassan, aprólékosan, kitartóan foglalatoskodik valamivel _____
észbeli gyarlóság, hiányosság _____
lustán, nehézkesen, meg-megrogyadozva jár _____
aluszékony természetű _____
tehetetlen _____

255. Válogasd ki a hangulatfestő szavakat!

alszik, babrál, dörmög, hópehely, leskelődik, szeleburdi, nyim-nyám, liheg, ostoba, sertepertél, fricska, hajadon, csonka, lompos, szunnyad, halk

246. Egészítsd ki a szöveget odaillő hangulatfestő szavakkal!

1. A sarokban egy ..... kisfiú ..... .
2. Elmélyülten ..... valamit (v. valamivel).
3. Anyja háromszori kiáltására nehezen ..... , és megszeppenve ..... a konyhába.
4. – Egész nap azzal a vacakkal ..... ! – ..... az anyja.

257. Olvasd el Weöres Sándor versét! Keresd meg benne a hangutánzó és a hangulatfestő szavakat!

Kinn voltam a rengeteg erdőn,
medvét láttam kúszni a lejtőn,
tíz körömmel másztam a fára,
megszökött a medve vacsorája.
Lompos medve brummogva ballag:
„Mászni könnyű ilyen fiatalnak,
mennyi szégyen ér most vén-koromra,
kulloghatok éhesen odumba.”

258. Milyen hangulatfestő szavakkal tudnád jellemezni a következő tevékenységeket: *járás, nevetés, sírás*? Írj minél több példát! Csoportosítsd a szavakat pozitív és negatív jellegük szerint!

259. Gyűjts olyan hangulatfestő szavakat, amelyek az emberek vagy az állatok mozgását érzékeltetik!

260. Alkoss mondatot az alábbi hangulatfestő szavakkal!

gubbaszt, felcihelődik, kívánszorog, dadog, ötöl-hatol, fintorog, kullog

AZ EGYJELENTÉSŰ ÉS A TÖBBJELENTÉSŰ SZAVAK

A szavaknak van hangalakjuk és ahhoz kapcsolódó jelentésük.

Ha **kimondjuk** az *alma* szót, az a szó **hangalakja**. Mikor **kiejtjük**, rögtön **eszünkbe jut** a piros és kerek gyümölcs. Talán még az ízét is fel tudjuk idézni. Ez az *alma* **jelentése**.

AZ EGYJELENTÉSŰ SZAVAK

Egyjelentésű szavaknak nevezzük azokat a szavakat, amelyek hangalakjához csak egyetlen jelentés társul.

Jele: H — J

könyv =

A magyar nyelvben kevés **egyjelentésű** szó van, elsősorban az összetett szavak és a szakszavak tartoznak ide.

Például: *esőcsatorna, napernyő*

261. Válaszd ki az alábbi felsorolásból azokat a szavakat, amelyek csak fogalmat jelölnek!

sakktábla
tábla
gém
csizmadia
toronyóra
daru

óra
szivárvány
húség
korona
hangvilla

262. Foglald mondatba a **napóra**, a **homokóra**, a **toronyóra** szavakat!

263. Határozd meg az alábbi szavak jelentését!

gally –
talpalatnyi –
süllyed –
guggol –
hágcsó –

halandzsa –
hályog –
gyűrű –
ujj –
gramm –

264. Mire gondoltunk? A megadott jelentéshez nevezd meg a hangalakot!

a) Puha anyagból készült ruhadarab, amit a lábfejen viselnek, és általában bokáig vagy térdig ér.

b) Vízszintes felületű tárolóhely, amely különféle tárgyak elhelyezésére szolgál.

c) Olyan gép, amelyben ruhát lehet mosni.

d) Felül nyitott edény, amely díszítésre vagy vágott virágok tárolására szolgál.

e) Kétkerekű jármű, amelyet pedálok segítségével lábbal vagy (kisebb) motorral lehet hajtani.

f) Szavakkal játszott fejtörő.

265. Párosítsd a családnevekhez a megfelelő foglalkozást!

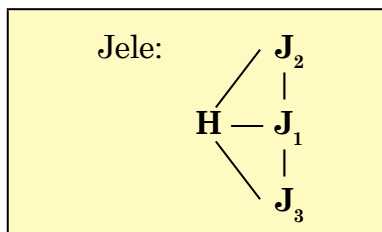
Varga	kerékgyártó
Csiszár	fazekas
Bognár	lábbeli készítő
Porkoláb	fegyverkovács
Kalmár	hordókészítő
Gelencsér	börtönőr
Gulyás	kereskedő
Takács	szövetkészítő
Kádár	marhapásztor

A TÖBBJELENTÉSŰ SZAVAK

Többjelentésű szavaknak nevezzük azokat a szavakat, amelyeknek a hangalakjához két vagy akár több jelentés is társul.

Ez azonban nem az egyetlen ismertetőjele a többjelentésű szavaknak.

A többjelentésű szavak második és további jelentései az elsődleges **alapjelentésből fejlődtek ki.**

Többjelentésű szó például a **zebra**. Jelent:

1. fekete-fehér csíkos állatot;
2. az úttesten található fehér csíkokat, amelyek a gyalogátkelőhelyet jelzik.

1.

zebra =

2.

A szavak többértelműségét **poliszémiának** nevezzük, így a többjelentésű szavakat **poliszém szavaknak** hívjuk.

Többjelentésű szó például a **levél**:

1. a fák lombjain lévő zöld növény;
2. a postás által hozott levél.

1.

levél =

2.

További példák többjelentésű szavakra

Körte: eszünkbe jut róla a sárga gyümölcs, valamint a világításra használt eszköz, amit a lámpába csavarunk. A világító tárgynak ugyanolyan alakja van, mint a gyümölcsnek, a két szó jelentése között kapcsolat van.

Daru: eszünkbe juthat róla a madár, amit darunak hívunk, de az a magas gép is, amit építkezéseknél szoktak használni. A két jelentés között kapcsolat van: a madárnak hosszú a nyaka, és a gépnek is van egy hosszú szerkezete, aminek a segítségével a magasan lévő dolgok elérhetők.

Például: *fül = érzékszerv*
kancsó füle
a könyv behajtott sarka

266. Keresd meg a **csiga** szó többjelentésű változatait! Foglald azokat mondatba!

267. A következő mondatokból kiderül, hogy mit jelentenek a vastag betűvel írt szavak. Mondjatok olyan mondatokat, amelyekben ezeknek a szavaknak más a jelentésük!

Csörög az **óra**, fel kell kelni. Miért csörög, hiszen ma nincs **iskola**? Persze, elutazunk, **hétkor** indul a vonat. Milyen jó, hogy szép **idő** van. Még nem **süt** a **nap**, de az **ég** nem felhős. Elviszem a tollaslabdám, talán lesz ott valaki, aki **játszik** velem.

268. Miben hasonlít? Hogyan magyaráznátok meg?

Miért pislog a fénysorompó?

Hogyan lehet valakit melegen vagy hidegen fogadni?

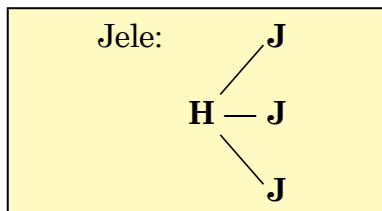
Miért körte a hagyományos égő neve?

Miért toll az írószer neve?

AZONOS ALAKÚ SZAVAK

Az azonos alakú szavak hangalakja egyforma, jelentésük azonban eltérő, közöttük semmi összefüggés nincs.

Például: *ár = áru értéke, cipésszámszám, áramló víztömeg, terület mértékegysége*

Az azonosság idegen szóval **homonímia**, az azonos alakú szavakat **homonimáknak** nevezzük. Csoportjai:

- **szótári homonimák** (a szavak szótári alakjának azonos alakúsága): *csap, dob, ég, vár*,
- **nyelvtani homonimák** (toldalékos szóalakok azonos alakúsága): *merek* (levest merek, vagy merek úszni),
- **vegyes típusú homonimák** (a szótári alakok és a toldalékos szóalakok azonos alakúsága): *hasad* (a te hasad, vagy hasad a nadrágom).

269. Keresd meg a mondatokban az azonos alakú szavakat!

1. A boldogság tört szárnyú madara vergődik a tenyeremen. (Kányádi Sándor) 2. A színész után virág s tövis terem, a színész élete öröm és gyötrelém. (Petőfi Sándor) 3. Elbitangolt csikónyi álmom, idegen erdők zöldjét járom. (Füzesi Magda) 4. S mikor a nap fent ragyog már az ég közepében, abbahagyják a tanulást s hazaszállnak szépen. (Zelk Zoltán) 5. Nincs az úton semmi nyom, csak amit a kánya von .... (Gazdag Erzsébet) 6. Bölcsőben sír az éber csecsemő, bölcső előtt a dajka zeng – el szokják a dalok altatni őt. (Petőfi Sándor)

270. Foglald mondatba az alábbi azonos alakú főneveket és igéket!

vár – vár, nyúl – nyúl, áll – áll, fog – fog, fűz – fűz, nyír – nyír

271. Pótolj azonos alakú szavakat a mondatokba!

Sok kisgyerek _____ a sötétben.

Mindkét _____ igyekszik meggyőzni a másikat a maga igazáról.

Mindent megteszek azért, hogy jó tanuló _____.

A _____ ellepték a szemétdombot.

Az utasok türelmetlenül _____ a buszra.

A _____ meg kell erősíteni az egyik bástyáját.

272. Keresd meg azt a szót, amelynek jelentése mind a két szónál azonos!

turbános nép – _____ – zúzok
hajítod – _____ – ütőhangszerek
betűnként olvas – _____ – tűvel beleilleszt

273. Írd le a mondatokat! Húzd alá az azonos alakú szavakat!

Éjszaka nem merek egyedül kimenni a házból.
Estére beborult az ég.
Bár hűvös volt aznap, mégis lementünk a strandra.
Ne szólj szám, nem fáj fejem.
A fal mögött ott a szekrény.

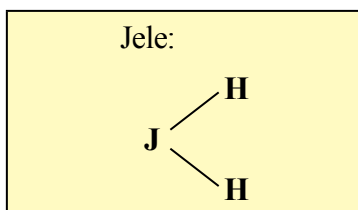
ROKON ÉRTELMŰ SZAVAK

A rokon értelmű szavak hangalakja különböző, de jelentésük azonos vagy nagyon hasonló.

Több hangalak hallásakor vagy olvasásakor egy jelentés tudatosul az emberben. Ha a szavak fogalmi jelentésének egy-egy elemében is van valamilyen árnyalatnyi különbség, vagy ha az egyik szó a másikhoz képest valamilyen érzelmi, szemléletbeli többletet fejez ki, tágabb értelemben vett rokonértelműségről beszélünk.

Például fokozati különbség van a *fut*, *szalad* rokon értelmű igék között, szemléletbeli eltérés az *énekel* és a *kornyikál* között.

Csoportjai:

- azonos jelentésű szavak**

Például: *eb* – *kutya*, *kerékpár* – *bicikli*, *kukorica* – *tengeri*,
burgonya – *krumpli* – *kolompér*,

- hasonló (nem teljesen azonos) jelentésű szavak**

Például: *kiabál* – *ordít* – *üvölt*, *eszik* – *falatozik*.

A rokonértelműséget idegen szóval **szinonímiának**, a rokon értelmű szavakat **szinonimáknak** nevezzük.

274. Igazoljátok egy-egy mondattal ezeknek az alakpároknak a jelentése közötti különbséget!

evezősök – evezősek, daruk – darvak, felelősök – felelősek

275. Keresd meg az alábbi szavak rokon értelmű párját, de ne változtass az ige alakján (mód, idő, szám, személy)!

felrakja
esteledett
őrzi őket
kutat

néz
megy
tanul
cipeli

276. Határozzátok meg az alábbi rokon értelmű szavak jelentését!

csipeget, ebédel, étkezik, falatozik, felfal, fogyaszt, habzsol, lakmározik, majszol

277. Hogyan esik az eső? Hányféleképpen fejezhetjük ki? Folytasd a sort!

szítál, permetez _____

278. Sok-sok szavunk, kifejezésünk van arra, ha valaki beszél. Határozd meg az alábbiakat!

Ki gagyog?
Ki fecseg?
Kik beszélgetnek?

Kik vitatkoznak?
Kik nyilatkoznak?
Kik szónokolnak?

279. *Petőfi Sándor* A puszta télen című verséből idézünk. Határozd meg a kijelölt szavak rokon értelmű változatát!

Hej, mostan puszta ám igazán a puszta!
Mert az ősz olyan **gondatlan** rossz gazda;
Amit a **kikelet**
És a nyár **gyűjtöget**,
Ez nagy könnyelműen mind **elfecsérli**,
A sok kincsnek a tél csak hűlt helyét leli.

Markó Károly: Magyar alföld gémeskúttal, 1853

280. A kiemelt szavakat helyettesítsd rokon értelmű szavakkal!

Megdördült a **mennybolt**.

A tűz erősen **lángolt**.

A kenyeret **megvágja**.

A fazékban **forr** a leves.

Nyolc **személy** jelentkezett a versenyre.

Az a **fontos**, hogy ne félj.

281. Írj az alábbi szavakhoz egy-egy rokon értelmű szót!

kedves – _____

csinos – _____

jókedvű – _____

kiabál – _____

bánatos – _____

282. Keresd meg az alábbi szavak rokon értelmű szavait! A kapott kifejezések kezdőbetűiből egy új szót kapsz eredményül.

dühít – _____

verejtékezik – _____

jegykezelő – _____

csahol – _____
zászló – _____
fondorkodik – _____
könnyhullás – _____

283. Írd ki *Petőfi Sándor* János vitéz c. művének részleteiből a hangulatfestő szavakat! Keress hozzájuk rokon értelmű megfelelőket!

Jancsi csak ballagott sötét árnyékával
S elméjének sötét gondolkozásával ...

Mikor a nap elért az ég tetejére,
Eszébe jutott, hogy falatozni kéne,
Tennap ilyen tájban evett utoljára,
Meg alig is bírta lankadó lába.

284. Az alábbi feladatokat próbáld rokon értelmű szavakkal kifejezni, mégpedig olyanokkal, amelyek között csak egy betű a különbség!

Például: *zokogó szerző* = *síró író*

élénk mezei rágcsáló
egyiptomi fogoly
puha fekhely
kopott (régi) úrmérték
tökéletes elme
vándor (öreg) szőlőlé
éleselméjű hím juh
deresedő apa, ill. anya

285. Határozd meg az alábbi szavak jelentését! Pótold a mondatok kihagyott helyére! Többféle változatot készíts!

talán –	mindenesetre –
valószínűleg –	állítólag –
alighanem –	kétségkívül –
bizonyára –	igenis –

Szombaton _____ kirándulni megyünk.

A híres művész várva várt fellépése _____ elmarad.

A kísérletet _____ meg kell ismételni.

Nem tudott ajtót nyitni a csengetésre, mert _____
öltözködött.

HASONLÓ ALAKÚ SZAVAK

Többször előfordul, hogy egy szövegben összetévesztenek olyan szavakat, amelyek hangzása hasonló, jelentésük között ugyan van kapcsolat, de mégsem egyezik.

A hasonló hangsorból álló, de eltérő jelentéssel bíró szavakat *hasonló alakú* szavaknak nevezzük.

Jele: H ~ H
          | |
          J   J

Csoportjai:

- **alakváltozatok:** közös tőből származó szavak, melyek jelentése megegyezik, csak a használatukban, hangulatukban van eltérés.

Például: vödör – veder, mienk – miénk;

- **alakpárok:** közös tőből származó szavak, de jelentésük eltérő.

Például: fáradtság – fáradság, egyenlőre – egyelőre.

Vannak olyan hasonló alakú szavak, amelyek jelentésük miatt ugyan nem cserélhetők fel egymással, mégis sokan elkövetnek ilyen hibát mind írásban, mind pedig beszéd közben. Ilyen szavak például a következők: *egyenlőre, egyelőre.*

A hasonlóalakúságot idegen szóval **paronímiának**, a hasonló alakú szavakat **paronim szavaknak** nevezzük.

286. Mindegyik sorban ugyanazt a szót (vagy csupán hozzá hasonlót) találd meg többféleképpen leírva. Húzd alá mindegyik sorban az általad helyesnek vélt szóalakot!

áld – álld! – álld – álldd!

óvoda – óvoda – ovóda

vetet – vetett – vettet – vettett

287. Magyarázzátok meg az alábbi szópárok jelentését, és foglaljátok mondatokba!

rendel – renddel;

lával – lábbal;

gépel – géppel;

követel – követtel

288. Keresd meg a *Magyar értelmező kéziszótárban* az alábbi szavak jelentését!

gyámolatlan –
gyámoltalan –
tanulság –
tanúság –
válság –
váltság –

289. Tudod-e helyesen használni a *fáradtság* és a *fáradtság* szavakat? Egészítsd ki a mondatokat a megfelelő szóval!

Misinek nagy _____ került felcipelni a csomagot a lakásukba.

Viki az edzés után minden tagjában kínzó _____ érzett.

Tamás alig látott a _____, mire elkészült a munkájával.

Senki sem sajnálja a _____, ha látja az eredményt.

ELLENTÉTES JELENTÉSŰ SZAVAK

Az ellentétes jelentésű szavak hangalakja eltérő, jelentésük egymással ellentétes.

Például: jön – megy, hoz – visz

Jele: H – J <div style="text-align: center;"> </div> H – J
--

Az ellentétes jelentésű szavakat idegen szóval **antonimáknak** nevezzük.

290. Írd le az alábbi ellentétpárok hiányzó tagját!

alsó –	rövid –
belső –	jellemes –
drága –	nehéz –
híg –	alacsonyabb –

291. Válassz ki mindkét oszlopból egy-egy ellentétpárt, és alkoss velük mondatot!

292. Pótold a szövegbe a megfelelő szót az ellentétpárok közül!

Állt az erdőben egy (*csúnya – szép*), sudár kis fenyő. (*jó – rossz*) helyen volt: a nap is érte, levegő is (*ütötte – simogatta*). (*idősebb – fiatalabb*) társai, lucfenyők meg jegenyefenyők zúgtak körülötte. De a (*nagy – kis*) fenyőnek minden vágya az volt, hogy (*alacsonyabbra – magasabbra*) nőjön.

293. Kösd össze az ellentétes jelentésű szavakat! Válassz ki öt ellentétpárt, és írd mindegyikkel egy-egy mondatot (összesen tizet)!

rövid	fáradt
vizes	erős
tiszta	sovány
keskeny	okos
nehéz	drága
széles	olcsó
koszos	buta
hosszú	gyenge
könnyű	kövér
száraz	kipihent

294. Gyűjts az irodalomkönyvedből vagy kedvenc olvasmányaidból olyan idézeteket, amelyekben ellentétes jelentésű szavak találhatók!

295. Az alábbi szavak ellentétjeinek első betűit összeolvasva egy földrész nevét adják!

1. koplal –	4. értékes –
2. nagyszülő –	5. kunyhó –
3. este –	6. vétel –

A SZÓ SZERKEZETE

szó, szótő, toldalékok: képző, jel, rag

SZAVAK ÉS SZÓELEMEEK

A szavak szerkezetének vizsgálata azt jelenti, hogy megfigyeljük és elkülönítjük egymástól a szó alkotórészeit: a szóelemeket.

A *Magyar értelmező kéziszótár*ban a **hang** és a **hall** szavaknak sokféle alakjával találkozhatunk. A következő példák a szavak szóelemekre tagolt szerkezetét mutatják be:

hangos:	hang-(o)s
hangzik:	hang-zik <i>szótő + toldalék</i>
hallgat:	hall-gat
hallatlan:	hall-atlan <i>szótő + toldalék</i>
hangverseny:	hang + verseny
énekhang:	ének + hang <i>szó + szó</i>

A szavak szerkezetének elemzésekor a toldalékos szavak alkotóelemeit figyelhetjük meg:

- toldalékos szó = szótő + toldalék
- összetett szó = szó + szó

A példákban előforduló *hang* és *hall* **szótő önálló szó is lehet**, tehát önmagában is van jelentése. A **toldalékok** csak egy-egy szótőhöz kapcsolódva fordulnak elő, de jelentésüket felismerhetjük a toldalékos szavakban.

Az alábbi szópárokban a szótő azonos, a szavak jelentése azonban eltérő, mert a szótőhöz más-más toldalék kapcsolódik:

hangos – *hangzik*, *hallgat* – *hallatlan*.

A szótár szavai (lexémák) beszédünk és írásunk mondataiban különféle szóalakokban fordulnak elő.

A toldalékos szavakban, szóalakokban kétféle szóelem (morféma) kapcsolódik egymáshoz: szótő és toldalék.

- A **szótő** – **szabad morféma** azokban az esetekben, ha önálló szóként is használatos.
- A **toldalék** – mindig **kötött morféma**, mert csak a szótőhöz kapcsolódva fordul elő.

A szóösszetételek a szóalkotás eredményei. Két vagy több szóból alkotott szót *összetett szónak* nevezzük. Részei: előtag és utótag.

Például: hó + virág = hóvirág
tanár + nő = tanárnő
föld + gömb = földgömb
kar + óra = karóra
szó + faj = szófaj
zseb + kendő = zsebkendő
gyors + vonat = gyorsvonat
hűtő + szekrény = hűtőszekrény

Ha az előtag és az utótag egyenrangú, akkor az **mellérendelő szóösszetétel**. A mellérendelő összetett szavakat **egybe** vagy **kötőjellel** írjuk.

Például: búbánat, girbegörbe, agyba-főbe

Ha az előtag kiegészíti az utótagot, akkor az **alárendelő szóösszetétel**. A két tagból álló alárendelő összetett szavakat **egybe** kell írni.

Például: gyorsvonat, óraszíj, páratelt, visszánéz

Úgy is alkothatunk összetett szavakat, hogy egy már összetett szóhoz kapcsolunk hozzá egy másik szót. Az így keletkezett szavakat **többszörösen összetett** szavaknak nevezzük.

Például: vasút + állomás = vasútállomás
gépkocsi + vezető = gépkocsivezető
szennyvíz + tisztító = szennyvíztisztító
tyúkhús + leves = tyúkhúsleves

Az összetett szavakat mindig az összetétel határán választjuk el!

296. Pótolj szavakat középre úgy, hogy értelmes összetett szavakat kapj!

béka_____lány
galamb_____seprű
kaland_____őr
papír_____szél
fa_____boríték
róka_____kabát

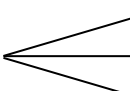

297. Miről ismerjük fel az összetett szavakat, és miről a toldalékos szavakat? Írjátok le külön-külön csoportba!

üvegcső, fémcső, bölcső, aláír, beír, ráír, papír, gépész, kertész, lángész, padló, hintaló, istálló, faló

298. Kapcsold össze a következő szótöveket és toldalékokat minél több lehetséges változatban!

néz, kép, szép
 -get, -ó, -ít, -és, -s, -ség
 -ek, -ne, -eim, -e, -en
 -ben, -től, -ik

299. Melyik az a kétbetűs, önállóan is értelemmel bíró szó, amely az alábbi szavakhoz fűzve nem összetett, hanem egyszerű szót eredményez?

tar..... rab.....
 pad..... vád..... hal.....

300. A következő összetett szavakban valahogy összekeveredtek az előtagok és az utótagok. Keressétek meg az egymáshoz illőket!

fogdaráló	rajzgömb
hegykés	széncső
húskefe	távbánya
ingszög	zsebcsúcs

301. Lásd el **-t, -val, -vel, -től, -től** raggal az alábbi névmásokat!

én, te, ő, tied, aki, ez

• Hogyan alkotjuk a személyes névmás ragos alakjait?

302. Az alábbi szöveg kiemelt szavait bontsd szóelemekre, és határozd meg mindegyik szóelem típusát!

Nemcsak **ösztönözniük** kell **osztálytársaikat** a jobb **tanulásra**, hanem segíteniük is kell őket ebben. **Elmagyarázhatják** nekik a nehezebb **részeket**, **rávezethetik** őket a példák **megoldására**, és kikérdezhetik a **szavakat**. Az ilyen munka javára válik mindenkinek, mert így lelket is tudnak önteni a **bátortalanabbakba**.

303. Figyeljétek meg, és húzzátok alá a toldalékot a mondatokban előforduló szóalakokban!

Kedves hangon szólalt meg.
 Felfigyeltünk erre a hangra.
 Ezt a hangot nem lehet elfelejteni.

304. Olvasd el kifejezően Szalai Borbála versét! Írd ki az összetett szavakat!

HEGEDŰSZÓ

Hol volt, hol nem,	annak is legjavából,
réges-régen –	kifaragta
kerek erdő közepében,	hegedűjét
élt egyszer egy	s rózsafából
öregember	nyirettyűjét ...
S szakállá volt, mint a kender ...	Amint kész lett
Ott éldegélt	szárazfája,
egymagában	tüstént négy húrt szerelt rája.
nádfedeles kunyhójában ...	E négy húron
Apó mégsem	járt a vonó –
unatkozott,	s áradt a szép hegedűszó ...
folyton tett-vett, fúrt-faragott:	Ezt csodálta
hol kisszéket,	rigó, tücsök,
hintalovat,	pacsirta a vetés fölött,
nyárfateknőt, fakanalat,	erdő, mező
etetőt meg	ezt hallgatta,
madárházat,	majd egy szellő szárnyra kapta ...
fűzfasípot, több mint százat ...	Szárnyra kapta,
Hát egy napon	repült vele –
jávorfából,	s dallal lett a szívünk tele ...

A TOLDALÉKOK

A szavak tövéhez illesztett végződések a toldalékok. A szótőhöz háromféle toldalék kapcsolódik: *képző*, *jel*, *rag*.

A szóelemek sorrendje a következő:

szótő + képző + jel + rag

Ezek sorrendje mindig állandó.

Jelölésük a következő: szótő – 1, képző – 2, jel – 3, rag – 4

Például: olvas|ott|ak|ból; szép|ség|es; ír|ná|nak.

hang		
<i>hangos beszéd</i>	<i>hangok sora</i>	<i>hangot hallunk</i>
<i>képző</i>	<i>jel</i>	<i>rag</i>

hall		
<i>zenét hallgat</i>	<i>zenét hallott</i>	<i>zenét hallok</i>
<i>képző</i>	<i>jel</i>	<i>rag</i>

A KÉPZŐ

A képző megváltoztatja a szó jelentését, gyakran szófaját is. A képző segítségével újabb szót alkothatunk.

Például: *hall* – *hallgat*: ige → ige
hang – *hangos*: főnév → melléknév

Képzők:

- **-s, -ász, -ész** (foglalkozás)
- **-ság, -ség** (gyűjtőnév)
- **-ság, -ség** (elvont fogalmak)
- **-né** (asszonynév)
- **-s, -ú, -ű** (valamivel ellátott /jellemző tulajdonság/)
- **-tlan, -tlen, -talan, -telen** (valaminek híján lévő)
- **-i** (valahová tartozó)
- **-nyi, -d** (törtszámnév)
- **-dik** (sorszámnév)

A képzők – a ragok és a jelek alakjához hasonlóan – lehetnek:

- **egyalakúak** (-l, -z, -ni),
- **kétalakúak** (-ás, -és; -gat, -get), a magánhangzó-illeszkedés szabályának megfelelően,
- **háromalakúak** (-kodik, -kedik, -ködik).

A képzett szóhoz mindig járulhat újabb képző is, ilyenkor **képzőbokróról** beszélünk.

Például: *ház, házas, házasság*
kert, kertész, kertészkedő

305. Húzd alá a képzett szavakat! Karikázd be a képzőket!

Ott az ínség, ahol szitával foltozzák a süveget.
 Hol öt-hat ember jóllakik, a hetedik sem marad éhen.
 Jól végzett munka minden gyarapodás talpköve.
 Kész munkában könnyű hibát keresni.
 A munka nemesít.
 A munkával a vad is megszelídül.
 Segítséggel jó a tanács.

306. Másold át, és húzd alá a szósorokban azokat a szavakat, amelyek képzettek! Jelöld a képzőt!

olló, olvasó, hintaló, hajó, jó, szóró, szántó, lakó, dió, móló, kutató,
 író
 teknő, mentő, kendő, szeplő, terítő, szellő, felhő, kettő, legelő, repülő
 krumpli, hős, kifli, bácsi, kézi, mi, néni, senki, nagy, mezei,
 gumi, gépi
 bárka, kocka, szarka, birka, cukorka, kacsa, kabátka, sapka,
 kalácska

307. Bontsuk szóelemeikre az alábbi példákat: (szótő – 1, képző – 2, jel – 3, rag – 4)!

*fénylő, fogd, várakoznotok, lelkesítettél, sorsuk,
 add, vetettétek, végtelenség, hallgatnunk*

308. Alkoss képzett szavakat az alábbi igékből **-ul, -ül (-dul, -dül)** képzők segítségével!

tan, kék, rezeg, forog, szép

309. Kapcsolj **-ság, -ség** képzőt a felsorolt szavakhoz! Magyarázd meg a szavak jelentését!

apró
 egy
 ellen
 fele
 igazgató

tanul
 ijed
 jelen
 király
 szép

A JEL

A jelek nem alkotnak új szót. Módosítják a szó jelentését, és utalnak a szavak kapcsolatára a mondatban.

Például: *zene szól – zene szólt; szép a dal – szépek a dalok*

Jelek:

- Múlt idő: **-t, -tt**
- Felszólító mód: **-j**
- Feltételes mód: **-na, -ne, -ná, -né**
- Többes szám: **-k**
- Középfok: **-bb**
- Birtokos többes szám: **-i**
- Birtokjel: **-é**

A toldalék előtt a szavakban előfordul magánhangzó:

hang-(o)s, hang-(o)k, hang-(o)t, hall-(o)m, hall-(o)d, ház-(a)k, kert-(e)k.

Ezeket a hangokat **kötőhangzóknak** nevezzük. Más értelmezés szerint **előhangzónak** is szokták nevezni. Ezek a hangok általában akkor előzik meg a toldalékot, ha a szótó mássalhangzóra végződik. Szerepük, hogy megkönnyítsék a kiejtést.

310. Írd ki a szósorból azokat a szóalakokat, amelyek végén a **-k** a többes számot jelöli!

berek, eprek, könyvek, szólások, barack, tálak, sisak, szándék, kosarak, maradék, tajték, gyerek, üvegek, szilánk, várak, kamrák, alak, halak, ruhák, kerek, kerék, kérek, képek

311. Keresd meg a szövegrészletben azokat a szavakat, amelyek toldalékai közt van jel! Írd át a szavakat! Karikázd be a jeleket, majd nevezd meg őket!

Jól s szépen beszélni a köznapokon is tudni kell. Meg kell ezt tanulnunk úgy, hogy a vérünkbe ivódjon. Sok közéleti bajunk egyik legnagyobbikának: a hivatali bürokráciának kigyógyítására, egyszerű és pontos nyelvhasználatra lenne szükség.

Idegen hatások befolyása ellen is óvni kell a nyelvet. Még inkább attól, hogy magába zárkózzék, s elporosodva váljék használhatatlanná. Sok szépen és jól beszélő ember példája tanít a leghatásosabban.

Tőlük-tőlünk válhat nyelvünk – az anyanyelvünk – igazi kincsé. Egy mindenki s mimagunk által is folyton-folyvást megcsodálni való jelenséggé.

(Bodosi György: Vallomás)

312. Gyűjtsetek 3–3 példát ezekhez a képletekhez!

szótő + képző

szótő + kötőhang + képző

szótő + jel

szótő + kötőhang + jel

313. Sok történetet ismersz Mátyás királyról, olvasd el az alábbi történetet is! Jellemezd az uralkodót!

MÁTYÁS KIRÁLY ÁRPÁT ÁRUL

Amikor Mátyás király a törökkel hadakozott, egyszer táborát vert a török császár táborának közelében. Mindjárt kémeket küldött a török táborba, de ahogy se volt elégedett a kémek jelentésével, ezért elhatározta, hogy ő maga nézi meg, miképpen él a török császár.

Ahogy ezt elhatározta, mindjárt török ruhát hozatott, abba átöltözött, és beállt azok közé, akik ételt hoztak a török táborba.

Így lopózott be Mátyás király a táborba. Ott a császár sátorával szemben letelepedett, és egészen napestig árgatta az árgát. Amíg a zsákból az árgát árgatta, mindent jól szemügyre vett, még azt is megfigyelte, hány tál ételt vittek a császárnak ebédre.

Este aztán minden baj nélkül visszatért a saját táborába. Mindjárt írószert hozatott, és ilyen levelet íratott a török császárnak: „Bizony agg ebül őrződ a táborodat! Tegnap mind ott ültem a sátorod előtt, árgattam az árgát, és közben kikémleltem a táborát. És hogy ebben ne kételkedj, felsorolom neked az ételeket abban a rendben, ahogy neked ebédre felhordták.”

Fel is sorolta szép rendben az ételeket, egy sem hiányzott a sorból.

A török császár megértette Mátyás leveléből, hogy a táborát kikémlelték, és félni kezdett a magyaroktól. Estére annyira eltöltötte a félelem, hogy tulajdon táborából úgy orzzkodott ki, mint a tolvaj, s nemsokára az egész török sereg utána vonult.

(Heltai Gáspár krónikája nyomán)

- Írj ki a szövegből olyan szavakat, melyek jellel vannak ellátva! Határozd meg a jelek fajtáit!

- 314.** Tedd többes számba az alábbi szavakat! Mit tapasztaltál, mi történik a szótövekben? A többes számú szóalakokat foglald mondatba!

fa, monda, tér, egér, út, fű, híd, bokor

- 315.** Tedd felszólító módba az alábbi igéket! Figyeld meg az írásmódjukat!

ír, vigyáz, tanul, hoz, mos, játszik, olvas

A RAG

A ragok a szó mondatbeli szerepét jelölik, annak jelentését nem változtatják meg. Lezárják a szót, mondatná fűzik össze a szavakat.

A rag jelenthet:

- belső helyzetet: *könyvben, boltban*
- külső helyzetet: *ceruzán, emberen*
- három irányt (mióta?, mikor?, meddig?): *öttől, ötkor, ötig*
- lehet ellentétes: *házba* $\longleftrightarrow$ *házból, földre* $\longleftrightarrow$ *földről*

Ragok:

• Igei személyragok:

Alanyi ragozás: *-k; -sz, -l; -unk, -ünk; -tok, -tek, -tök; -nak, -nek*

Tárgyas ragozás: *-m; -d; -ja, -i; -juk, -jük; -játok, -itek; -ják, -ik*

• Főnévi igenév személyragjai: *-m; -d; -e, -a; -unk, -ünk; -otok, -etek, -ötök; -uk, -ük*

• Tárgy ragja: *-t*

• Birtokos jelző ragjai: *-nak, -nek*

• Határozó ragok: *-ban, -ben; -tól, -től; -hoz, -hez, -höz stb.*

- 316.** Bontsd elemeire az alábbi szavakat!

kalászkodat

kocsira

bátyjának

újítják

írásuknak

egyetek

hajózott

szegélyig

szabályokban

béküljön

317. Válaszd ki azokat a főneveket, amelyekben a **-t** tárgyrag előtt a szótő megváltozik!

asztal	körte	tankönyv	hó
szőlő	barack	eper	dió
tavas	nyár	ló	csikó

318. Írd be a megfelelő ragokat a mondatokba!

A kis hangya_____ is lehet példát venni.
 A szavak oktat_____, a példák vonzanak.
 Drágább a folt a ruha_____.
 Lyukas ruha_____ tű az orvosa.
 Mindennap más ruha_____ öltözik.
 Nem a ruha teszi az ember_____.
 Úgy áll rajta a ruha, mintha vasvilla_____ hányták volna rá.

319. Pótold a szavak hiányzó ragját! Nevezd meg a rag típusát!

A szakértők egyetért_____ abban, hogy a dinoszauruszok kiha-
 lása_____ többféle tényező okozta. Valószínűleg az egész Föld_____
 megváltozott az éghajlat egy kisbolygó becsapódása_____. A kutatók
 szerint gondoln_____ kell arra a lehetőség_____ is, hogy az akkor
 élő kisméretű emlősök is szerep_____ játszottak a Föld urai_____
 kipusztulásá_____. A szapora kis állatok megdézsmált_____ a
 dinoszaurusztojások_____, így ők_____ már a lehülés előtt a ha-
 nyatlás széle_____ sodort_____. A kutatók szerint a dinoszauruszok
 nem alkalmazhatták a tojások megvédése_____ ma elterjedt módsze-
 reit. Nem építhették fészük_____ a fák magas lombkoronájá_____,
 de magas fű_____ sem rejthették el őket. Biztos védelm_____ csakis
 az állandó őrködés jelentett, ez_____ azonban időnként meg kellett
 szakítani_____. Ezért nem lehet kizárni_____ azt a lehetőség_____
 sem, hogy a kisebb dinoszauruszok száma már akkor fogyatko-
 zó_____ volt, amikor az éghajlati katasztrófa bekövetkezett.

320. Olvasd el Szabó Lőrinc versrészletét vidáman, frissen!

FICSERI-FÜSTI

Fecske, te, ficseri, füsti fecske,
futár az egek meg a konyha között,
ki a tárt ajtón ki-beszökve-repesve
szemünket a tiszta azúrba kötöd,
mi csalt ide, tavalyi
tanyádra, ficseri,
villafarkú, dalrópke vándor,
a nagy vizek és hegyek felett
Magyarországra Afrikából:
micsoda hűség, mily szeretet?
„Mit, mit?” – csicseregsz, ha kérdelek: – „Itt, itt!” –
csivogod, ha kereslek, s már tovatűnsz.
„Mit, vitt?” – társad kérdi: de – „Csitt, csitt!” –
inted le, ahogy megint berepülsz.
Nem értelek, isteni
vendég, te ficseri,
csak nézem, hogy körözöl elegánsan
a csupaszáj-fiaidnak enni hogy adsz:
áldás lakik a fehérfa házában,
ficseri-füsti, ahol te laksz.

- Keress példákat a meghatározásokhoz a versből! Írd be azokat a füzetbe!
- egyszerű szó toldalék nélkül: .....
- egyszerű szó toldalékkal: .....
- összetett szó toldalék nélkül: .....
- összetett szó toldalékkal: .....

321. Gyakorold a helyesírást! Felelj a kérdésekre a megadott szavakkal!
A kapott alakokat írd le a füzetbe! Határozd meg, milyen hasonulás történt
a szavakban!

víz, út, tűz, hó, alma, kő, tó, juh, potroh

Mit? .....

Mivel? .....

Miben? .....

Mitől? .....

Mivé? .....

322. Jelöld, milyen típusú toldalék járul a **barát** szóhoz!

barátkozik
barátom
barátot
barátok
baráttá
barátnak
barátaim

barátság
baráti
baráthoz
baráttal
barátja
barátként
baráté

323. Írd le az alábbi szavak toldalékos alakjait helyesen!

szebb + ből
meggy + vel
Kossuth + hoz

Babits + val
Papp + val
az + hoz

EGYALAKÚ ÉS TÖBBALAKÚ (VÁLTOZÓ) SZÓTÖVEK

Vannak olyan szavak, melyek toldalék nélküli és toldalékos alakja azonos. Például a *hang* (főnév) és a *hall* (ige) valamenyi toldalékos alakjában változatlan marad. Ezeket a töveket **egyalakú szótöveknek** nevezzük.

Például: *hang-(o)s, hang-(o)k, hang-(o)t, hall-(o)m, hall-(o)d*

Vannak olyan szavak (főnevek és igék), amelyek toldalékos alakjaiban a szótövek változását figyelhetjük meg. Ezeket **többalakú szótöveknek** nevezzük.

bokor – bokr-(o)t
kő – köv-(e)t
madár – madar-(a)t
fa – fá-t

zörög – zörg-(ö)tt
szó – szöv-(ö)tt
tesz – te-tt
alszik – alud-j-on

324. Az alábbi szavakhoz kapcsolj különféle toldalékokat, és figyeld meg a szótövek alakját!

szó, hó, madár, falu, kerék, víz, kéz

325. Hány szóból állnak az alábbi szavak? Írd le a szavakat, majd zárójelben tüntesd fel a kapott számot!

kerékpártúra, májgaluskaleves, erre-arra, jószántából, hozzászokik, olykor-olykor, igazgatóhelyettes, gittegylet, televízió-előfizetés, vasútállomás

326. Fejtsd meg, és írd le a találós kérdéseket! Húzd alá a többalakú szótöveket!

- a) Fúr-farag, de mégsem ács, kopog, mint a kalapács.
Fák orvosa, doktora, erdőben az otthona.
- b) A bajusza égnek áll, a borbélyhoz mégsem jár.
A konyhában üldögél, egeret fog, azzal él.
- c) Két kezemmel füled fogom, ott csücsülök az orrodon.
- d) Tavasszal kap levelet, s ősszel küld csak választ,
de nem egyet, és nem kettőt, hanem sok-sok százat.
- e) Szép leányka ül a fán, piros ruha derekán, szíve olyan, mint a kő.
Tudjátok, ki lehet ő?

327. Olvasd el az alábbi tanulságos mesét! Mi a mondanivalója? Milyen tanulságot vontál le a meséből?

A KÉT FAVÁGÓ

Mesetár illusztráció, 2016

Az erdőben egymás mellett dolgozott két favágó. A fák törzseinek hatalmas volt az átmérője. Sokat kellett dolgozni a fakitermeléssel. Mindketten egyformán jól kezelték a fejszét, de a munkamódszerük nem egyezett: az első kitartó munkával vágta a fába fejszéjét, egyiket a másik után. Ritkán és

akkor is csak rövid szünetet tartott. A másik favágó óránként hosszabb pihenőre megpihent.

Naplementekor az első favágó csak a munka felét végezte el. Izzadtan és fáradtan tette le a szerszámot, szinte teljesen kimerült. A második, szinte hihetetlen, de befejezte a munkát. Egyszerre kezdtek a favágást és a fák is nagyjából egyformák voltak. Az első favágó nem hitt a szemének.

– Nem értem a dolgot – mondta. – Minden órában kiadós pihenőt tartottál és mégis előbbre vagy.

– Igen, láttad, hogy minden órában megálltam pihenni. Amit viszont nem láttál az az volt, hogy a szünetet arra is felhasználtam, hogy megélezzem a fejszémet – mondta a másik favágó.

(Bruno Ferrero)

- Írd ki a szövegből az összetett szavakat!
- Írj ki a szövegből 10–10 egyalakú és többalakú szót!

TÉMAZÁRÓ

Kérdések és feladatok

1. Válaszolj a kérdésekre!

- Mit jelent a **SZÓ = H + J** képlet?
- Hogyan csoportosítjuk a szavakat jelentésük és hangalakjuk összefüggése alapján?
- Mi a különbség a hangutánzó és a hangulatfestő szavak között?
- Hogyan jellemeznéd az egyjelentésű és a többjelentésű szavakat?
- Milyen azonos alakú szavakat ismersz?
- Melyek a rokon értelmű szavak?
- Mi a különbség a hasonló alakú és az ellentétes jelentésű szavak között?
- Milyen a szó szerkezete?
- Mi a szótő, mi a toldalék?
- Hogyan lehet megkülönböztetni a toldalékot: a képzőt, a jelet és a ragot?
- Mi a különbség az egyalakú és a többalakú szótövek között?

2. Olvasd el a versrészletet! Találd ki, mely szavak alkothatók a következő betűkből!

...Kisleány olvas
háttal a napnak,
Leckét betűzget,
szókat tagolgat:
a betűk szóvá
összefonódnak ...

(Károlyi Amy)

lötők, evrs, emes, vönyk, lovásos

3. Olvasd el a szavakat! Mindegyik szóban „elbújt” egy vagy két másik szó is. Írd le a szavakat!

rádió, betű, padló, fűrés, szakáll, ragasztó, kiabál, virág

4. Pótold a hiányzó toldalékot! Csoportosítsd a kiegészített szavakat a kérdések szerint! Írd őket a megfelelő kérdés alá!

Hány fehér hópihe szállingózik fellegek..., erdő ..., mező...! Érdekes a séta a behavazott erdő... . A sün a levelek... és fű... készített fészke... alszik.

Honnan? Hová? Miből? Hol?

5. Kösd össze a kérdést a megfelelő toldalékos szóval!

<i>levélből</i>	Mit?	<i>bokorban</i>
<i>levegőbe</i>	Hová?	<i>fából</i>
<i>etetőt</i>	Hol?	<i>ággal</i>
<i>madárral</i>	Mivel?	<i>fészekbe</i>
<i>erdőben</i>	Miből?	<i>erdészt</i>
<i>odúból</i>	Kit?	<i>gallyat</i>
<i>barlangban</i>	Honnan?	<i>vadászt</i>

6. Mi a különbség a mondatpárok között? Írd le a mondatokat, írd melléjük a megfelelő kérdőszót! Alkoss hasonló mondatpárokat!

Majd beülök a pad ba .	A pad ban ülök.
Beállok a kör be .	A kör ben állok.
A terem be megyek.	A terem ben Évához megyek.
Beállok a sor ba .	Az első sor ban állok.

7. Olvasd el a verset! Írd ki a **-val**, **-vel** ragos szavakat és alakítsd át a minta szerint őket!

Sátor alól kikiáltó szétnéz:
„Itt látható a nagyhírű bűvész!
A lábával karikázik,
A kezével citerázik,
Az orrával orgonázik,
A fülével figurázik,
A szemével gurgulázik,
A szájával vacsorázik.”

(Weöres Sándor)

Például: lábbal, ...

8. Figyelmeztess társaidat a helyes viselkedésre! Illeszd a mondatokba a következő szavak toldalékolt alakját: *ül, könyököl, beszél, használ, áll!*

Nyugodtan és egyenesen ..... az asztalnál! Ne .....
.....! Sapkában ne ..... az asztalhoz! Tele szájjal ne .....!
..... megfelelő eszközt! Akkor ..... fel, ha mások is befejezték az étkezést!

9. Olvasd el a *Mátyást megvendégelik* c. népmese részletét! Figyeld meg a kiejtés és az írásmód közötti eltérést! Másold le a kiemelt szavakat, válaszd el a szót a toldaléktól! Számozd, ahogy tanultad!

Mátyás vadat űzve **elszakadt** társaitól, és **eltévedt**. Egészen **befáradt** a **bolyongásba**, míg végre egy pislogó fény a magányosan álló kunyhóhoz irányította.

Egy öreg anyóka nyitott ajtót.

– **Adjon** Isten, jó estét, öreganyám! – köszönt rá a király.

– Adjon Isten neked is jó estét, édes fiam! – **fogadta barátságosan** az anyóka.

10. Mi hiányzik az alábbi szövegből? Pótold a betűket! Másold le a helyesen kiegészített szavakat! Jelöld ceruzával a szótó és a toldalék találkozását!

Csaba a tó par...án játszik a bará...ával. Vilmos a vízbe ugra...a a békát.

– Ne bán...d a békát! – szólí...a meg Vili édesa...a. – Hasznos állat, pusztí...a a szúnyogokat. Gyűj...etek inkább színes kavicsokat, vagy épí...etek homokvárat!

11. Határozd meg a kiemelt szavak fajtáit jelentésük alapján!

1. Őzek, nyulak, szarvasok, hideg már az erdő, **szelet** hoz még az éjszaka, havat hoz a felhő. (*Zelk Zoltán*) 2. Szeretlek én téged, pipám! És a **dohányt**, mi benned ég. (*Petőfi Sándor*) 3. Domb tövéén, hol **nyúl** szalad, s lyukat ás a róka: nyári fényben, napsütésben felhőt **les** Katóka. (*Weöres Sándor*) 4. Megtudhatod most, ha e tárgykörben kutatsz, mért él a **föld** alatt a rút esőkukac. (*Romhányi József*) 5. Omló **levél** közt, tar ligetnek árnyán, ki elmerengve állsz itt **néma márvány** ... (*Móra Ferenc*)

12. Írd le szótagolva az alábbi szöveget!

Sokáig sétáltunk a barátaimmal az erdőben. Még sohasem láttam ilyen szépnek a tájat. A fák sudáran nyúltak a felhőkig, leveleik haragoszöldek, kérgük sötétbarna volt. A fák alatt selymes fű bújt meg, a fűszálak között néhány tompa fényű virág nyílt ki. Messzire elláttunk, mert egy hegy tetejére másztunk fel, ahonnan végignézhattuk a vidéket. A sok hegy között kicsi falu húzódott meg piros háztetőkkel, apró kertekkel, kanyargó utacskával. Mindannyian megszerettük ezt a gyönyörű, szép falucskát.

A MONDATOK

a mondat fogalma, fajtái: a beszélő szándéka, logikai minősége és szerkezete szerinti osztályozás

A MONDATOK OSZTÁLYOZÁSA

A mondat egy befejezett gondolat, egy vagy több szóból álló nyelvi egység.

Beszédünk és írásunk mondatokból épül fel. Mondatainkat általában szavak összefűzésével alkotjuk. A mondat közlő szerepét mindig a beszédhelyzet tölti be.

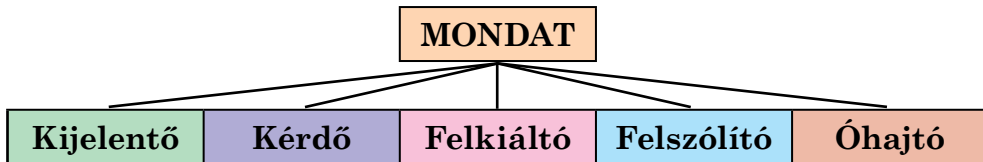
A mondatfajtákban más-más kommunikációs szándék fejeződik ki. Fontos, hogy a beszélő milyen hatást akar kelteni.

A mondatokat osztályozhatjuk egyrészt a kommunikációs folyamatban betöltött szerepük, azaz a **kommunikációs tartalmuk** és a **beszélő szándéka**, **logikai minősége** és **szerkezete** szerint.

A szavakból és toldalékokból szerkesztett mondat a kommunikációs folyamat láncszemnyi egysége, amely közöl, kifejez a partner számára valamit, vagy befolyásolja őt. A **beszélő szándéka szerint a mondat ötféle lehet**:

Például: azt a tényt, hogy ünnepre készülünk, mondhatjuk:

- kijelentő mondat: *Ünnepre készülünk.*
- kérdő mondat: *Ünnepre készülünk?*
- felkiáltó mondat: *Jaj, de jó lesz ünnepelni!*
- felszólító mondat: *Készüljünk az ünnepre!*
- óhajtó mondat: *Bárcsak ünnepelnénk!*

A mondatok különféle kommunikációs helyzetben töltik be szerepüket. Minden közleménnyel **állíthatunk**, **tagadhatunk** vagy **tilthatunk** valamint.

Logikai minősége szerint minden mondat lehet **állító** vagy **tagadó, tiltó**.

- Az **állító mondat** olyan közlemény, amelynek a tartalmában a beszélő biztos.

Például: *Hallotta a kérdést.*

- A **tagadó mondat** egészét vagy részét a beszélő a **nem, sem, ne, se** tagadószóval tagadja.

Például: *Nem hallotta a kérdést.*

A mondat **szerkezete** szerint lehet **egyszerű** vagy **összetett**.

- Az **egyszerű mondat** egy közlést tartalmaz.

Például: *Szeptemberben kezdődik a tanítás.*

- Az **összetett mondat** két vagy több közlést tartalmaz.

Például: Örülünk a szeptembernek, mert újra együtt lehet az egész osztály.

A mondat tehát egy teljesen lezárt gondolat, ami szavakból épül fel. Ha a mondatot leírjuk, akkor az első betűjét mindig nagybetűvel írjuk, és írásjelet teszünk a végére. Ez lehet pont, felkiáltójel vagy kérdőjel.

A KIJELENTŐ MONDAT

A kijelentő mondat a beszélő ismereteit, tapasztalatait, véleményét fejezi ki.

Mondatvégi írásjele a **pont**. A kijelentő mondat a leggyakrabban előforduló mondatfajta. Szinte minden szövegtípusban találkozunk vele.

Például: *Elolvastam a könyvet.*

Bekötött szemmel senki sem járhat egyenesen.

328. Írd le az alábbi kijelentő mondatokat! Tedd ki a mondatvégi írásjelet!

Tévedni emberi dolog (*Közmondás*)

Derült égből nem szokott esni (*Közmondás*)

Hullámzó vetés közt búvócskázik a fürj (*Arany János*)

Anyám szájából édes volt az étel (*József Attila*)

A zöld a remény színe (*Szólás*)

Jóból is megárt a sok (*Közmondás*)

329. Alkoss öt kijelentő mondatot! Figyelj a mondatvégi írásjelekre!

330. Melyik mondat állító, melyik tagadó?

1. Ma nem sütött a nap.
2. Ne ússzatok túl messzire!
3. Erika egyetlen madarat sem látott.
4. Ottó bácsi szemüveget visel.

5. Nem látok az utolsó padból.
6. A tigris nem növényevő állat.
7. Ne kiabáljatok!
8. Ne mocorogj!
9. A gyerekek nem örülnek a hírnek.
10. Katinka nem mindig tudja a verset.
11. Az én fiókom mindig tiszta.
12. Ne vedd le a kabátodat!
13. Ne szaladjatok a busz után!

331. Alakítsd át az állító mondatokat tagadóvá!

Ella a mély vízben fürdött. Géza figyelmetlen volt az úton. Hangosan énekeltünk. Az oroszlán alszik a ketrecben. A gyerekek etetik az állatokat.

332. Írd le az alábbi állító mondatfajták tagadó alakját!

1. Laci is jól viselkedett.
2. Megvan a pénztárcám.
3. Bárcsak megtalálnám az ellenőrzőmet!
4. A jövő héten is velünk jössz?
5. Hová kell tenni kettőspontot?
6. Katit vidd el az előadásra!

A KÉRDŐ MONDAT

A beszélő a kérdő mondattal azt fejezi ki, hogy valamit szeretne megtudni, és a hallgatótól várja a felvilágosítást.

A kérdő mondatnak **két fő típusát** különböztetjük meg:

- **eldöntendő kérdés:** *Fél valaki a fogorvostól? Félsz-e?*
  - **kiegészítendő kérdés:** *Ki fél a fogorvostól? Miért félsz?*
- Mondatvégi írásjele a **kérdőjel**.

Az **eldöntendő kérdésre** állító vagy tagadó választ adhatunk: *igen, nem*.

Például: *Elolvastad a könyvet? (igen vagy nem)*

Az eldöntendő kérdést **-e, ugye** kérdőszóval vagy anélkül szerkesztjük.

Például: *Nem látod-e? Ugye látod?*

Kiegészítendő kérdést általában azért fogalmazunk, hogy hiányos ismereteinket kiegészítsük. Mindig **kérdő névmással** kérdezzünk, ez a mondat lehangsúlyosabb szava.

Például: *Ki járt itt?* (a hallgatótól várja a kiegészítést)

Hogy nézett ki?

Milyen ruhában volt?

333. Állapítsd meg, hogy a kérdő formához milyen funkció járul!

1. Hogy is tehetnél ilyet?
2. Hoznál egy kis vizet?
3. Nem szégyelled magad?
4. Milyen boldogok lehetnének?

334. Alkoss négy-négy mondatot a kérdő mondatok mindkét változatából!

335. Tedd ki a mondatvégi írásjeleket! Állapítsd meg a kérdő mondatok típusát!

Kata, te vagy az
Mondja, kérem, mikor érkezik a következő busz
Merre jártál
Hová tetted a könyvem

336. A mondatokat alakítsd át úgy, hogy az **-e** kérdőszócska szerepeljen benne!

- a) Veszél a süteményből.
- b) Megtanulod a leckét.
- c) Elolvassuk a mesét.
- d) Kimentek az udvarra játszani.
- e) Szeretitek a krémes süteményt.
- f) Segítesz édesanyádnak a vacsorakészítésben.

337. Olvasd el kifejezően *Romhányi József* versét! Milyen kérdő mondatokat tartalmaz a vers?

EGY KOS PÁRBESZÉDE A VISSZHANGGAL

Egy kos szerette, ha szembe magasztalják,
ezért a visszhanggal nyalatta a talpát.

- Ki az, aki mindig okos?
- Kos!
- De sohasem tudálékos?
- Kos...
- Öltözéke választékos?
- Kos...
- A gyapja százszázalékos?
- Kos...
- Kurtán felelsz. Ez szándékos?
- Kuss!

338. Írj egy párbeszédet úgy, hogy minél több kérdés szerepeljen benne!

A FELKIÁLTÓ MONDAT

A felkiáltó mondatok a beszélő érzelmeit (*örömét, fájdalmát, meglepetését, lelkesedését, keserűségét* stb.) fejezik ki. Jellemző rá az érzelmi telítettség.

Az érzelem nyomatékosítására gyakran **módosítószókat** (*be, de*) és **indulatszókat** (*ó, jaj*) használunk a felkiáltó mondatban, de fokozhatjuk a mondat érzelmi erejét a *milyen, hogyan* **névmással**. Mondatvégi írásjele a **felkiáltójel**.

Például: *De jó volt a vakáció!*
Jaj, de fáj a lábam!
Milyen szép ez a virág!
Hogy gondolhattam volna!

339. Tedd ki a mondatvégi írásjeleket! Állapítsd meg, milyen érzelmet fejez ki a mondat!

Szép vagy, alföld, legalább nekem szép
Hej, mostan puszta ám igazán a puszta

340. Alkoss felkiáltó mondatokat! Figyelj arra, hogy különböző érzelmek fejlődjen ki bennük!

341. Állapítsd meg, hogy az alábbi mondatok milyen érzelmet fejeznek ki!

Ej, de szépet rajzoltál!
 Ej, de jó volna veletek menni!
 Ejha, de kicsípted magad!
 Ejnye, ezt nem vártam tőled!
 Haj, de sokat bántódtam miatta!
 Hajaj, újra meg kell próbálnunk, mert így sem lett jó!
 Jaj, de gyorsan ideértél!

A FELSZÓLÍTÓ MONDAT

A felszólító mondat kérést, biztatást, felszólítást, parancsot fejez ki.

Akkor használjuk, ha valamely kívánságunkat, akaratunkat szeretnénk teljesíttetni. Hanglejtése alig különbözik a kijelentő mondatétól.

Használjuk a felszólító mondat **rövidebb**, szigorúbb (*Állj fel!*) és **hosszabb**, udvariasabb változatát (*Állj fel, légy szíves!*)

Mondatvégi írásjele a **felkiáltójel**.

Például: *Légy óvatos!*

A tagadó felszólító mondatot **tiltó mondatnak** nevezzük.

Például: *Ne menj olyan gyorsan!*

Tagadószó: **nem, sem**

Tiltószó: **ne, se**

Gyakran megszólítás is található a felszólító mondatban. A megszólítást vesszővel különítjük el a mondat többi részétől.

Például: *Kislányom, figyelj rám!*

342. Alkossatok felszólító vagy tiltó mondatokat ezekkel az igékkel!

betakarózik

nyes

vonz

ráz

kúszik

fegyelmez

olvas

fogódzik

legelész

úszik

343. Alakítsd át a mondatokat felszólító mondatokká!

Kimentek a szobából? Melegen felöltözünk. Megoldod a feladatot?

344. Fogalmazz meg udvarias, tisztelettudó felszólításokat!

Egy ismeretlen felnőtt előtted dobja le a földre a cigarettás dobozát az utcán.

Ügyeletes vagy, s az osztálytársaid nem mennek ki a szünetben az udvarra.

Az élelmiszerboltban a pénztáros rosszul adott vissza neked.

A mozi pénztáránál a sorban eléd furakodott egy felnőtt.

345. Állapítsd meg az alábbi mondatok fajtáját! Tedd ki a megfelelő írásjeleket!

De jó volna kirándulni

Ti mind voltatok Ungváron

Menj el inkább orvoshoz

Szeretne kérni tőled valamit

Keresd meg a megoldást

Megkérdezhetném a nevét

Ne lépj a főre

Járt utat a járatlanért el ne hagyd

346. Olvasd el az alábbi illemszabályokat! Mivel toldanád még meg? Írd le a füzetedbe a saját mondataidat!

1. Először moss kezet, csak azután ülj le az asztalhoz! **2.** Ne nyúlj kézzel a sótartóba! **3.** Ne horgássz a levesestálban! **4.** Csak a levest edd evőkanállal! **5.** A villát szúrd az ételbe, ne lapátolj vele! **6.** Az evőeszközzel ne hangoskodj, ne csikorgasd a tányéron, ne csörömpölj vele! **7.** Ne csámcsogj! **8.** A kést ne nyalogasd! **9.** Evés közben válogasd meg, miről beszélsz!

- Írd ki a mondatokból a felszólító módban levő igéket! Határozd meg, milyen alakot öltöttek!

- 347.** Az alábbi történet mondataiban a mondatkezdés és a mondatvégi írásjel nem mindig helyes. Írd le a kijavított történetet a füzetbe, tedd ki a helyes mondatvégi írásjelet!

Panka lányom egyik reggel így szólt hozzám:

- Apu, eredj ki a vásárba.
- Megyek már, tarisznyával hozom a mézeskalácsot.
- Sose fáradj vele apukám, hozz egy eleven bocikát.
- Milyen legyen, Pannikám!
- Úgy szeretném, ha fehér csillag lenne a homlokán?

Mire hazakerültem, az is kiment az eszemből, hogy csillagos homlokú boci is van a világon.

- Hoztad-e, apu – ugrott a nyakamba Panka.
  - Hoztam, ám.
  - Miben hoztad. Csak nem a zsebedben?
  - Ott én.
  - Jaj, vigyázz, hisz ott összenyomhatod.
  - Gyorsan kitisztítom a szemétkosarat. Jó lesz neki ólnak!
- Ebben Pankának volt igaza! Szépen bele is nyugodtam.

(Móra Ferenc nyomán)

- 348.** Olvasd el figyelmesen a mesét! Milyen tanulságot vontál le belőle?

A VARÁZSLATOS FA

Volt egyszer egy szegény ember, aki gondterhelten bandukolt az erdő szélén. Amikor elfáradt, leült pihenni, és a hátát egy fának támasztotta. Ekkor még nem tudta, milyen fát választott. Különös, mágikus fa volt ez. Olyan fa, ami minden kívánságát teljesíti annak, aki hozzá ér.

A vándor először arra gondolt, milyen jó lenne most egy pohár víz. Hirtelen azon vette észre magát, hogy egy pohár kristálytisztá víz van a kezében. Meglepetten nézte, vizsgálgatta, még meg is szagolta. Végül úgy döntött, hogy nem lehet veszélyes, és megitta. Aztán megéhezett, és valami ennivalót kívánt. Az étel ugyanolyan hirtelen és bámulatos módon jelent meg előtte, mint a víz.

„Úgy látszik, teljesülnek a kívánságaim!” – gondolta meglepetten. Most már hangosan mondta ki: „Akkor hát szeretnék egy gyönyörű házat!” Az előtte lévő völgyben megjelent a ház. Arcán széles mosoly-

lyal szolgálakat kívánt, aki a háznak gondját viseljük. Amint ezek is megjelentek, úgy érezte, hihetetlen erővel áldotta meg az Úr. Kívánt hát magának egy gyönyörű szép és rendkívül intelligens asszonyt, akivel szerencsáját megoszthatja.

Amikor ez is valóra vált, meglepődve szólt a nőhöz: „Várj csak egy kicsit! Mi történik itt? Nekem nincs ilyen szerencsém! Ez velem nem történhet meg!” Abban a pillanatban, hogy ezeket a szavakat kimondta, minden eltűnt. „Tudtam” – mondta, és megrázta a fejét. Azután felállt, és gondterhelten bandukolt tovább az erdő szélén.

- Írj közmondást a meséhez!
- Írj ki a meséből egy-egy mondatot minden mondattípusra!

AZ ÓHAJTÓ MONDAT

Az óhajtó mondat vágyat, óhajtást, kívánságot fejez ki.

Az óhajtás kifejezését módosítószó és indulatszó is erősítheti: *bárcsak, bár, ó*. Hanglejtése hasonlít a felkiáltó mondatéhoz, nagyobb érzelmi nyomaték, többnyire magasabb hangfekvés jellemzi. Mondatvégi írásjele a **felkiáltójel**.

Például: *Bárcsak piros rózsá volnék!* (Népdal)
Ó, ha tudnám!
Csak meg tudnám jegyezni!

349. Az alábbi mondatok kijelentőek. Alkoss belőlük óhajtó mondatokat!

A fiúk elmentek a moziba.
 Ma vettem egy csokor virágot édesanyámnak.
 Arra is elmehetünk.
 Elhoztam a könyvet.
 Az autót elvittük a szerelőhöz.

350. Írd le három kívánságod óhajtó mondatokkal!

351. Írj fogalmazást *Mit szeretnék születésnapomra* címmel! Legyenek óhajtó mondatok is a fogalmazásodban.

AZ EGYSZERŰ MONDAT FAJTÁI

Az egyszerű mondat egy tagmondatból áll.

Az egyszerű mondat a szerkesztettség foka szerint **tagolt** vagy **tagolatlan**. A tagolt mondat pedig **teljes** vagy **hiányos** szerkezetű lehet. Az egyszerű tagolt, teljes szerkezetű mondat fajtái:

- **Tőmondat:** csak alanyt és állítmányt tartalmaz.

Például: Kati olvas.

- **Bővített mondat:** az alanyon és az állítmányon kívül még más bővítményeket is tartalmaz.

Például: Kati a szobában könyvet olvas.

- **Hiányos mondat:** a két fő mondatrész közül az egyik hiányzik a mondatból, de a szövegösszefüggésből kiegészíthető.

Például: Jó reggelt! (kívánok) – az állítmány elmaradása mindig hiányos mondatot okoz.

Moziba ment. (Kati)

Megvette. (a ruhát)

Az egyszerű mondat lehet **szerkezetileg teljes**: ekkor mindkét fő mondatrész, vagyis az alany és az állítmány is megszerkesztett, ki van fejezve nyelvtanilag.

Például: Szép az idő.

Ezeket **tagolt mondatoknak** nevezzük.

A **tagolatlan egyszerű mondatok** nyelvtanilag nem elemezhetők, nem mutathatók ki bennük mondatrészek. Többnyire egy mondat szóból (*Jaj!*), egy viszony szóból (*És?*) vagy egy megszólításból (*Anyá!*) áll. Az alany–állítmányi rész nincs nyelvileg kifejezve, és nem is egészíthető ki pontosan.

Például: Jaj! Ejnye! Igen.

Istenem!

Fák, csillagok, állatok és kövek!

Táblázattal így összegezhethetjük az egyszerű mondat szerkezetéről tanultakat:

AZ EGYSZERŰ MONDAT SZERKEZETE SZERINT		
Tagolt		Tagolatlan
teljes		hiányos
tőmondat	bővített mondat	

352. A következő párbeszédben keresd meg a teljes, a hiányos és a tagolatlan mondatokat!

- Jó napot!
- Üdvözlöm. Mivel szolgálhatok?
- Ajándék könyvet szeretnék.
- Ifjúsági regényt?
- Igen.
- Bő választékunk van. Ez a Verne-kötet megfelelne?
- Mennyibe kerül?
- Kétezer forintba. Igen szép kiadás.
- Jó lesz. Tessék becsomagolni!

353. Olvasd el figyelmesen az alábbi párbeszédet!

Az iskolából hazatérő fiút rég nem látott nagymamája kérdezgetni kezdi.

- Tetszik az iskola? – Igen.
- Elegendő az ennivaló? – Igen.
- Van sportolási lehetőség? – Persze.
- Sokat kell tanulni? – Igen.
- Van már kedvenc tantárgyad? – Igen.
- Mi az? – A magyar nyelv.
- Melyik témakör tetszik? – A kommunikáció.

- Milyen jellegű, vagy milyen típusú mondatokkal válaszol a fiú az első öt kérdésre?
- Fogalmazd meg egy-két teljes mondattal, hogy miért meglepő a fiú utolsó válasza! Ügyelj a világos, választékos fogalmazásra!

354. Olvassátok el megfelelő hanglejtéssel az alábbi részletet! Ügyeljete az írásjelek hangsúlyozására!

Jelenet a *Tüskevár* c. filmből, 1966

A nap ekkor már majdnem a tetőn volt, és ragyogásában elvesztek a lángok, csak a víz zümmögése és gőzölgése mutatta, hogy a tűz lánggal ég.

A madárvilág mozgása azonban a déli hőségben sem akadt meg, és Matula egyszer csak kimutatott a nádas fölé:

– Látja? Ott a nyárfánál... hát az a kócsag.

Mintha óriás hófehér pehely úszott volna a messzeség határán. Aztán kanyarodott és leereszkedett.

– Ott van a fészke, de már nagyok a fiai is.

– Láttá, Matula bácsi?

– Három fia van, de máma nem érünk rá, időnk még lesz elég. Majd otthon kérje el a messzelátót, mert ha közel mennénk, elbújnának a nádban.

– A távcsövet?

– Annak is mondják. Meg azért is jó lesz elhozni, mert a sast is meg akarom mutatni. A rétisast. Délután szokott érkezni arra a másik öreg nyárfára, aztán már nem is megy sehova. Csak ül. öreg már, egyedül van, úgy gondolom, valahol lelőtték a párját.

– És új párt nem szerez?

– Nem. Csak egyet, aztán már másikkal nem áll össze. Fordítok egyet a bográcsra.

Matula riszált egyet a kis bográcsra, hogy ne törje a halhúst, és ehhez a művelethez elkísérte Csikasz is.

– Neked mindenütt ott kell lenned – mondta az öreg inkább elismeréssel, és szelíden kupán legyintette az érdeklődő ebet. – Ennek már az anyja is nálam szolgált, igaz, az öreganyja is. Az volt aztán valódi kutya! Sose ugatott...

– Hát?

– Csak harapott. Azon kezdte. Kerülte is mindenki a gunyhómat, mint a tüzet... mert akkor még mászkált erre mindenféle ember, de most, az új rendben itt is új rend van. Most már megteszi ez a kutya is.

Csikasz a „kutya” szóra megcsóválta a farkát.

Gyula kicsit meggörbítette a hátát az izzadt inge alatt.

– Azt hiszem, kicsit leégtem...

– Kicsit? – bólintott Matula. – Estére jó lesz bekenni. Nancsinak van valami jóféle olaja. Vigyázni kellett volna. Okos ember más kárára tanul. De maga még nem ember, csak gyerekek.

(Részlet *Fekete István* Tüskevár c. regényéből)

- A részlet tartalmát fogalmazd meg 5–6 mondattal, majd írd le a füzetbe!

355. Olvasd el az alábbi részletet *Móricz Zsigmond* Kis Samku Jóska c. novellájából!

– Mit együnk, testvér? – mondta Samu Jóska.

– Mi van?

– Vizem van.

– Nekem meg sóm.

– Hisz az nagyszerű, főzzünk levest!

– De miből?

– Fűből.

– Jó lesz az?

– Jó hát.

– Megállj, az nem jó lesz. Paréjlevest főzök én, az jobb lesz.

– De nincs paréj.

– Szedünk. Ebbe a nagy mezőbe csak lesz valahol. Idesanyám otthon csak kimegy, mingyán hoz egy főzetre valót.

– Az nagyon jó lesz akkor. – Még nevettek is rajta.

- Csoportosítsd a fenti szövegből az egyszerű mondatokat az alábbi szempontok szerint:

- tőmondatok
- bővített mondatok
- hiányos mondatok

TÉMAZÁRÓ

Kérdések és feladatok

1. Válaszolj a kérdésekre!

- Mi a mondat?
- Milyen fajtái vannak a mondatnak tartalma vagy a beszélő szándéka szerint?
- Mit fejez ki a kijelentő, mit a felkiáltó, mit a felszólító és mit az óhajtó mondat?
- Mi a kérdő mondat szerepe?
- Milyen kérdő mondatokat ismersz?
- Milyen írásjeleket ismersz? Melyik mondat végére teszünk pontot, melyik végére felkiáltójelet, melyik végére kerül a kérdőjel?
- Logikai minősége szerint milyenek lehetnek a mondatok?
- Milyen fajtái vannak a mondatnak szerkezete szerint?
- Mi a tagolt és a tagolatlan mondat?
- Mikor teljes, és mikor hiányos a mondat?
- Mi a tö, és mi a bővített mondat?

2. Állapítsd meg az alábbi mondatok fajtáját a kifejezett tartalom és a beszélő szándéka szerint!

Én a helyedben megmondanám neki.
Talán indulhatnánk is!
Akkor most megkérdezném vendégünket ...
Csodálatos remekmű!
Ó, de gyönyörű ez a táj!
Bárcsak itt lennél most!
Menj el a postára!
Laci menjen el a postára!
Elvidd innen azt a kutyát!
Evett már a gyerek?
Evett-e már a gyerek?

3. Állapítsd meg, hogy a felkiáltó formához milyen mondatfajta tartozik!

1. Mindenki rám figyel!
2. Óh, ha nyernék, istenem, ha nyernék...! (*Petőfi Sándor*)
3. Hány volt köztük, kiket a hon, / Maga a hon veszte el! (*Petőfi Sándor*)

4. Írd a következő idézetek után a megfelelő mondatfajta nevét!
A kérdőmondat két fajtáját is nevezd meg!

1. Be szép volt Iluska! (*Petőfi Sándor*)
2. Mért fáj neked az égő élet? (*Ady Endre*)
3. Vajon lehet-e jobbra várni? (*Ady Endre*)
4. Őrzők, vigyázatok a strázsán! (*Ady Endre*)
5. Szenes kalászosok énekelnek
gonosz, csúfos éneket. (*Ady Endre*)
6. Csak szólna már, csak szólna már
A harcok harsány trombitája! (*Petőfi Sándor*)

5. Alkoss egy-egy mondatot az alábbi mondatfajtákból!

- kijelentő mondat
- kérdő mondat
- felkiáltó mondat
- felszólító mondat
- óhajtó mondat

6. Öten állnak az iskola előtt, és beszélgetnek. Határozd meg, melyik tanuló milyen tartalmú mondatot mondott! Írd le az elhangzottakat a szöveg után látható táblázat szerint!

Laci: Meg tudtátok oldani a matekfeladatot?

Kati: Menjünk már be az osztályba!

Jóska: Csak ma ne feleljek történelemből!

Zsuzsa: De nehéz nap ez a mai!

Feri: Már fél órája várok rátok.

Kijelentő mondat: _____

Kérdő mondat: _____

Felkiáltó mondat: _____

Felszólító mondat: _____

Óhajtó mondat: _____

7. Alakítsd át a kijelentő mondatokat kérdő mondatokká úgy, hogy az -e kérdőszó is benne legyen!

Ma megírjuk a dolgozatot. _____

Ki akarsz menni az udvarra. _____

Jó az idő. _____

Megmutatnád az új bicajodat. _____

Nem kell sietnetek. _____

8. Elemezd az alábbi mondatokat szerkezetük szerint!

Kalmár szellő jár a szomszéd mezőkön. (*Petőfi Sándor*) A tengerbe most hanyatlik a Nap. (*Ady Endre*) A hold lágy fénye a fonál a bordás szövőszékeken. (*József Attila*)

9. Pótold a regényrészlet hiányzó mondatvégi írásjeleit!

- Kegyedet vártuk, asszonyom
- Rám ismertél, Pál, jó öreg
- Hála Istennek, csakhog y itt van
- Hol a fiam
- Egyszeriben odavezetem Hát ez a drága szép cseléd – kérdé Editre mutatva
- Ez is velem jött

**KIEGÉSZÍTŐ FELADATOK
A HELYESÍRÁS ALAPELVEINEK
GYAKORLÁSÁRA**

KIEJTÉS ELVE

óra

1. Mit jelentenek ezek a szavak? Foglaljátok őket egy-egy mondatba!

*fen – fenn, tol – toll, épen – éppen, szál – száll,
hal – hall, had – hadd, kel – kell*

2. A magánhangzók rövidsége, illetve hosszúsága egyes szavakban gondolkodóba ejti az embert. A szópárok közül húzd alá az általad helyesnek vélt alakot!

kimél – kímél
pacsirta – pacsírta
ítél – ítéel
ítélet – ítélet
ígér – ígér
kísérlet – kísérellet
kisértet – kísértet

szolid – szolíd
szelid – szelíd
sima – síma
kiváncsi – kíváncsi
bibic – bíbic
hinár – hínár
színház – színház

3. A magánhangzók és a mássalhangzók időtartamának pontos jelölése is a kiejtés szerinti helyesírás körébe tartozik. Értelmezd a szavakat, és ötletalkoss mondatot!

irat – írat
oda – óda
tör – tőr
töröl – tőről

zug – zúg
tűzet – tűzet
füzet – fűzet
huzat – húzat

4. Pótold a hiányzó magánhangzókat a következő közmondásokban és szólásokban! Magyarázd meg a jelentésüket!

Bám...l, mint borj... az ...j kap...ra.
Szel...d, mint a kezes bárány.
T...zön-v...zen kereszt...l megy.
Ak... sokat ...gér, keveset ad.
Járt ...tat a járatlanért el ne hagyd!
Legjobb az egyenes ...t.
Savany... a sz...l... .

5. Gyakorold a helyesírást! Felelj a kérdésekre a megadott szavakkal! A kapott alakokat írd le a füzetbe!

tűz, kút, út, úr, híd, víz, kéz
mit? _____
honnan? _____
milyen? _____
kik? _____

6. Másold le a szólásokat úgy, hogy válaszd el bennük a szavakat minden lehetséges helyen!

1. Megállja a helyét. **2.** A kisujja is többet ér. **3.** Pénzért kelle-ne mutogatni. **4.** Játssza a szentet. **5.** Lecsapja, mint a taxiórát. **6.** Borsószik tőle a háta. **7.** Túl szép a menyasszony.

7. Másold le a rövid hírszövegeket helyesírási hibák nélkül!

Megtelik a vízpart horgászokkal az Úngon.

Öt hrivnyáért árúsítják a vaníliafagylaltot a Lújza cukrászdában.

Szünnap nélkül javítják a kátyukat az utakon.

Számos árúcikk vonzza a vásárlókat a legújabb butikokban.

Örömjongással és virágfűzésekkel várták a női kosárlabdacsapatot.

Felújították az árvíz sújtotta vályogépületeket.

8. Pótold a szavakban a hiányzó ékezeteket!

bujkal, turtoztet, dulongel, borond, szolo, kulcstarto, vasutallomas, tuzolto, torulkozo, korso, gyujtemeny, dugattyu, folott, arulkodik, szurkuletkor, hosszu, toportyu

9. Pótold a hiányzó magán-, illetve mássalhangzókat!

lehe...et (*egy lélegzetvétel*)

é...erű (*racionális*)

ba...ancs (*lábbeli*)

vi...hang (*hangvisszaverődés*)

sem mireke...ő (*hitvány*)

áh...tat (*templomi meditáció*)

furcsá... (*furcsának tart*)

a...ociál (*képzetet társít*)

kontro... (*ellenőrzés*)

di...erencia (*különbség*)

...jjong (*örvendezik*)

dí...emle (*felvonulás*)

kult...rális (*művelődési*)

fot... (*fénykép*)

h...vatás (*szakma*)

megsz...ntet (*befejeztet*)

sze...fű (*virág*)

monogra... (*a név kezdőbetűje*)

venti...átor (*légcső*)

konku...encia (*versenytárs*)

SZÓELEMZÉS ELVE

barátság

10. A minta alapján oldd meg a nyelvtani feladatot!

Például: *Beá + val = Beával; szem + üveg = szemüveg*
rongy + val =
dísz + század =
toll + val =
sakk + kör =

11. Másold le a következő szavakat! Fügőleges vonallal határold a szótöveket és a toldalékokat!

halad ¹ ja ² t ³ ok	moz ¹ du ² lj ³
hegy ¹ sé ² g ³ ek	pad ¹ tól
töb ¹ bsz ² ör	pap ¹ lan ² ban

12. Az alábbi szavakban a **k** betűt pontokkal jelöltük. Írd le a gyakorlatot, és pótoldd a hiányzó betűket!

sa.....tábla	sar.....al (<i>sarokkal lát el</i>)
bü.....fa	sar.....all (<i>ösztökél</i>)
a.....umulátor	e.....ora
a.....ord	e.....orra
a.....robata	ci.....ca.....
.....a.....u.....	so..... so...

13. Keresd ki a szóelemző írásmóddal írt szavakat!

lándzsa, hordja, Batthyány Lajos, asztal, ésszerű, bent, nézzük, kályha, visszhang, játszunk

14. Alkoss mondatokat az alábbi igék múlt idejű alakjával! (A személyt és a számot ne változtasd meg!)

adok, hozunk, elkezdem, nézzük, mondok

15. Toldalékoldd a szavakat a javasolt raggal!

tűz, vas, víz, rúd, arany, kulcs, rongy, fény

mivel? _____

mivé? _____

16. Írd le helyesen a hibásan írt szavakat!

tuggya, láccik, bannya, maraggyon, épíccsük, jáccik, gondol¹koggyon, kideríttyük, szójjon, igasság, baráccság, annyuk, foggyon, tekincse, merésség

17. Írj ki a következő szemelvényből olyan szavakat, melyek a szóelemzés elvét tükrözik!

A kép ellobbant.

– Leszámolok Kalocsai Tiborral – mondta Csutak.

Úgy gondolta, legjobb, ha otthon keresi fel Kalocsait, aztán majd megbeszélik a helyet és a feltételeket. Mármint az összecsapás helyét és feltételeit.

Csutak nem gondolt feltétlenül verekedésre. Talán inkább olyan szellemi tornára, vetélkedőre. Jó, rendben van, kezdjük a filmnél. Megadhatjuk neki ezt az előnyt. Csutak legfeljebb felugrik Dunaihoz párbaj előtt, aki pontosan tudja, hogy például mikor mutatták be az első magyar hangosfilmet, ki rendezte és kik voltak a főszereplői. Aztán rátérhetünk a világhírű fizikusokra, majd a festők és írók következnek. A vetélkedő természetesen egy bizottság előtt zajlana le. Elnök: Dunai. Márta is ott lehet, mint hallgató. Még azt a salátafejű Barborikot is elhozhatja. És amikor Csutak tönkrezúzza, megsemmisíti ellenfelét, akkor aztán majd Márta is láthatja, hogy milyen hitvány kis fickó Kalocsai Tibor. Barborik pedig, a csodálatos Barborik, föláll és elsomfordál. – Nem, egy Csutaknak én nem állhatok útjába.

Így lesz ez.

(Részlet Mándy Iván Csutak a mikrofon előtt c. regényéből)

18. Indokold a következő szócsoportok helyesírását!

a) abbeli, ekkora, annyi, attól

b) eddzük, ássa, játsszák, rázzátok

c) cukorral, késsel, kulccsal, korommá, füstté, rejtéllé

?! • Bővítsd a fenti csoportok körét!

19. Így ejtjük a szavakat. De hogyan írjuk őket? A hibás alakokat javítsd ki és így írd le a füzetbe!

akkor, mekköti, Eszter, esztán, édesanya, édesannya, menny, mennyetek, egyik, haggyál, kijjebb, fejjobb, viszhang, pontosan, kissebre, élesebre, fegyelmezett, fegyelmezetlen

HAGYOMÁNYOS ÍRÁSMÓD

gólya

20. Figyeld meg a régies családnevek elválasztásának szabályszerűségét! Írj legalább három régies családnevet a minta szerint!

Rákóczi (olv. Rákóci)

Rá-kó-czi

Thököly (olv. Tököli)

Thö-kö-ly

Széchenyi (olv. Szécsényi)

Szé-che-nyi

21. Egészítsétek ki a **j** hang megfelelő jelével az alábbi szavakat!

...egesmedve, sirá..., la...hár, ...uh, seregé..., bago..., var...u, kese...ű,
ö...v, hé...a, cobo..., bor...u, pu...ka, fogo..., gó...a, papagá..., für...,
karva..., ...aguár, harká..., se...empincsi, ma...om

22. Gondolj ismerőseidre! Írj öt olyan családnevet, amely őrzi a régies írásmódot!

23. Írj egy-egy mondatot történelmi családnevekkel!

24. A csodaszarvas történetét idézi ez az olvasmány. Egészítsétek ki a szöveget a **j** és az **ly** helyes alakjával!

Ötven-ötven ...ó vitézzel üldözte Hunor és Magyar a csodaszarvast. A gyönyörű állat hol eltűnt, hol feltűnt a cser...és zöld ga...ai között, folyók part...án, mé... völgyekben. A vitézek két ra...a nem ...utott o... közel a vadhoz, hogy rá...a lőhettek volna í...ukból, noha szép pe... lovaik versenyt repültek a tollas nyílvevesszőkkel. Így értek a Meotisi-tenger te...el-mézzel fo...ó föld...ére. A vitézeknek megtetszett a szép tá..., a bu...a fű, me...en ma...d kövér nyá...akat nevelhetnek. Mivel amúgyis ba...ban voltak, hogy merre is keressék a szarvast, letelepedtek ezen a he...en. Egy é...el bá...os dalt hallottak. Dúl kirá... leányai tancoltak az erdei tisztáson. He..., de megfá...dult a vitézek szíve a se...telmes énekszótól! Hiába bú...t előlük a megbo...gatott leánycsapat az erdőbe, a vitézek elrabolták őket.

25. Az alábbi, hagyományos írásmódú családnevekhez kapcsolj **-val, -vel** ragokat!

Balogh, Gáll, Eördögh, Thewrewk, Németh, Mann, Kossuth, Pongrácz, Tóth, Kiss, Koós, Papp, Ignác, Soós, Széll

26. Pótold a hiányzó betűket az alábbi tulajdonnevekben!

Ko...u... Lajos, Kodá... Zoltán, Babi... Mihály, Ba...hyán... Lajos, Móri... Zsigmond, Vörösmart... Mihály, Szé...eny... István, Munkács... Mihály, Kölcse... Ferenc

27. Írj három olyan humoros mondatot, amelyekben csak **ly**-os szavak fordulnak elő a névelőkön és a névutókon kívül! Minden mondatban pontosan négy-négy különböző tövű **ly**-os szó legyen, és ugyanaz a szó csak egyszer forduljon elő a mondatokban. Ne használd a példamondat szavait!

Például: *A kevély gólya az erkélyen korcsolyázik.*

28. Egészítsd ki a mondatokat a **j** vagy az **ly** betűvel!

1. Édesanya bá...osan moso...og a fiaira. **2.** Kedvesen ringat...a az ölében szunnyadozó gyermekét. **3.** Va...on me...ik dalt dúdol...a a picinek? **4.** A víz mé... vá...atban fo...t. **5.** Ez a fülledtség engem nagyon fo...t. **6.** He..., de szép ez a he...! **7.** Ez a tehén igen ...ól te...el. **8.** Te...el edd a va...as kenyeret! **9.** A ha...ó léket kapott, ma...d elsü...edt.

29. Melyik állat beszél így? Csak **-j** vagy **-ly** szerepelhet az állat nevében! Nézz utána a neten!

- a) huhog, sír, rikolt, sziszeg
- b) károg
- c) kerepel
- d) pitypalattyol
- e) csárog, zsinatol
- f) girigol

30. Írd le a szavak ellentétét! Legyen a szóban **-j** vagy **-ly**! Alkoss mondatot 3 szópárral!

dagály – .....
öccse – .....
nappal – .....
reggel – .....

megy – .....
rég – .....
elkezd – .....
srác – .....

állóvíz – .....
alája – .....
csend – .....
vicces – .....

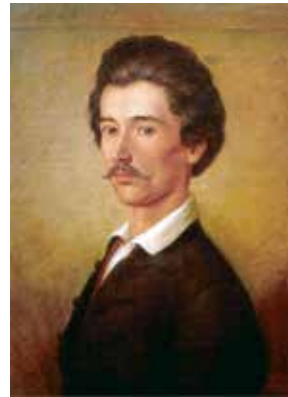
sok – .....
emel – .....
egyforma – .....
szilárd – .....

31. A régi családnevek egy részében ma használatos mellékneveket, közneveket ismerhetünk fel. Most te alkoss régi írásmódú családneveket az alábbi szavakból (egy alakra írhatsz több változatot is)!

szakáll, ötvös, kovács, pap, szőke, vörös, tolvaj, barát, kis

32. Kik voltak ők? Segítségül kapjátok a képeket.

- a) ő üzentte: „*Elfogyott a regimentje*”
- b) a legnagyobb magyar
- c) a *Nemzeti dal* című vers szerzője
- d) Európa legbátrabb asszonya
- e) Petőfi Sándor felesége
- f) a *Himnusz* írója

33. Olvasd el hangosan a következő családneveket! Ügyelj arra, hogyan ejted a régies betűket tartalmazó neveket!

Batthyány, Czuczor, Cházár, Csáth, Dessewffy, Eötvös, Hajnóczy, Komjáthy, Kotschy, Tartsay, Lorántffy, Zichy, Fáy, Pesthy, Zách, Gaál, Kossuth, Werbőczy, Széchy, Wesselényi, Kölcsey

- Állítsd betűrendbe, és írd le a családneveket!

EGYSZERŰSÍTŐ ÍRÁSMÓD

sakkal

34. Az alábbi szavakhoz kapcsolj **-val**, **-vel** toldalékot!

torony

mész

Anett

Balázs

gally

rossz

Mihály

Mercédesz

35. Foglald felszólító mondatokba a következő szavakat!

eddzétek

játsszátok

36. Gyűjts öt-öt példát jelenlegi olvasmányodból vagy történelmi könyvedből mindegyik helyesírási alapelv érvényesülésének a bemutatására!

37. Melyik helyesírási alapelvek érvényesülnek az alábbiakban? Írd a szavak mellé az alapelv típusát!

vissza

hömpölyög

szívesség

Zichy

köpeny

faggyú

odú

csúcspont

ésszerű

látja

ígéret

papagáj

Kossuth
asszony
bakancs
hőmérő
Eötvös
szőlő

kályha
pottyán
kisebbik
Csoóri
gally
Dessewffy

38. Kapcsolj **-val, -vel** ragot a alábbi szavakhoz! Magyarázd meg, melyik íródik egyszerűsítő alapelv szerint!

osztály, gally, Mariann, Arany, Móricz, Kiss, vas, meggy

39. Az alábbi szövegben keressétek meg, milyen helyesírási alapelvek érvényesülnek!

Téta néni visszavarrta Veréb sapkájára a leszakadt jelvényt. A bőgőmasina azonban sikítani akart, hogy barátja, a borbély meghallja és segítségére siessen. De Ördögh Laci azonnal befogta a száját, aztán Iván előrántott a rézzel kivert öve mögül egy zsebkendőt. Gyors mozdulattal begyömszölték Veréb szájába, aki kétségbeesetten próbálta nyelvével kiöködödni onnan.

– Ne ordíts, gyáva Sápadtarc! Ennyit ki kell bírnod, ... hiszen most fogoly vagy!

A delavárok a közelben álltak és jól hallották, hogy össze kell hívni a tolldíszekbe öltözött Nagytanácsot.

Téta néni újabb segédakciója nyomán Veréb kenyérrel a kezében nézte az alfőnök tekintetét. Arról próbálta leolvasni, milyen sors várrá.

(Lázár Ervin nyomán)

40. Gyűjts olyan töszavakat, amelyekben a hosszú mássalhangzót kettőzött többjegyű betűvel jelöljük! (Pl. *meggy, könny* stb.)

41. Gyakran a szavakban toldalékoláskor kell kettőznünk a szó utolsó többjegyű betűjét. Válaszolj a megadott szóval a kérdésre! A kapott alakot írd le a füzetbe!

Kodály *kivel?* .....
Arany *kivel?* .....
bridzs *mivel?* .....

Takács *kivel?* .....
Borbély *kivel?* .....
jegy *mivel?* .....

nagy mekkorával?	rács mivel? .....
ősz mikor?	asszony kivel? .....
egy mennyivel?	arany mivel? .....

42. Alkoss az alábbi szavakból összetett szót, s válaszolj a kérdésre! Szabad-e az összetétel határán alkalmazni az egyszerűsítés elvét?

*kulcs, fény, jegy, nagy, rongy, dísz
nyaláb, csont, század, gyűrű, gyűlés, gyűjtés*

43. Olvasd el Csukás István kedves versét! A hanglejtéssel fejezd ki a versszakok hangulatát! Írj ki a versből 3-3 szót a helyesírás alapelveire!

A KEDVES KIS NAPSUGÁR

Fiúk, lányok, figyeljetek,
hegyeztétek a fületeket,
a napsugár mindig fent volt,
háza volt a fényes mennybolt.
Egyszer aztán januárban
széjjelnézett a világban,
s tündöklök, amerre jár
a kedves kis napsugár!

Februári felhők mögül
a napsugár földre repül,
körültekint kíváncsian,
hogy a tölgyerdőben mi van.
Lát egy kislányt meg egy őzet,
a nagy hóban kergetőznek.
Mókus ámul: merre jár
a kedves kis napsugár?

Nárcisz, hunyor, iringó,
tavasz vizén elringó!
Virágzik a domboldal,
szedj össze egy csokorral.
Elolvad a hóember,
nem bír a nagy meleggel.
Március néz: merre jár
a kedves kis napsugár?

Elcseni, így csinál tréfát,
a hóember piros orrát.
A virágot kipattintja,
vizet áraszt a patakba.
Április néz: merre jár
a kedves kis napsugár?

Lepkét, méhet megszólítja:
röpüljetek, szárnyat nyitva!
Halló, tüskés hátú süni,
ideje már előjönni!
Szól a többi hétalvónak:
Itt a tavasz! Nyár lesz holnap!
Május ámul: merre jár
a kedves kis napsugár?

Most sokáig veletek
maradok, kisgyerekek!
Fussatok ki a rétre,
száz virággal terítve,
rózsa, zsálya, margarét,
tarkabarka lett a rét!
Június néz: merre jár
a kedves kis napsugár?

Barna bőrű viháncolók,
hűvös vízbe ugrándo-zók,
simogatva sütök rátok,
míg ringatnak a hullámok.
Július néz: merre jár
a kedves kis napsugár?

Áldása a nyári napnak,
a földeken most aratnak.
Búza sárgul, szőkül árpa
hajlongva a napsugárba.
Augusztus néz: merre jár
a kedves kis napsugár?

Őszi égen száll a fecske,
új hazáját keresgetve,
a csőrét előretolja,
Afrikába tart a gólya.
Színes kabátot kap a fa,
piros lesz az alma arca.
Ködbe bújik a hegytető,
hűvösebb lesz a levegő.
Szeptember szól: merre jár
a kedves kis napsugár?

Szelet kavargat a réten,
bágyadtan süt fent az égen
az őszi nap, alig látszik,
faágakkal citerázik.
Ám a réten kacagás száll,
fent repül a papírsárkány!
Október néz: merre jár
a kedves kis napsugár?

A felhőből vihar támad,
hajlítgatja a vén fákat,
felveri a tengert lázban,
jobb ilyenkor bent a házban!
Kibámulni az ablakon,
míg a meseszót hallgatom.
November súg: merre jár
a kedves kis napsugár?

Hull a hó a dombra, fára,
öltözzetek hó-ruhába,
teszek reá aranygombot,
barna diót, sárga makkot!
Betlehemi istállóban
kisdéd fekszik a jászolban!
December szól: gyere már,
te kedves kis napsugár!

GYAKORLÓ FELADATOK

1. FELADATSOR

1. Húzd alá az igéket a következő szövegben!

Isten tudja mit álmodott. Bizonyára megfogta álmában az aranyos pillét, mert nagyon mosolygósra állt a szájacskája. Feje fölött altatót zizegtek a kalászhok, a pipacsok bársony szirmukkal legyezgették, s a búzavirághok lehajolva a fülébe sugdostak.

2. Gyűjts 1-1 példát a szövegből az alábbiak szerint!

jelen idejű ige	
múlt idejű ige	
igekötős ige	
főnév + névtutó	
névelő + főnév	
összetett főnév	

3. Pótold a hiányzó -j, -ly betűket!

korcsó___ázik, kulcs___uk, u___ongó, veszé___es, gyű___te-
mény, pó___á___a, homá___os, öngyű___tó___a, gömbö___ű,
ha___nalodik, má___as, gombo___ag, elsű___ed, papagá___

4. Javítsd ki a szövegben a helyesírási hibákat!

Marci segítcségével baráttya miháj is fel készült a turára. Eggyütt kerekesztek végig a tó körül. Megakarták nézni a halyoállomást is. Sok szép élményel jötek haza.

Írd le a hibás szavakat helyesen!

_____

_____

_____

_____

5. Egészítsd ki a következő szólásokat, közmondásokat felszólító módú igékkel!

Apád, anyád _____!

Járt utat a járatlanért _____!

_____ meg az anyját, _____ el a lányát!

Utolsó pár előre _____!

Akecskeis_____, akáposzta is_____!

6. Alakítsd át az igét a megadott szempontok szerint!

megírom → jövő idő, T/2., kij. mód → _____

összeszedi → jelen idő, T/3., felsz. mód → _____

iszunk → jelen idő, E/1., felt. mód → _____

7. Ki tudja jobban a helyesírást? Kék csillaggal jelöld a helyes szóalakot!

Misi	Kati	Peti
meg akartam mondani	megakartam mondani	meg akartammondani
1-én	1-jén	1.-n
hidjen!	higgyen!	higyjen!
visszintes	vísszintes	vízszintes
láltya	látja	låtlya
Paks, 2006. október 3.	Paks 2006 október 3	Paks, 2006. október. 3.
beugrot	beugrott	be ugrott
kétezer-ötszázhusz	kétezer-ötszáz-hús	kétezerötszázhusz
Lánc-híd	Lánchíd	Lánc híd
péceli	Péceli	Pécel-i

8. Alakítsd át a mondatokat tiltó mondatokká a példa szerint!

Hógolyóznak a gyerekek. → Ne hógolyózzanak a gyerekek!

Tomiék elmennek kirándulni. _____

Éva Katival beszélget. _____

A fiúk edzenek a pályán. _____

2. FELADATSOR

1. Tagold álló egyenesekkel szavakra a mondatokat! Írd le azokat helyesen!

Bárcsaklegyőzhetné az ellenfeleit a magyarversenyző!

Bálintaszobájában tanul.

2. Pótold a mondatvégi írásjeleket! Nevezd meg a mondatfajtákat!

A vadkacsák a tóban úszkálnak _____

Hol vannak a kicsinyeik _____

Bárcsak meglátnánk őket _____

Nézd, ott úszik egy _____
Jaj, de szép a tolla _____

3. Húzd alá a szövegben a főneveket!

Itt a tél. Minden gyerek nagyon várta. Ilyenkor megváltozik az időjárás. Sokszor esik a hó. Előkerül a szekrényből a meleg kabát, sapka, sál, kesztyű és a csizma. Az állatok számára nagy megpróbáltatás a hideg tél. A sün, a denevér, a borz, a medve igazi téli álmot alszik. A vadak téli etetése október végén kezdődik.

4. Kösd össze az összetartozókat!

hegy	Ungvár
ország	Nemzeti Múzeum
folyó	Petőfi Sándor
író	Szlovénia
város	Fekete-hegy
gyermeklap	Duna
intézmény	Irka
költő	Molnár Ferenc

5. Melyik szó tulajdonnév, melyik köznév? Csoportosítsd a szavakat!

Erzsébet híd
Rózsa
Románia
Mátra
Kamilla
tó
színház
Bogács
ló
Frakk, a macskák réme
Ibolya
kutya

6. Pótold a főnevekben a hiányzó kezdőbetűket!

...agyarország, ...utya, ...odri, ...una, ...uk, ...óka, ...etőfi ...ándor,
...isza, ...örögország, ...engyel, ...ebrecen, ...emzeti ...úzeum, ...skola
...omb, ...ános-...egy, ...udai-...egység, ...argit ...íd, ...abadság ...ér,
...rany ...ános ...ltalános ...skola, ...ceán, ...est ...egyei ...írlap,

...rszágos ...échényi ...önyvtár, ...ánchíd, ...enger, ...ejedelem, ...ővárosi
...agycirkusz

7. Olvasd el a szósorokat, majd húzd alá a többes számú főneveket!

*nézek, írok, betűk, tollak, szállók, utak, nyak, sakk, gyíkok, hidak,
vizek, hiszek, gyűrűk, hüllők, kakukk, köpenyek, kiállítások, köny-
nyek, rakodik, rejtőzik, rikkantottak, szegfűk, vízilovak, tyúkok, pa-
tak, könyvek, írók, úszik*

8. Írd le a szavakat, és jelöld a **-t** ragos főneveket!

*vesszőt, alagút, tollat, állít, tolat, autót, bakancsot, befőtt, biccent,
csillagot, dicséret, díjat, esőt, köszönt, függönyt, hirdet, húst, kiáltást,
koccint, kesztyűt, vizet, hidat, nyulat, nyilat, négyzet, nyit, őrt, odút,
rút, lesújt, súlyt, sült*

3. FELADATSOR

1. Javítsd ki Okos Tóni tollbamondásra írt szövegét! Írd le helyesen a hi-
básan írt szavakat!

A parlament töb mint 3-rom holdon épült föl. 37 milió aranyko-
ronában kerültt, 40. millió téglát használtak föl hozzá. Az építkezés
1885. ben indultel és tizen kilenc évig tartot. Az építész emlékét az
épületbe egy mellszobor őriztemeg.

2. Bálint napi jókívánságot küldött Mici Mancinak, Pancsi Panninak, Gizi
Gabinak, Lizi Lidinek és Vica Vikinek. Tedd betűrendbe a felsorolt becene-
veket!

---

3. Másold le írott betűkkel az alábbi főneveket!

BAMBI, JÓZSEF ATTILA, ÍRÓ, MAGYAR, KOSSUTH TÉR,
PEST MEGYE, FOLYÓ, DUNA, MARGIT-SZIGET, FÖLDKÖZI-
TENGERT, PIPACS UTCA, MARGIT HÍD, MAGYAR ÁLLAMI
OPERAHAZ, SZÍNHÁZ, AZ ÉLET JÁTÉKA

---

4. Egészítsd ki a szólásokat!

Te...ben–va...ban fürösztí. Petrezse...met árul. ...ukas garast sem ér. É...eli bago... . El...ár a szá...a. Húlt he.....ét leli. Fe...el megy a falnak. Egy követ fú...nak. A mi kutyánk kö...ke.

5. Használj más szót a jó szó helyett!

JÓ			
	ebéd		kirándulás
	ruha		frizura
	film		ajándék
	könyv		játék
	rajz		autó

6. Milyen módban vannak a következő igék? Írd be a megfelelő számot a négyzetbe!

felszólító mód	1	kijelentő mód	2	feltételes mód	3
tanuld meg		terítenéd		lapozzátok fel	
fussatok el		beszéltünk		megettük volna	
felállhatnátok		leülhetnél		játszani fogunk	
olvashatnak		számoltál		esett volna	
írtál volna		győzhetnek		higgyetek	

7. Az aláhúzott szavakat helyettesítsd rokon értelmű megfelelőjükkel!

Ez a gép csupa régi alkatrészből van. _____

Paks a Duna jobb partján van. _____

Van olyan szeder is, aminek nincs tüskéje. _____

Ki van ezen a fényképen? _____

Egész nap otthon van, sehova se jár. _____

8. Csoportosítsd a következő szavakat a megadott szempontok szerint!

kóró, nyuszi, szálló, kulcs, megálló, asszony

Magánhangzó	rövid		
	hosszú		
Mássalhangzó	egyjegyű		
	kétjegyű		

9. Olvasd el a mondatokat, majd húzd alá a megjelölt szófajt!

Megfogta és magával vitte a kosarat. (*ige*) Ki trombitál ilyen szépen? (*mutató névmás, kérdő névmás*) A megvadult lovak felverték a csendet. (*főnév*) A kék nadrág szebb, mint a zöld szoknya. (*melléknév*) Jobban szeretek játszani, mint tanulni. (*főnévi igenév*) A negyedik boltban végre kaptam néhány darab kiflit. (*számnév*) Azt mondják, te meg én megyünk a versenyre. (*személyes névmás*) A fa alá tegyél le a kosarakat! (*névelő, névutó*)

NÉMA OLVASÁS

TUDOD-E A MÉHEKRŐL?

A méh nem mézet, hanem virágport, nektárt és a növények virágjain lévő egyéb, édeskés nedveket gyűjtöget, de méz csak a nektárból készül. A méhek a virágport hátsó lábukon levő „kosárban”, a nektárt pedig „mézgyomrukban” szállítják a kaptárba.

A mézgyomorban a nektár átalakul, keveredik a mézgyomor váladékával. Amit a méh a kaptár hatszögletű viaszsejtjeibe ürít, az már méz, de még nem elég tömény. A fölösleges víz néhány nap alatt elpárolog; az elkészült méz körülbelül 83 százalék cukrot tartalmaz. Amikor a méz már eléggé tömény, a méhek viasszal borítják be a sejteket.

A nektár lényegében vizes cukoroldat, rendszerint 25–50 százalék cukrot tartalmaz. Nagyon fontos, hogy a nektár ne romoljon meg, hiszen a méhek hónapokig ezzel táplálkoznak. A fölösleges víz elpárolgásakor a nektár szőlőcukorra és gyümölcscukorra bomlik le. Ennek hatására az oldat már túlságosan tömény lesz ahhoz, hogy megromolhasson. A nektár cukron kívül kis mennyiségben más vegyületeket is tartalmaz, melyek más-más ízt és illatot kölcsönöznek a különféle mézeknek. A méz különleges zamatát éppen azok az illatanyagok biztosítják, amelyeket a méhek a virágok illóolajaiból kevernek bele.

Fontos a nektár gyors kiszáritása. Egy egészséges kaptárban több mint 60 ezer méh van. Egyetlen nap akár 20 kg nektárt is begyűjthetnek. A fiatalabb méhek dolga, hogy levegőt áramoltassanak a kaptáron át, s így felgyorsítsák a víz párolgását a nektárból. Ha megfigyelünk egy kaptárt, láthatjuk, hogy a bejárat egyik oldalán egy csoport méh befelé hajtja a levegőt a szárnyával, míg a másik oldalon a méhek ellentétes irányba fordulnak, és kifelé hajtják a levegőt. A kaptárban elhelyezkedő „ventilátor-méhek” szintén a levegő áramlását irányítják. Az egyiptomi fáraók piramisainak feltárásakor a régészek romlatlan mézet is találtak!

A méhek egyik virágról a másikra repkedve a bibékre juttatják a lábaikra és potrohuk szőreire tapadt virágport, így megporozzák, megtermékenyítik a virágokat.

A méhek először mindig a kaptárukhoz legközelebb eső virágokat keresik fel. 2 km-nél nagyobb távolságra nem is repülnek.

A nyár folyamán a méhek sok száz növényfajból gyűjtenek nektárt, de egyes időszakokban csak egy vagy néhány fajból szállítanak nagy mennyiségű nektárt a kaptárba. Ha a méhészek az ilyen nektárból származó mézet összegyűjtik, a méz ízét és színét egy adott növény határozza meg. Jól ismert és közkedvelt az akác-, a hárs- és a vegyes virágméz.

Sokan félnek a méhektől. Félelemre azonban nincs ok. A virágokat szorgalmasan keresgélő méhek csak kivételes esetben támadnak. A kertjében nyugodtan dolgozó, sétáló vagy pihenő embert a méhek nem szúrják meg. Csupán igen erős szagok (izzadság, erős parfüm) készíthetik őket arra, hogy fullánkjukat az ember bőrébe mélyesszék.

A méhszúrás (nem csípés!) nyomán a bőr felületén kisebb daganat, pirosodás, később viszketés jelentkezik, amely azonban veszélytelen, és néhány óra alatt elmúlik. A szúrásakor keletkezett kellemetlen érzést ecetes borogatással enyhíthetjük.

VÁLASZOLJ A KÉRDÉSEKRE!

1. Mit gyűjt a *méh*?
2. Mibe gyűjti a virágport?
3. Miben szállítja a nektárt?
4. Hova üríti?
5. Mi a nektár?
6. Mennyi a méz és a nektár cukortartalma?
7. Indokold a mondat igazságát! Fontos a nektár gyors kiszárítása.
8. Hány méh van egy egészséges kaptárban?
9. Mennyi mézet gyűjthetnek be egy nap alatt?
10. Írd le, hogyan gondoskodnak a méhek a kaptár szellőztetéséről!
11. Közelről vagy távolabbról gyűjtik a mézet? Hány km-re távolodnak el a kaptártól?
12. Folytasd az alábbi mondatokat!
A méz különleges zamatát... .
A nyár folyamán... .
13. Támad-e a *méh*?
14. Sorold fel a méhszúrás tüneteit!
15. Ismersz-e még mézfajtákat a felsoroltakon kívül?
16. Szereted-e a mézet? Mikor szoktad enni?

NÉMA OLVASÁS

MI FÁN TEREM A PARAFÁ?

A paratölgy (*Quercus suber*) a hazánkban is honos lombhullató tölgyfélések déli, örökzöld rokona. A Pireneusi- és az Appennin-félszigeten, a Földközi-tenger nyugati partvidékein vadon is *élő* faj a természet különös csodája. Törzséről és ágairól vastag pararéteg *hántható le* anélkül, hogy a fa *megsérülne*. Elsősorban ezért a kérgeért, a parafáért, mely rendkívüli tulajdonságokkal *bír, telepítik* a hatalmas ültetvényeket.

Európában már a XIV. században *alkalmazták* szerzetesfülkék burkolására, kiváló hő- és hangszigetelő tulajdonságát ipari méretekben elsőként a dugógyártásban *használták ki*. A gondos termesztést követően a paratölgy első, legértékesebb, úgynevezett szűz réteget huszonöt éves korában *hántják le* először, majd ezt követően kilencévenként újabb „szüret” *következik* a fa élete végéig, kb. kétszázötven éves koráig. A lehántott paratölgykérget három év akklimatizációs pihenés után *préselik* egyenesre, majd *szeletelik* olyan szélességűre, amilyen nagyságú parafadugót akarnak kivágni belőle. A hulladékot *összetörik*, és kötőanyag hozzáadása nélkül magas hőfokon *préselik* ismét össze: a parafát a fa gyantatartalma tartja össze.

Az ember számára szagtalan, ám a könyvmolyok által *utált* illata miatt könyvtárak, levéltárak burkolására minden más anyagnál jobban *megfelel*. A csempével, a faburkolattal is *felveszi a versenyt*: nem kopik, igen rugalmas, nem *csapódik le* rajta a pára, nem penészedik, a rágcsálók nem kezdik ki, és gyakorlatilag kortalan. Használati tárgyak sokasága *jelzi* térhódítását, létezik parafa papír, textil, sőt parafa bőr is. Leginkább mégis az építőipar *fedezi fel* újra, a természetes anyagokból dolgozó belső építészek kedvelt anyaga lett. Amit a szerzetesek már régen is *tudtak*: nincs új a nap alatt...

VÁLASZOLJ A KÉRDÉSEKRE!

1. Hol honos a parafatölgy?
2. Miért telepítenek hatalmas parafatölgy-ültetvényeket?
3. Milyen tulajdonságai miatt és mire alkalmazták már a XIV. században?
4. Hányszor hántható le a parafatölgy kérge a fa élete során?
5. Hány évig él a parafatölgy?

6. Mi történik a parafatölgy kérgével három év akklimatizálódás után? Írd le a folyamatot!

7. Minek a burkolására a legmegfelelőbb, és miért?

8. Jellemezd a parafa fizikai tulajdonságait!

9. Milyen parafából készült tárgyakat ismersz?

10. A szövegben 21 ige, igenév vagy igés kifejezés dőlt betűvel van kiemelve. Cseréld ki a szövegben ezeket a szavakat más szavakra úgy, hogy a szöveg jelentése ne változzon! Írd le a szavakat, s melléjük a szinonimákat!

SZÖVEGÉRTÉS

A LÓRÓL ÉS AZ OROSZLÁNROL

Egyszer az oroszlán, mikor már agg volt, és nem volt ereje, meg akarta enni a lovat. Furfanggal kezdett cselekedni – mit erejével nem bírt, azt tudományával kísérelte meg –, és azt mondta a lónak, hogy ő orvosdoktor. De a ló felismerte a csalárdságát, és hasonlóképpen hárította el. Azt mondta az oroszlánnak:

– A minap, mikor tövises helyen jártam, a lábamba hátul egy tövis fúródott. Kérlek, vedd ki belőle!

Az oroszlán engedelmeskedett a ló beszédének, és amikor a ló hátsó lábához ért, az, ahogy csak erejéből bírta, úgy rúgott bele. Az oroszlán el is futott.

VÉGEZD EL A FELADATOKAT!

1. Gyűjtsd össze, majd írd le az egyes szereplőket és legfontosabb tulajdonságaikat!

szerelőők:

tulajdonságaik:

2. Mit akart az oroszlán? Írd le a választ!

3. Mi a véleményed a ló tettéről? Írd le a véleményedet!

4. Fejezd ki másképpen!

agg volt: _____

erejével nem bírt: _____

csalárd: _____

5. Melyik közmondás fejezi ki legtalálóbban a történet lényegét? Húzd alá!

Gyakorlat teszi a mestert.

Szegény ember vízzel főz.

Addig nyújtózkodj, ameddig a takaród ér!

Kicsi a bors, de erős.

6. Adj új címet a mesének! Írd le!

SZÖVEGÉRTÉS

A KISBOJTÁR

A Nyírségben történt, hogy a kurucok elfoglaltak egy falut. Ha elfoglalták, akkor a falu szélén mindjárt táborot is vertek.

A labancok pedig két ravasz kémeket küldtek a tábor felé, és a kémek az erdő sűrűjében éppen arról tanakodtak, hogyan kémleljék ki a kuruc táborot.

Az erdő mellett Misi, a kisbojtár legeltette a teheneket.

Amikor a sűrűből meghallotta a labancok suttogását, közelebb ment, a kémek pedig természetesen észrevették. De a két labanc csak kisfiúnak nézte Misit, és barátságosan szóltak hozzá. Megkérték, vezesse el őket a kurucok táborához, de úgy, hogy senki meg ne lássa a közeledésüket.

Jól van, Misi elvállalta a vezetést, és megindult a két labancal a kurucok tábora felé. Vezette őket árkon-bokron át, és addig jöttek erre, haladtak arra, amíg végül a kisbojtár a két labancot II. Rákóczi Ferenc testőrei közé vezette.

A testőrök mindjárt foglyul ejtették a labancokat, és vitték őket a tisztek elé.

A tisztek kihallgatták a kémeket. Megtudták tőlük, hogy a labanc sereg a következő napon fog támadni.

Másnap aztán, amikor a labancok rohamra indultak, alvó kurucok helyett ugrásra kész sereget találtak. A kurucok körülfogták az egész sereget, és kit levertek, kit elfogtak.

Misit pedig kitüntették, felvették a seregbe, és jó katonát neveltek belőle.

(Lengyel Dénes)

1. Válaszolj a kérdésekre!

Ki áll az események középpontjában?

Hol történt a falu elfoglalása?

Milyen kémeket küldtek a labancok?

Mi volt Misi, a kisbojtár feladata?

Mire kérték a kisleányt a labancok?

Mit tudtak meg a testőrök a foglyoktól?

Hogyan jutalmazták meg a kisbojtárt?

Mikor történt mindaz, amiről olvastatok?

2. Adj új címet az olvasmánynak!

3. Melyik közmondás illik leginkább a műhöz? Választásod indokold meg!

Aki másnak vermet ás, maga esik bele.

Két malomkő közt őrlődik.

A jó pap is holtig tanul.

Kicsi a bors, de erős.

Bízik benne, mint kutyaiban a nyúl.

4. Állítsd össze a cselekmény vázlatát!

Előzmény

Főesemény

Következmény

5. Hogyan vélekedtek a történet szereplőiről?

6. Fejezd ki másképpen a következő szavakat, kifejezéseket!

tanakodik

suttog

árkon-bokron

rohamra indul

NÉMA OLVASÁS

A PELIKÁN

A pelikánt borzas gödénynek is nevezik. A libánál nagyobb testű, kb. 150–180 cm nagyságú madár.

A csőr alatti sárga színű táguló bőrzacszóban hordja fiainak a táplálékot. Tavakban, mocsarakban él, hallal táplálkozik. Nagy

fészkébe 3 fehér színű tojást rak. A hím és a tojó felváltva ül a tojásokon. A kis fiókák 1 hónap alatt kelnek ki.

Hazánkban csak a halastavak környékén találkozhatunk egy-egy példánnyal.

Halvány rózsaszín változatát rózsás gödénynek is nevezik. Ennek a lába és csőrének felső része piros.

Védett madár.

VÁLASZOLJ A KÉRDÉSEKRE!

1. Mi a pelikán másik neve?
2. Mekkora a mérete?
3. Mivel táplálkozik?
4. Ki ül a tojásokon?
5. Mennyi idő alatt kelnek ki a fiókák?
6. Hol él a pelikán?
7. Hazánkban mindenfelé megtalálható?
8. Hogy néz ki a rózsás gödény?
9. Keresd a párját! Kösd össze!

piros	fészek
borzas	bőrzacskó
sárga	tojás
fehér	gödény
nagy	csőr

NÉMA OLVASÁS

A MADÁR ÉS A DENEVÉR

Az ablakra függesztett kalitkába zárva éjnek idején énekelt a madár. Amint a denevér meghallotta hangját, hozzáment és érdeklődött, mi az oka, hogy nappal hallgat, éjszaka pedig énekel. A madár azt válaszolta, hogy nem hiába cselekszik így, mert éppen akkor fogták meg, amikor egyszer nappal énekelt, és ezért ettől fogva óvatos lett.

Ekkor a denevér így szólt: „Nem most kellene ébernek lenned, amikor már semmi sem segít, hanem mielőtt megfogtak, akkor kellett volna vigyáznod.”

VÁLASZOLJ A KÉRDÉSEKRE!

1. Kik a mese szereplői?
2. Melyik napszakban játszódik a történet?
3. Miért éjjel énekelt a madár?

4. Melyik közmondás illik a meséhez?

A látottat a láthatlanért ne add.

Kölcsönkenyér visszajár.

Más kárán tanul az okos.

Kár után késő a bánkódás.

Ott szakad a kötél, ahol a legvékonyabb.

NÉMA OLVASÁS

A HÓ

A hó téli csapadékfajta. A felhőkben vízpárából keletkezik. A vízpárát alkotó parányi cseppecskék a hideg hatására fehér kristályokká fagnak össze. Miközben lefelé hullanak a földre, egymással összekapcsolódva, pihekönyű hópelyhekké formálódnak.

A hónap több típusa van. Amikor nagyon hideg van, általában „porhó” esik. Enyhébb hidegben „nedves hó”. Utóbbiból könnyebb hóembert készíteni, mert jobban tapad. Könnyen felismerheted, mert sűrű, nagy pelyhekben esik.

VÁLASZOLJ A KÉRDÉSEKRE!

1. Mi a hó?

2. Mik kapaszkodnak össze hópehellyé?

3. Télen az ablakból nézed a hóesést. El tudod-e dönteni, hogy a hulló hóból lehet-e majd hóembert készíteni?

4. Hogyan?

SZÖVEGÉRTÉS

TÜSKEVÁR

(Részlet)

– Honnét hozzak fát, Matula bácsi?

Matula olyan széles mozdulatot tett, mintha az egész végtelen nádas Gyulának ajándékozná.

– Ahunnan akar. Van itt elég...

Gyulát elnyelte a sűrűség, ami körülvette a kis térséget. Kezében az elszánt balta, előtte, mögötte a puha rekettyebokrok szövevénye. Pii... – szólott egy kis madár – pii-pii...

Látni azonban nem lehetett. A madarat sem és a szúnyogokat sem, amelyek itt az árnyékban egyszerre muzsikálni és énekelni kezdtek:

– Huús... vér... huús... véér –. És a szúnyoghajadonok, szúnyogme-
nyecskék, szúnyoganyókák nekiestek Tutajosunk meztelen testré-
szeinek. A tűzifakereső ifjút ugyanazon pillanatban körülbelül húsz
helyen csípték meg, és Gyulát egyáltalán nem vigasztalta, hogy ki-
zárólag nőnemű szúnyogok foglalkoztak vele, de talán nem is tudta,
hogy a férfiszúnyogok nem is tudnak szúrni, és békésebbek – mint a
férfiak általában...

– Azanyátok! – csapkodott Gyula, és Matula oda nézett, ahol a
rekettyebokrok nagyon mozogtak.

– Őszik már, de majd megtanulja, hogy ilyenkor nem bokrok közé
megy fáért az ember...

Gyula nem is maradt sokáig a szúnyoghölgyek szorgalmas társa-
ságában, és tetemes vérvesztéssel sietve tört át a bokrokon, amer-
re világosabb volt a táj. Kiérve egy újabb tisztásra, a vérszívók is
elmaradtak, és itt már volt egy fűzfa, amely szinte kínálta vastag,
elszáradt ágát.

– Ehen – bölintott Matula a baltacsapásokra felnézve –, ehen.
Használt a lecke...

Tutajos mérgesen vágta az ágat, ami elég lesz az ebédfőzéshez, de
visszafelé most már kinézett egy kis nyílást a bokrok között, ahol
hazahúzta a fát.

– Szúnyog nem volt? – érdeklődött Matula.

– Millió! Mit csinálnak ezek ilyenkor a bokrok között?

– Alusznak.

– Hát ezek nem aludtak.

– Ha felverte őket. Mérgesek voltak, mi? Nem is csodálom. Ha én
felébredek, én is mindig éhes vagyok. Adja ide azt a baltát! A kunyhó
mögött van a nád, abból hozzon gyújtósna, de törje rövidre. Így –
mondta az öreg –, majd én megrakom, mert ezt is meg kell tanulni.

Pár perc múlva fellobbant a tűz, és ellökve a születés füstjét, sár-
ga lángok nyaltak a bogrács alá.

VÁLASZOLJ A KÉRDÉSEKRE!

1. Igaz vagy hamis? Írd az állítások után! (I = igaz, H = hamis)

Tutajos a vacsorafőzéshez gyűjtött fát.

Nemcsak nőtény szúnyogok csípték meg Tutajost.

Tutajos rekettyebokrok közt vágott utat magának.

Az árnyékban támadtak a szúnyogok.

Tutajos egy szilfa ágait tördelte le.

A tisztáson a szúnyogok már nem csipkedték Tutajost.

2. Húzd alá a szövegben, hogyan nevezi az író a „nőnemű” szúnyogokat!
3. Fejezd ki saját szavaiddal az alábbi szavakat, kifejezéseket!

elnyelte a sűrűség
lángok nyaltak a bogrács alá
nőnemű szúnyogok foglalkoztak vele
őszik már
felverte őket
tetemes

4. Hogyan szólt a kis madár?
5. Hány helyen csípték össze Tutajost a szúnyogok?
6. Hol jött vissza Tutajos a reketyésből?
7. Mit használtak gyújtósnek?
8. Adj kifejező címet a szövegrészletnek!

tetemes reketyebokor
elszánt mozdulat

9. Kösd össze az összetartozó szókapcsolatokat!

puha vérveszteség
végtelen balta
széles nádas

SZÖVEGÉRTÉS

CSOKOLÁDÉMÁRTÁS

(fél óra alatt elkészíthető)

Hozzávalók: 15 dkg kristálycukor, 1 dkg liszt, 3 dl tej, 10 dkg étcsokoládé, negyed rúd vanília.

A tojássárgáját a cukorral és a liszttel kikeverem. Hozzáadom a tej egy részét és az olvasztott csokoládét.

Az így kikevert masszához hozzáadom a tej másik részét, amiben felfőztem a vaníliarudat.

A mártást forró víz fölött habosítom.

VÁLASZOLJ A KÉRDÉSEKRE!

1. Mi maradt ki a hozzávalók közül a felsorolásból?
2. Mennyi idő alatt készíthető el a csokoládémártás?
3. Elegendő-e fél liter tej a mártás elkészítéséhez?

4. Szükség van-e a tojások fehérjére?
5. Csak az igaz állítások betűjét írd le!
  - a) A csokoládét egészben adom hozzá a liszthez.
  - b) A vaníliarudat a lisztbe reszelem.
  - c) A tejet több részletben öntöm a mártáshoz.
  - d) A vaníliarudat a tejben főzöm fel.
  - e) A mártáshoz tejszínre is szükség van.

SZÖVEGÉRTÉS

GAZDABOLT A SASHALMI PIACON

VETŐMAGOK, PERMETSZEREK, PERMETEZŐK,
SZERSZÁMOK, HORDÓK, LOCSOLÓTÖMLŐK,
KISGÉPEK, TAKARÓ ÉS MEZŐGAZDASÁGI FÓLIÁK
NAGYKERESKEDELMI ÁRON.

FUVAROZÁST VÁLLALUNK. 10.000 FT FELETTI VÁSÁRLÁS
ESETÉN INGYENES HÁZHOZZÁLLÍTÁS A KERÜLETBEN.

Nyitva: kedd-péntek 7-16 óráig, szombat 7-12 óráig

► Cím: XVI. Lipcse u. 11. Telefon: 404-1438

HA A PIACON JÁR, NÉZZEN BE HOZZÁNK!

VÁLASZOLJ A KÉRDÉSEKRE!

1. Milyen üzlet hirdetését olvastad?
2. Hol található ez az üzlet?
3. Kapát és fűmagot szeretnél vásárolni. Megkapod-e ezeket ebben a boltban? Válaszodat indokold!
4. Mikor ingyenes a házhozszállítás?
5. Nyitva találsz-e az üzletet hétfőn délután?

SZÖVEGÉRTÉS

LOPAKODÓ TAVASZ

Az idei évben is meglehetősen korán bontottak szirmot az első virágok. Az Állatkert védett parkjában ugyanis már most is több ponton virítanak a vadvirágok, így a téltemető, a hóvirág és a hanga is. A tavalyi, a mostaninál lényegesen enyhébb télen az első virágok megjelenésére már január második hetében sor került, 2006-ban viszont február utolsó hetében kezdték bontogatni szirmaikat.

A téltemető és a hóvirág nem véletlenül kapták neveiket, hiszen már akkor gyönyörködhetünk bennük, amikor a tél még vonakodik átadni helyét a tavasznak. Általában februárban kezdik a virágzást, március végére pedig rendszerint el is virágzanak.

A téltemető eredetileg a páradús, üde talajú erdőket kedveli. Az sem zavarja, ha virágait hó lepi be. Magyarországon előbb csak a kolostorkertekben, fűvészkertekben pompázott, és csak az elmúlt egy-két évszázadban terjedt el hazánkban. Az Állatkertben a Dél-Amerika Házzal szemben, az ott álló ostorfa tövében érzik magukat a legjobban.

A téltemetőnél sokkal ismertebb a kikeleti hóvirág. A szép növénynek éppen ez a népszerűség, közkedveltség a veszte, hiszen megjelenésekor nagy számban szokták árulni őket csokorba kötve. Az ilyen csokrokba kötött hóvirágok azonban rendszerint nem termesztettek, hanem a természetben, a termőhelyen szakítják le őket. Az Állatkertben legkorábban a Sziklakert térségében szoktak megjeleni.

Az említett két fajon kívül virágzik a hússzínű hanga is, amelyet „téli hangának” is neveznek, hiszen – az időjárás alakulásától függően – ennél a fajnál sem ritka a téli virágzás.

Ne szakítsuk le őket!

Mind a téltemető, mind pedig a hóvirág természetvédelmi oltalom alatt áll! Erre a tényre különösen a hóvirág esetében fontos külön is felhívni a figyelmet, mivel az egyre nagyobb méreteket öltő begyűjtés mind komolyabban veszélyezteti a növény állományát. A népszerű virágot a hazai természetvédelmi jog 2005. szeptember elseje óta az európai közösségben természetvédelmi szempontból jelentős fajnak minősíti. Ha tehát hóvirágot, vagy téltemetőt látunk, ne szakítsuk le, hadd gyönyörködjön más is a tavasz első hírnökeiben!

VÁLASZOLJ A KÉRDÉSEKRE!

1. Hányféle növényről esik szó a szövegben?
2. Melyek ezek?
3. Szerinted kikhez szól ez az ismertető? Válaszodat indokold!
4. A szöveg alapján dönts el, hogy az említett növények közül melyikre jellemzőek az alábbi állítások! (Egy-egy állítás több növényre is igaz lehet.)

védett

fa

főleg a páradús erdőkben virít

hó alól is kivirágzik
ha enyhébb az időjárás, télen is virágzik
csokorba kötve árulják

5. Mit jelentenek az alábbi szavak, kifejezések?

szirmot bont
elvirágzik
rendszerint
kolostor
füvészkert
állomány
jelentős
népszerű
termesztett

6. Fejezd ki másképpen, saját szavaiddal az alábbi gondolatokat!

A szép növénynek éppen ez a népszerűség, közkedveltség a veszte.
Az egyre nagyobb méreteket öltő begyűjtés mind komolyabban veszélyezteti a növény helyi állományát.

7. Gondolkodj, kutakodj!

Mit gondolsz, mit rejt a Dél-Amerika Ház? Neve alapján próbáld kitalálni!

Nézz utána (pl. böngéssz számítógépen, kereső program segítségével), hol található még Magyarországon Dél-Amerika Ház!

8. Neked melyik a kedvenc tavaszi virágod? Ismertesd röviden – úgy mutasd be, hogy aki olvassa, amit írtál, el tudja képzelni a növényt!

9. Ha csak egyetlen órát tölthetnél el állatkertben, mit néznél meg mindenképpen?

10. Adj másik, találó címet a szövegrészletnek!

SZÖVEGÉRTÉS

AZ ÉLETET ADÓ SZIKRA

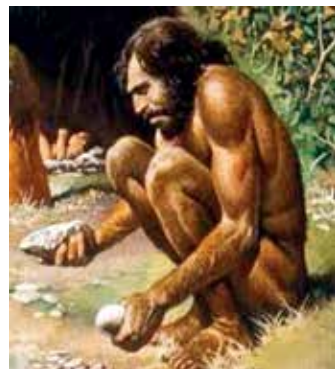
Az őseemberek eleinte úgy használták fegyvernek és szerszámnak a fadorongokat és a köveket, ahogyan azokat a természetben találták. Később azonban formálni kezdték és szükségletüknek megfele-

lően alakították eszközeiket. A fadorongról letördelték a fölösleges ágakat, minthogy vágószerszámuk még nem volt. A dorongot addig dörzsölték egy másik fához, míg sima nem lett. Arra is rájöttek, hogy dörzsöléssel a karót kihegyesíthetik.

Amikor száraz fát munkáltak meg, a hosszas dörzsölés következtében az átforrósodott és a dörzsöléskor keletkezett fapor füstölni kezdett. Előfordult, hogy a hirtelen támadt szél a füstölő fareszeléket lángra lobbantotta. Csak nagyon lassan, hosszú megfigyelés után jöttek rá az ősemberek arra, hogy fújással a füstölő részek lángra lobbannak.

Van azonban a tűzgyújtásnak egy másik, kissé könnyebb, nagyobb ügyességet igénylő módja is. Ez a tűzcsiholás. A tűzcsiholás felfedezése a kőeszközök megmunkálásával függött össze. Ismert dolog, hogyha két kemény követ (kovakövet, kvarctartalmú követ) nagy erővel egymáshoz ütünk, szikrák keletkeznek. Ha a szikrákat könnyen gyúló anyagon, pl. taplón felfogjuk, ráfújással lángra lobbannak. A XIX. század közepéig, a gyufa feltalálásáig, így gerjesztettek tüzet.

Irinyi János hosszú kísérletsorozat után 1836-ban szabadalmaztatta a zajtalan és robbanásmentes gyufát. Találmányát eladta egy Rómer István nevű gyufagyárosnak, a kapott összegből külföldre ment tanulmányútra, s ebből fedezte későbbi berlini egyetemi, majd hofferheimi gazdasági akadémiai tanulmányait.

VÁLASZOLJ A KÉRDÉSEKRE!

1. Ha pótolod a hiányzó magánhangzókat, a **dorong** rokon értelmű szavait kapod meg.

h...s...ng,   b...nk...,   b...t,   r...nk

2. Helyettesítsd a mondatokba a **fadorong** rokon értelmű szavait!

Ne hadonássz a .....!

Hozd ide azt a .....!

Nagyot ütött rá a .....

A vízen egy ..... úszott.

3. Hogyan fejlődött az ősemler eszközkészítése? Számozással jelöld a helyes sorrendet!

(...) Letördelték a fölösleges ágakat.

(...) Dörzsöléssel a karót kihegyesítették.

(...) Úgy használták, ahogy találták.

(...) Simára dörzsölték.

4. Melyik tevékenység közben jöttek rá, hogy a karót ki lehet hegyesíteni?

5. Te hogyan készítenél egy virágkarót? Milyen eszközöket használnál?

6. Mit figyelhetett meg az ember a száraz fa dörzsölése közben?

7. Mi történt a füstölő részekkel, ha ráfűjtak?

8. Mi volt a tűzgyújtás másik módja?

9. Mire volt szükség tűzcsiholáshoz?

10. Mi közben jöttek rá a tűzgyújtásnak ennek a módjára?

11. Igaz vagy hamis? Jelöld **I** vagy **H** betűvel!

Az ősemler dörzsöléssel hegyezte ki a karót.

Nem a véletlen segítette hozzá a tűzcsiholáshoz.

Azonnal tudta, hogy mi történt.

A XIX. század közepén találták fel a gyufát.

12. Gyűjts rokon értelmű szavakat!

dörzsöl, ...

13. Ki találta fel a gyufát, mikor?

14. Mire költötte a találmányáért kapott jutalmat?

TARTALOM

A KOMMUNIKÁCIÓ	4
A NYELV ÉS A BESZÉD	5
A SZÖVEG	10
A beszéd és az írás összehasonlítása	12
A beszéd célja és címzettje	14
A MONOLÓG ÉS A PÁRBESZÉD	16
A helyes beszéd tartalmi és formai követelményei	19
A társadalmi érintkezés szabályai	22
A beszéd témája és mondanivalója	26
Közlésfajták a szövegben	30
A stílus fogalma. Stílusfajták a közlésben	36
<i>Témazáró</i>	42
NYELVTAN	52
A nyelv jelentősége a társadalom életében	52
Anyanyelvünk a magyar nyelv	52
A SZÓFAJOK	57
Az ige	59
A főnév	62
A melléknév	65
A számnév	68
A névmás	69
A VISZONYSZÓK	69
A névelő	69
Az igekötő	70
A kötőszó	71
<i>Témazáró</i>	72
HANGTAN	74
Írás. Helyesírás. Helyes ejtés	74
Mi a hang?	74
A beszédhangok képzése	77
A hang és a betű	81
Az ábécé	83
A régies és az idegen betűk	85

A magánhangzók	87
A rövid és a hosszú magánhangzók	88
A magas és a mély magánhangzók	90
A hangrend	92
A magánhangzók illeszkedése.....	94
<i>Témazáró</i>	97
A mássalhangzók.....	100
A zöngés és zöngétlen mássalhangzók	101
A rövid és a hosszú mássalhangzók.....	103
A j hang jelölése	105
A szóvégi h ejtése és írása.....	108
A mássalhangzó-változások.....	110
A hasonulás.....	110
A részleges hasonulás.....	110
A teljes hasonulás.....	113
Az összeolvadás.....	116
A mássalhangzó-rövidülés.....	118
A szótag. A szótagolás	120
A magyar helyesírás alapelvei	123
<i>Témazáró</i>	128
A SZAVAK VILÁGA	130
A hangalak és a jelentés kapcsolata	131
Hangutánzó szavak	131
Hangulatfestő szavak	133
Az egyjelentésű és a többjelentésű szavak.....	135
Az egyjelentésű szavak.....	135
A többjelentésű szavak	137
Azonos alakú szavak	139
Rokon értelmű szavak	141
Hasonló alakú szavak	145
Ellentétes jelentésű szavak	146
A SZÓ SZERKEZETE	147
Szavak és szóelemek.....	147
A toldalékok	151
A jel	154
A rag.....	156

Egyalakú és többalakú (változó) szótövek.....	159
<i>Témazáró</i>	161
A MONDATOK	164
A mondatok osztályozása	164
A kijelentő mondat.....	166
A kérdő mondat.....	167
A felkiáltó mondat	169
A felszólító mondat	170
Az óhajtó mondat.....	173
Az egyszerű mondat fajtái	174
<i>Témazáró</i>	178
KIEGÉSZÍTŐ FELADATOK A HELYESÍRÁS ALAPELVEINEK GYAKORLÁSÁRA	180
GYAKORLÓ FELADATOK	191
Szövegek és feladatok néma olvasáshoz, szövegértelmezéshez	198

Навчальне видання

БРАУН Єва Ласловна
ЗИКАНЬ Христина Імрівна
КОВАЧ-БУРКУШ Єлизавета Степанівна

УГОРСЬКА МОВА
для закладів загальної середньої освіти
з навчанням угорською мовою

5 клас

Підручник для закладів загальної середньої освіти
Видання друге, доопрацьоване відповідно до чинної навчальної програми

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Угорською мовою

Ілюстрації на сторінках 4, 5, 8, 10, 12, 17, 21, 24, 29, 45, 49, 50, 53, 55, 56,
62, 63, 65–67, 70, 71, 74, 76, 80–82, 87, 89, 91, 94, 102–104, 107, 112, 115, 118,
122, 123, 127, 131, 133, 135, 138, 143, 158, 160, 169, 173, 176, 180, 182, 185,
187–189, 211 взято з вільних джерел Інтернет.

Зав. редакцією *А. А. Варга*
Редактор *О. О. Дебрецені*
Коректор *Г. М. Турканич*
Підбір та обробка фотоілюстрацій *М. Д. Дебрецені*
Обкладинка *Ю. Є. Валленфанг*

Формат 70×100/16. Ум. друк. арк. 17,496. Обл.-вид. арк. 16,9.
Тираж 2355 пр. Зам. № 28П.

Державне підприємство
„Всеукраїнське спеціалізоване видавництво „Світ”
79008 м. Львів, вул. Галицька, 21
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4826 від 31.12.2014
www.svit.gov.ua
e-mail: office@svit.gov.ua

Віддруковано у ТДВ «Патент»
88006 м. Ужгород, вул. Гагаріна, 101
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4078 від 31 травня 2011 р.